

Gemeente Breda

Bijlage 6 bij besluit *V&V*
Z2017-000157-V1

Bouwhistorische opname

Reigerstraat 8, 10 en 10 B
Breda

Bouwhistorische opname

Reigerstraat 8, 10 en 10 B

Breda

Postcode 4811 XB

Kadastraal Breda Sectie A 8814, 8770 en 8774

Rijksmonumenten 10286 en 10287 (kad. 8814 resp. 8770)

© Veerman Bouwhistorie, 2017

In opdracht van

Pres Invest BV
Bredaseweg 108 a
4902 NS Oosterhout

Uitvoering

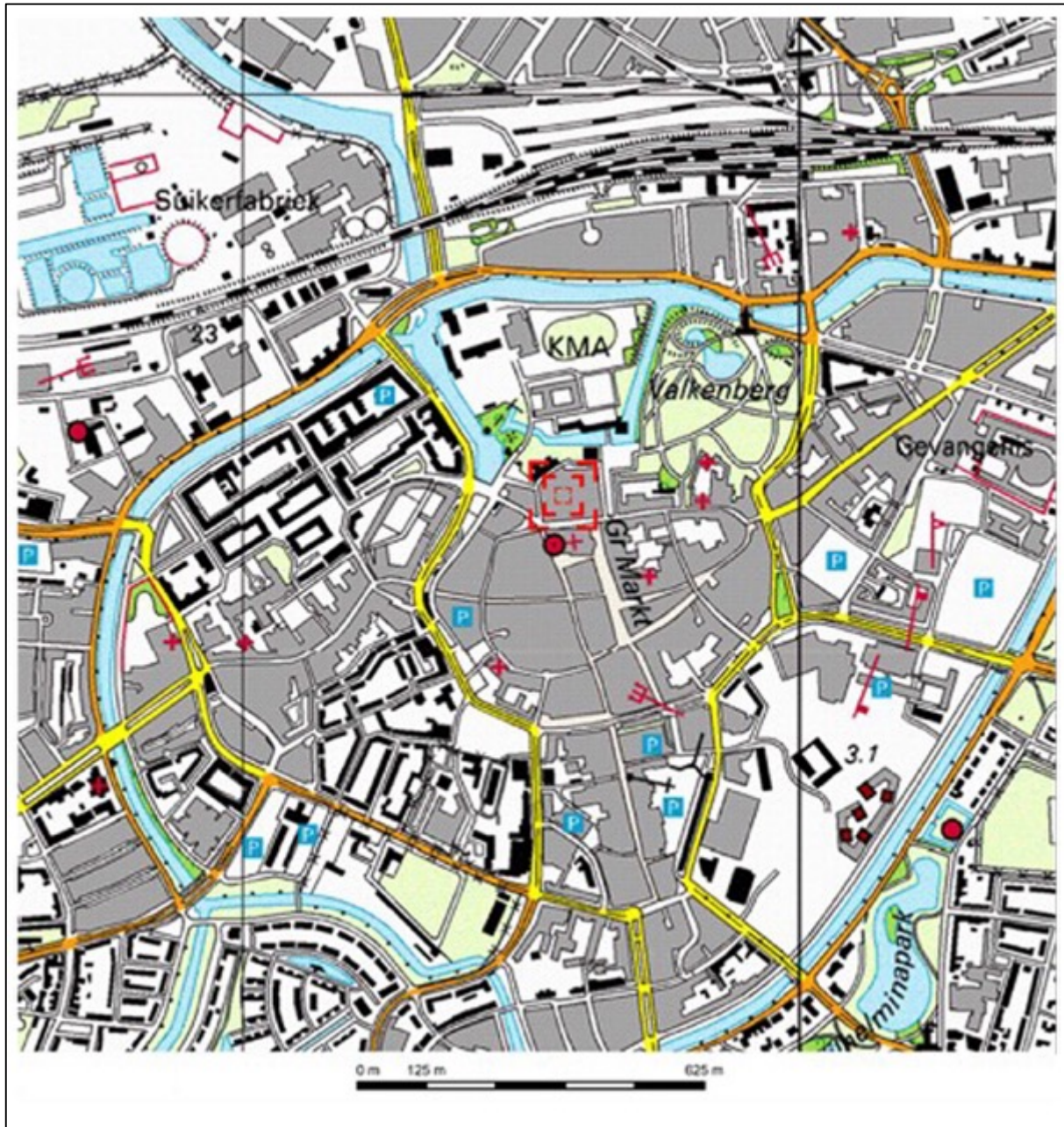

Noordsingel 244
3032 BM Rotterdam

T 06 249 330 62
E john@veermanbouwhistorie.nl
W veermanbouwhistorie.nl

Inhoud

Voorwoord	7
1 Achtergronden	9
2 Beschrijving	15
3 Bouwhistorische analyse	45
4 Waardenstelling	69
5 Conclusies en Adviezen	81
Plattegronden bestaande toestand	83

Afb. 1: Actuele topografisch kaart van het centrum van Breda, met het bouwblok aan de Reigerstraat rood gemarkeerd. [Bron: Kadaster]

Voorwoord

In opdracht van Pres Invest BV te Oosterhout heeft Veerman Bouwhistorie een bouwhistorische opname opgesteld van Reigerstraat 8, 10 en 10 B. Nummers 8 en 10 vormen samen een groot huis onder een zadeldak dat haaks op de Reigerstraat ligt. Nr. 10 B is een bijgebouw van twee lagen plus zolder dat vroeger vrij stond, maar door lage tussenleden met het huis verbonden is.

De twee adressen in het huis aan de Reigerstraat zijn sinds 1966 rijksmonument (nrs. 10286 en 10287). De redengevende omschrijving identificeert het pand slechts – zoals in de tijd van aanwijzing gebruikelijk – zonder de pretentie om de belangrijke monumentale aspecten op te sommen. Reigerstraat 8 is: ‘Pand met hoog schilddak, een geheel vormend met het buurpand nr 10. Gepleisterde lijstgevel (19e eeuw).’ Reigerstraat 10 is: ‘Pand met hoog schilddak, een geheel vormend met het buurpand nr 8. Gepleisterde lijstgevel (19e eeuw).’

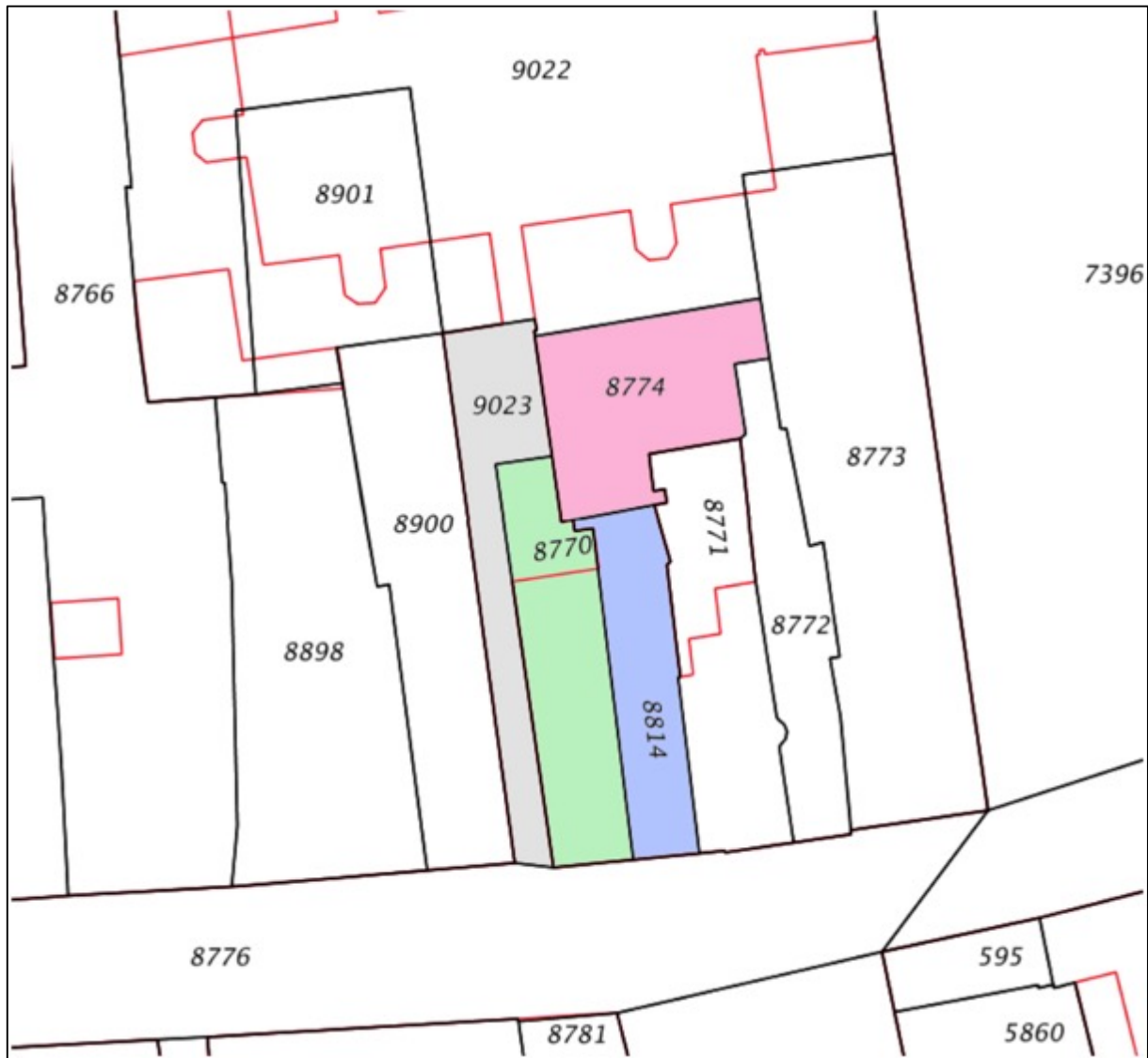
Van belang is dat de redengevende omschrijving van Reigerstraat 10 ook expliciet de adressen 10 A, 10 B, 10C en 10 D vermeldt. 10 A, C en D zijn appartementen binnen het huis. Nr. 10 B is het adres van het bijgebouw achter. Het is door monumentenzorg niet nader omschreven. Aan de rechterkant zijn 20ste-eeuwse aanbouwen te vinden. Aangezien die aard- en spijkervast aan het monument verbonden zijn, moeten zij hieronder kort aan de orde komen.

Het bouwhistorisch onderzoek maakt deel uit van een haalbaarheidsstudie ten behoeve van toekomstige verbouwingen en restauratie. Als voornaamste doelstellingen gelden daarom een cultuurhistorische waardenstelling en een advies aangaande vervolgstappen.

Veerman Bouwhistorie hanteert bij onderzoek en rapportage de Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek (2009). Foto's en andere afbeeldingen zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig van Veerman Bouwhistorie. Dank gaat uit naar architect Ivo de Bruin en naar Rob Kuijper voor de begeleiding ter plaatse en inlichtingen. Het Stadsarchief [hierachter ‘SAB’ in bijschriften bij archiefmateriaal] was als altijd behulpzaam.

Rotterdam, december 2017

Drs. J.W. Veerman

Afb. 2: Actuele kadastrale situatie, met in blauw het grondplan van Reigerstraat 8, in groen dat van nr. 10 en in roze dat van nr. 10 B. De grijze strook is buitenruimte op maaiveldniveau. [Bron: Kadaster / PDOK. Bewerking: Veerman Bouwhistorie]

1 Achtergronden

Schets van de stedelijke ontwikkeling

Breda ontwikkelde zich in de hoge middeleeuwen uit een kleine nederzetting bij de samenkomen van land- en waterwegen. Waar twee landschapstypen elkaar raken, zandgronden en veengronden, leefden een kasteel en een dorpje er in symbiose. Het oudste kasteel moet iets ten westen van het huidige kasteelcomplex (tegenwoordig KMA) worden gezocht en het dorpje lag nabij de Haven. Toen Breda tot stadje uitgeroeide, goedgevonden en gestimuleerd door de adellijke Heren die het hier voor het zeggen hadden, ontstond buiten de oudste hoofdstraten bebouwing. De stadsomwalling en de Grote Markt behoren tot de elementen die pas in latere instantie, vanaf de dertiende eeuw, tot stand kwamen.

De vijftiende-eeuwse Onze Lieve Vrouwe- of Grote Kerk staat op een plek die al eeuwen tevoren achtereenvolgende kerken bevatte. Aangenomen wordt dat de Heren van Breda er in beginsel zeggenschap over hadden. De kerk met kerkhof zou de meest zuidelijke zone van het grotere Heerlijke domein zijn geweest. Tussen de Grote Kerk en het aan de Grote Markt gelegen Stadhuis (dat pas in de late middeleeuwen een wat officiële status kreeg) kan een stippellijn worden getrokken tussen Heren- en Stadsgrond. Aan de andere kant van de kerk, ten noorden ervan, ligt tot aan het kasteel grond die van de Heren van Breda was. ^[J. van Hooydonk, Jaarboek Oranjeboom 46 (1993), p.67-68]

Dan hebben we het over het grote bouwblok dat wordt omsloten door de Reigerstraat, de Schoolstraat (west), de Cingelstraat (noord) en het Kasteelplein (oost). Deze contour moet voor de middeleeuwen ruim genomen worden; de precieze loop van de straten c.q. de verhoudingen tussen bebouwing en ruimte is pas in de laatste paar honderd jaar vast komen te liggen.

Wat niettemin zeker is, is dat de Heren behalve hun kasteel beschikking hadden over woon- en representatiegebouwen in het bouwblok achter de Reigerstraat – welke indertijd overigens niet zo heette en nog lang geen doorgaande weg was. Die gebouwen stonden ter plaatse van wat in de klassieke, middeleeuwse kastelenbouw de voor- of neerhof heet; volgens die typologie bestaan het verdedigbare complex en de meer alledaagse gebouwen naast elkaar.

Documenten uit de veertiende en vijftiende eeuw hebben het over de Herberg van de Heer. Dat moet begrepen worden als: de residentie van de achtereenvolgende Heren van Breda en hun aanhang, wanneer men in de stad was. Dat laatste was in veel periodes tamelijk uitzonderlijk. Het complex was samengesteld uit meerdere vleugels en pleinen en was van de openbare weg gescheiden door muren en poorten. Zulke huiscomplexen (hofhuizen of met een Frans begrip: *hôtels*) waren er in Breda meer, zoals in de Catharinastraat, Nieuwstraat en Sint-Jansstraat nog aan te wijzen, maar de Herberg zal tot de meest luxueuze hebben behoord.

In het eerste kwart van de zestiende eeuw deed Heer Hendrik III, graaf van Nassau, afstand van het Herberg-complex. Ongeveer in dezelfde tijd werd het Huis Valkenberg, gelegen ten zuidoosten van het kasteel middenin wat nu het stadspark is, door het hof verlaten. Huis Valkenberg werd in de jaren dertig gesloopt, de gebouwen van de Herberg kwamen in particuliere handen.

In 1514 verkocht Hendrik III aan Wijnand Masschereel, drossaard, *de huizinge, hovinge en erfennisse, waar hij nu in woont, van oude tijden genaamd de Herberge, omtrent het kerkhof, neven de huizinge en hovinge, die de vicecureit van Breda gebruik op de oostzijde en Cornelis van Riel huis en erve en de Tafel van de Heilige Geest huis en erve op de westzijde, strekkende van de straat voor aan het kerkhof achterwaarts tot aan de nieuwe straat, die kort geleden daar is aangelegd.* [Met dank aan Gerard Otten. Stadsarchief Akte R 421, fol. 60. 1514.]

Na Masschereel waren Frederik van Renesse en nazaten in bezit van de vroegere Herbergcomplex. Het huis dat het domein begrensd zou in die tijd als pastorie in gebruik zijn geweest (een vice-cureit is een onderpastoor of kape-laan). [Naar de opvatting van bouwhistoricus Kamphuis zou de kern ervan in Reigerstraat 14 behouden zijn. Zie intern rapport 43, Gemeente Breda, 1998]

Het complex van de Herberg werd in 1660 opgedeeld in kleinere eenheden verkocht. De omschrijving noemt *de grote huizinge van Elderen met de poorte, mueragie, pleijne, galderije, hovinge en erve en de andere huizingen en stallingen oostwaarts, westwaarts en achter in de hof noordwaarts daar aan liggende, in diverse kopen gesepareerd.* [Stadsarchief Akte R 1022 (verkoopconditiën 1642-1670), fol. 254. Met dank aan Gerard Otten.]

Zo zien we dat de status van het bouwblok gaandeweg verandert van hoogst uitzonderlijk tot – zij het nog altijd redelijk voornaam – meer burgerlijk.

Reigerstraat 8, 10 en 10 B

De poort die tussen Reigerstraat 10 en 12 ligt schijnt de oostelijke begrenzing van het Herbergterrein te zijn geweest. De buitenruimte is dus een historisch zeer belangrijke separatie. In de tweeling [zie verderop] Reigerstraat 10 en 8 moet dus geen restant van het Herbergcomplex gezocht worden. Tegelijkertijd is zeker dat hier in de vroegmoderne periode al bebouwing stond en dat die qua aanzien niet gering zal zijn geweest.

Afb. 3: Indicatie van de ligging van de kern van het Herberg-complex, ter plaatse van de vermeende voorhof uit de hoge middeleeuwen. Bovenaan de tekening is aangegeven dat we de locatie van het oudste kasteel eigenlijk nog zoeken, westelijk van het bekende.

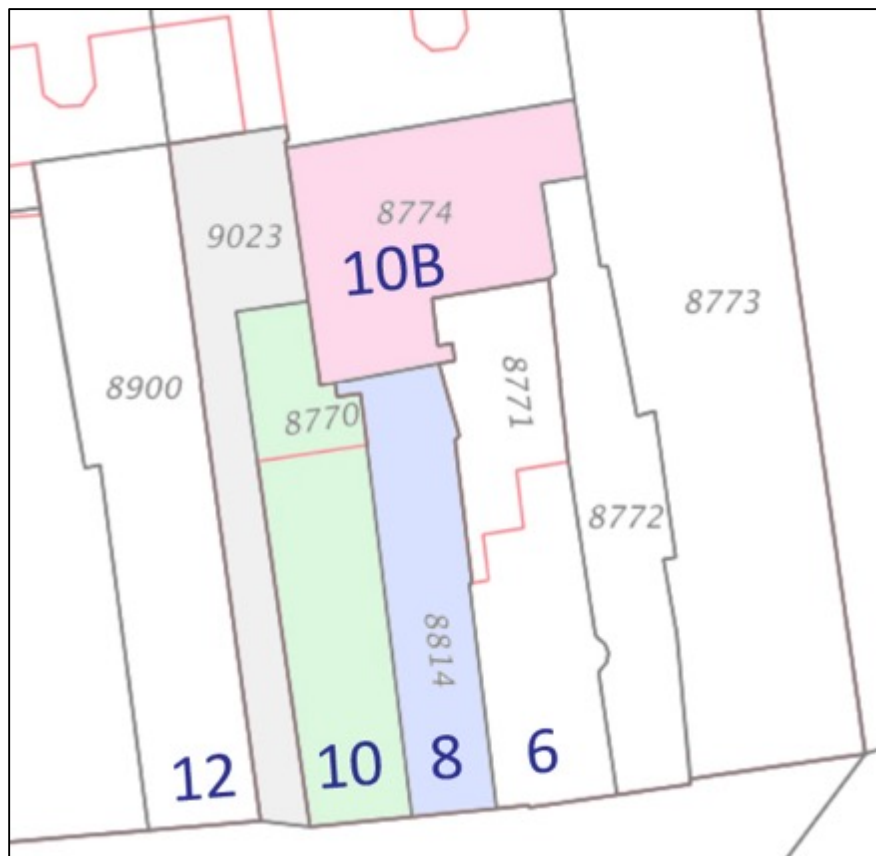
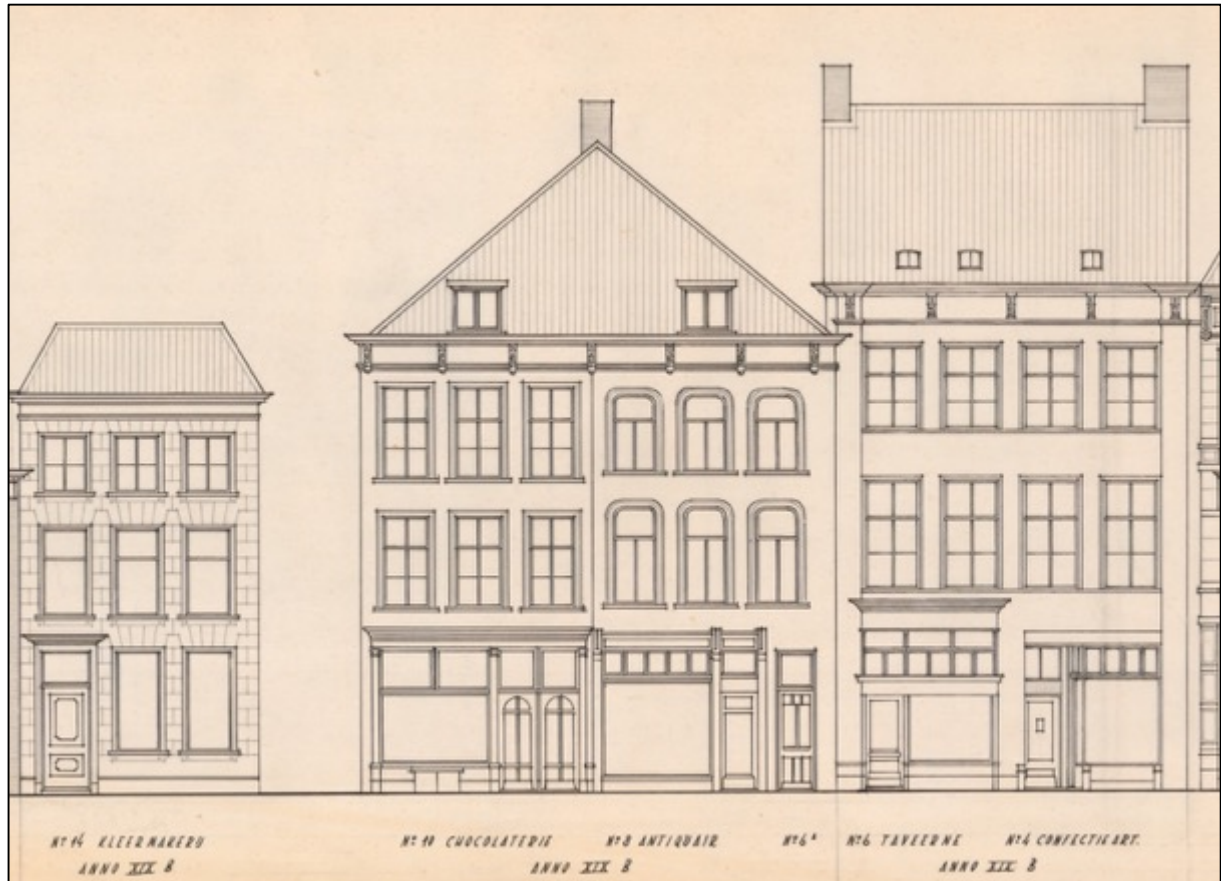
De L-vormige, blauwe contour geeft hoofdvlugels van de Herenresidentie aan. Rechts of oostelijk ervan is het grondplan van ons onderzoeksobject aangegeven. [Door de auteur, op de actuele kadastrale kaart]

Afb. 4: Uitsnede uit de kadastrale minuutkaart, die de situatie rond 1824 weergeeft (met het noorden rechts). De ingekleurde contour geeft de plek van de anno 2017 bestaande bebouwing van Reigerstraat 8, 10 en 10 B weer. De donkere paarse kleur geeft daarbij aan waar na vervaardiging van deze eerste kadasterkaart bouwdelen zijn toegevoegd, veelal in voormalige buitenruimte. [RCE / auteur]

Afb. 5: Schermfoto van het kadastrale hulpkaartje uit 1906. Het toont de onvermoede complexe eigendomsverhoudingen aan het begin van de vorige eeuw. [Foto auteur p/a Nationaal Archief Den Haag]

Afb. 6: De voorgevels van Reigerstraat 12, 10-8 en 6 in 1951. Uitsnede van een tekening van de noordelijke straatwand. [SAB]

Afb. 7: Op de actuele kadastrale kaart is aangegeven welke huisnummers tegenwoordig bij welke gebouwen en percelen horen.

Gebruiks- en bouwgeschiedenis

- 0 De ouderdom van dit stuk Reigerstraat is nog altijd discussiestof. Van oudsher was het onderdeel van het kasteelterrein, zeker vanaf de 12de eeuw. Het is onwaarschijnlijk dat hier in de middeleeuwse situatie al private bebouwing staat; de Herberg lag, zoals we zagen, direct westelijk van deze percelen en zijn lang Herengrond gebleven.

(Anderzijds is wel zeker dat in het nabije westelijke uiteinde van de Catharinastraat al op zijn laatst in de 14de eeuw burgerlijke en boeren-bebouwing bestaat. Van meerdere kleine huizen uit die tijd – later door samenvoeging sterk vergroot – zijn de plattegronden bekend.)

- 1 De Herberg komt in de vroege 16de eeuw in handen van een particulier. Dat de aanliggende percelen in daaropvolgende periode in kleinere kavels worden opgedeeld, maakt bouwwerkzaamheden met niet-heerlijk karakter ter plaatse van Reigerstraat 8-10 denkbaar. In hoofdstuk 3 bespreken we de mogelijkheid dat daarvan nog bouwmassa resteert in de huidige huizen.
- 2 Archivalisch aantoonbaar staan hier in de 17de eeuw woningen. Bouwhistorisch aantoonbaar gaat het dan om het grote dubbelhuis dat we nu nog aantreffen.
- 3 Over de 18de-eeuwse gebruiksgeschiedenis is archivalisch wel het een en ander te achterhalen. Voorliggend onderzoek neemt echter de gebouwen en de vragen die uit de bestudering ervan voortkomen als uitgangspunt. De analyse wijst voorsnog uit dat de 18de geen zwaartepunt in de ontwikkelingsgeschiedenis is, dus is besloten deze eeuw niet uit te diepen.
- 4 De kadastrale minuutkaart uit 1824 toont de grote bouwmassa aan de straat [afb. 4]. De twee huishelften hebben in die periode allebei een achterbouwtje, dat met een kleine buitenruimte van het hoofdgebouw gescheiden is. Het tegenwoordige Reigerstraat 10 B, ooit vooral pakhuis, heeft een duidelijke rechthoekige contour en lijkt op zichzelf te functioneren.
- 5 Het hulpkaartje uit 1875 laat Reigerstraat 10, dus de linkse helft, zien. Er direct achter ligt een kleine buitenruimte en daar weer achter een vierkant bouwvolume. Dit grenst aan de rechterkant aan de rechthoekige massa die nu het adres Reigerstraat 10 B heeft. Het kaartje is bedoeld om vast te leggen dat deze drie gebouwen(delen) voortaan, na aankoop?, in één hand waren. Het nieuwe nummer is 2331. De oude nummers 67 (voor 10 B) en 68 (10) zijn ook aangegeven.

In grofweg deze periode is een ingrijpende vernieuwing van het dubbelhuis uitgevoerd. De voorgevel en in belangrijke mate het inwendige van de verdiepingen van Reigerstraat 10 getuigen hier nog van.

- 6 In 1906 wordt een ingewikkelde uitruil van bijgebouwen vastgelegd door het kadaster. Het grote bijgebouw (10 B) achter het huis (nr. 8 - 10) gaat over naar de eigenaar van Reigerstraat 6. Van een tussenbouwtje dat in L-vorm tussen de huidige nummers 8 en 10 B ligt, worden enkele vierkante meters op naam van de eigenaar van Reigerstraat 10 gezet.

Alle drie de huizen aan de straat krijgen een nieuw kadastraal nummer: Reigerstraat 6 verandert van 1728 in 5693, Reigerstraat 8 krijgt in plaats van 69 het nr. 5964, wat spoedig wijzigt in 5691. Reigerstraat 10 verandert van 2331 in 5692. Reigerstraat 8 behield tot dan het nummer van de kadastrale minuut, dus was qua oppervlakte niet gewijzigd (= de achterbouw stond er al die tijd, hetgeen klopt). Bij de grote achterbouw wordt 'ong.?' gezet en gehandhaafd. Kennelijk zag men over het hoofd dat er in 1875 hetzelfde nr. 2331 als bij het huis Reigerstraat 10 op geëleefd werd.

- 7 In 1918 wordt de gang rechts op de begane grond van nr. 8 verbouwd.
- 8 In 1927 wijzigt men de winkelpui van nr. 8.
- 9 In 1947 verbouwt men het 'pakhuis', waarmee het huidige 10 B is aangeduid.
- 10 Daaropvolgend, in 1948, komt de overkapping rechts van het pakhuis / 10 B tot stand. Het dossier noemt dit een werkplaats. Dit verrijst in opdracht van de eigenaar van Reigerstraat 4.
- 11 In 1957 wordt Reigerstraat 8 verbouwd. Bij deze verbouwing hoort de eerste set opname-tekeningen die een oude indeling tonen. De begane grond werd geheel van zijn oude, vermoedelijk vooral 19de-eeuwse indeling ontdaan. De twee verdiepingen behouden een indeling van vertrekken aan gangen in de lengterichting en met stijpunten in het midden van de plattegrond, maar de nieuwe opzet geeft slecht nog basaal weer hoe het was. In het derde hoofdstuk gaat deze bouwhistorisch rapportage daar nog op in.
- 12 Het kadastrale hulpkaartje uit 1958 laat zien dat het pakhuis (nu 10 B) en de naastgelegen, in 1948 gebouwde werkplaats worden samengevoegd. Zij worden afgesplitst van Reigerstraat 6 respectievelijk 4. Voor de samengevoegde gebouwen op het achterterrein wordt het kadaster-nummer 7185 geïntroduceerd. Reigerstraat 4 krijgt 7187 in plaats van 1213. Reigerstraat 6 krijgt 7186 in plaats van 5693. De percelen van Reigerstraat 8 en 10 zijn buiten behandeling.
- 13 Uit 1959 stamt een dossier over een verbouwing van Reigerstraat 10. Dit is niet gezien, maar moet een beperkte ingreep betreffen.
- 14 Op het adres Reigerstraat 8 gesteld, wordt in 1964 een vergunning voor een cv-installatie verleend. Het ketelhuis wordt links voorin de begane grond van 10 B geplaatst. Het gaat op de aanvraag dan ook om een 'cv werkplaats'.
- 15 In 1964 wordt ten behoeve van de winkel op de begane grond de kelder van nr. 8 gerenoveerd. Het lange tongewelf blijft goeddeels in stand. De indeling en aankleding van de kelder ondergaan modernisering. Tegelijk komen er nieuwe trappen.
- 16 De winkelpui in de voorgevel van Reigerstraat 10 wordt gemoderniseerd naar voorbeeld van de pui van nr. 8. Laatstgenoemde kwam in de late jaren vijftig tot stand.
- 17 Begin 20ste eeuw zijn de appartementen op de verdiepingen van Reigerstraat 8, op de zolder van nr. 10 en op de verdieping van 10 B gecreëerd c.q. gemoderniseerd. Op de verdiepingen van nr. 10 bleef in grotere mate de 19de-eeuwse indeling in stand. Daar is wel de aankleding op sobere wijze vernieuwd.

Intussen zijn de al generatieslang beneden gevestigde bedrijfs- c.q. winkelruimtes steeds verder versoberd en versimpeld. In nr. 10 bestaat er geen inpannige verbinding tussen begane grond en kelder meer.

Analyse

Het bovenstaande is met name gebaseerd op topografische documenten, bewaarde bouwkundige tekeningen en bijbehorende geschreven stukken. Dat materiaal moet worden 'geconfronteerd' met de tegenwoordig aan te treffen bebouwing (en ruimte). In het hoofdstuk 3 *Bouwhistorische analyse*, dat volgt op de beschrijving hierachter, wordt daarom nader ingegaan op de bouwgeschiedenis. Aan de hand van karakteristieke elementen wordt getoond hoe de diverse fasen nog in het tegenwoordige complex meespelen.

Afb. 8: Deze luchtfoto uit 1952 leert dat de bouwmassa van destijds overeenkomt met de huidige situatie. Het voormalige pakhuis (10 B) was al afgeplat en er zijn nog wat verschillen, die we in hoofdstuk 3 bespreken.

Afb. 9: Zicht op het dak van Reigerstraat 10 B, van voor naar achter, anno nu.

2 Beschrijving

Inleiding

Bij de beschrijving van het pand wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van ‘voor’, ‘links’, ‘rechts’, ‘achter’. De voorgevel aan de straatzijde is daarbij het uitgangspunt.

Voor de beschrijving van de interieurs is de vertreknummering gevolgd die Studio PUUR NL ontwikkelde. Op de uitvouwbladen achterin dit rapport zijn de plattegronden met de nummering te vinden.

Voor de goede orde: tekst en beeld zijn in dit rapport complementair. Zij vullen elkaar aan, maar overlappen qua informatiewaarde niet per definitie. Gelieve beide dus als gelijkwaardig te beschouwen.

Ruimtelijke situering

Het complex Reigerstraat 8-10 en 10 B is een clustering van gebouwen aan de oostkant van het bouwblok tussen Reigerstraat, Kasteelplein en Cingelstraat. Aan de achterzijde en gedeeltelijk aan de rechterzijde van de hier onderhavige bebouwing staat het nieuwbouwcomplex Kaatsbaan. Aan de Reigerstraat staan vooral in de diepterichting geplaatste historische huizen. Zij zijn vaak geheel of ten dele vastgegroeid aan bijgebouwen op hun oorspronkelijke achterterreinen. Zoals in het voorgaande hoofdstuk besproken is, lag onmiddellijk ten westen van Reigerstraat 8-10 het complex van de Herberg van de Heren van Breda, de laatmiddeleeuwse residentie van de lokale machthebbers. De gang naast nr. 10 en nr. 10 B markeert de scheiding tussen het ‘heerlijk’ en het burgerlijk domein.

Exterieur

Bouwmassa's

Het huis vooraan de kavel is een bouwmassa van drie bovengrondse lagen plus een zolder onder een groot dak met de nok haaks op de straat. Dit dak heeft een derde dakschild aan de voorzijde en een driehoekige geveltop achter. De gehele plattegrond is onderkelderd; de twee naast elkaar gelegen kelderbeuken reflecteren de historische scheiding van het huis in twee gelijke helften.

Links loopt een oude buitengang, waarbij twee dingen opvallen: die gang ligt niet haaks op de straat, maar neigt naar links. De plattegrond van het huis maakt halverwege een flauwe knik om het schuine verloop van die gang te volgen.

Achter het huis staat een historisch bijgebouw van twee lagen plus kap. Het dak is afgeknot; de onderjukken van de spanten en de daar tegenaan liggende dakvlakken – in het verlengde van het voorhuis – zijn evenwel aanwezig gebleven. Daaraan is te zien dat het pand aan de voorzijde een topgevel had en aan de overige drie zijden een dakschild. Het middenstuk is nu dus plat, net als de afgeknotte voorheen driehoekige geveltop.

Het voorhuis en het achtergebouw zijn door een eenlaags en platgedekt volume aan elkaar verbonden. Rechts van het achtergebouw staat een loods-achtige volume van één laag onder flauw hellend zadeldak. Het stamt van net na de Tweede Wereldoorlog. Hier staat rechts ene schuurtje tegenaan. Het heeft een lessenaarsdakje. De muren ervan zijn grotendeels gedeeld met belendingen.

Afb: 10: De voor-
gevel en een stukje
van de linkergevel.

Voorgevel

De voorgevel aan de straat is een brede lijstgevel van drie lagen en met zes traveeën. De twee adressen hebben hiervan beide de helft. In de laatste paar eeuwen zijn de helften verschillend behandeld, al zijn de pleisterafwerking en de gevellijst gelijk gehouden.

Reigerstraat 8 Nummer 8 neemt de rechtse helft van de voorgevel in. Bij muurwerk, vensters en gevellijst overheerst de kleur wit. De zone van de begane grond heeft een winkelpui boven een borstwering met twee deuren rechts ervan. De pui bevat een groot ongedeeld venster met bovenlicht dat uit vijf naast elkaar geplaatste ramen bestaat (staand formaat). De van een ruit voorziene winkel deur heeft een in tweeën gedeeld bovenlicht dat de reeks boven de winkelruit afmaakt. Boven de ruiten zijn binnen het kozijn vlakke panelen aangebracht. Hierin ook de naam van de nagelstudio. Rechts zit een eenvoudige, vlakke deur. De gehele begane-grond-zone is in de late 20ste eeuw opnieuw ingevuld. Wat we nu zien, is een verschraalde uitvoering van een oudere versie, zoals door het kozijn van de rechter deur bijvoorbeeld nog wordt weer-spiegeld. Oudere puien kennen we van diverse foto's en tekeningen (zie hoofdstuk 3).

De borstwering van de eerste verdieping is voorzien van een getimmerde koof (trespa of ander plaatmateriaal) waarachter elektrische leidingen en wellicht andere installatiezaken zijn wegge-werkt. De koof loopt over Reigerstraat 10 door.

De gevel ter hoogte van de twee verdiepingen is voorzien van een bepleistering. De twee maal drie vensters hebben uitvoerig geprofileerde kozijnomlijstingen. De bovenhoeken van de kozijn-nen zijn afgerond. De vensters van de eerste verdieping zijn hoger dan die van de tweede. Het gaat op de eerste verdieping om niet ingedeelde schuifvensters met bovenlicht. Erboven zijn drie T-vensters aangebracht. De gevel wordt afgesloten door een hoofdstel. Tegen het drie zijn op regelmatige afstanden gesneden klauwconsoles bevestigd. Op het driehoekige met Rei-gerstraat 10 gedeelde dakvlak (gesmoorde golfpannen) staan twee dakkapellen – een voor elk van de adressen. De dakkapellen zijn even eenvoudig en recent als de winkelpuizen op de be-gane grond.

Reigerstraat 10 De linkse helft van de lijstgevel is min of meer het spiegelbeeld van de rechtse, maar op onderdelen zijn er afwijkingen. De winkelpui bevat bij nr. 10 een ongedeelde ruit die tot maaiveld doorloopt (kelderluik ervoor!). Rechts zit een vlakke deur. Boven deur en venster is een dikke maar weinig uitstekende 'luifel-' rand aangebracht. Op de verdiepingen zijn net als rechts twee reeksen van drie vensters aangebracht, te midden van gepleisterd muurwerk. Een belangrijk verschil is dat de schuifvensters van beide verdiepingen gelijk zijn qua grootte en uit-voering. De lekdorpels zijn van hardsteen. De onderramen zijn niet ingedeeld. De bovenlichten hebben glas in lood. De vensters ontberen de uitvoerige omlijsting van de burens. Niettemin zijn zij ook 19de-eeuws. In de borstwering tussen de eerste en tweede verdieping zijn de schieters van vier balk-ankers te zien. Bovenaan de gevel ligt de doorlopende, reeds genoemde gevellijst met gesneden consoles. Ook nr. 10 heeft een eenvoudige dakkapel op het met nr. 8 gedeelde driehoekige dakvlak.

Zijgevel links

Reigerstraat 10 Links heeft het voorhuis, aan de steeg of gang,, een lange gevel van drie lagen. Het muurwerk is over de gehele hoogte voorzien van een cementpleister. Op de verdiepingen zijn met onregelmatige tussenafstanden vensters aangebracht. Het gaat om drie traveeën; elke bouwlaag bevat drie vensters van onderscheiden grootte. De grootste exemplaren zijn zesruits

(2x1+2 ruiten) schuifvensters met een relatief brede middenstijl. Beneden zijn ooit aanwezige vensters hier en daar aan te wijzen als nissen of naadjes in het pleister.

Achter de zijgevel van het hoofdgebouw sluit naadloos en op dezelfde lijn een stuk gevel aan. Dit gehele stuk belooft maar één bouwlaag en wordt door een boeiiboord vlak afgesloten. In materialisatie zijn er wel twee helften in te onderscheiden. De voorste helft heeft ‘schoon’ metselwerk in kruisverband. Er is een deur met rolluik in aangebracht. Bovenaan ligt nog een strookje van ca 50 cm jonger werk; met halfsteens verband in machinale steen. Daarachter is de zijgevel gepleisterd met een grove soort structuurpleister. De hoek linksachter is afgeschuind. Het gaat om de historische achterbouw en om het tussenlid tussen hoofdgebouw en dat ooit losse volume.

Afb. 11: Gedeelte van de zijgevel van Reigerstraat 10 aan de steeg. Een betere overzichtsfoto is hier niet te maken, een goede actuele aanzichtstekening ontbreekt.

Afb. 12: Linker zijgevel en achterhoek van het achterbouwtje van Reigerstraat 10.

Dit staat nu vast tegen de achtergevel van nr. 10, maar is er door een tussenbouw – ter hoogte van het rolluik in het midden van de foto – mee verbonden.

Reigerstraat 10 B De zijgevel van het achterhuis Reigerstraat 10 B is feitelijk de voorgevel van het bouwdeel, maar omwille van de oriëntatie houden we 'links' aan. Foto's zijn te zien in hoofdstuk 3 [afb. 53 – 59].

De gevel omvat twee bouwlagen en eindigt met de vlakke gootlijst onder het lange dakschild van het samengestelde dak met plat middenstuk (zie hierboven, bij *bouwmassa's*). Het muurwerk van de gevel is gepleisterd en wit gesausd. Hierin zijn op de begane grond ongelijkvormige openingen aangebracht. Uiterst links bevindt zich de voordeur van de bovenwoning. Het is een eenvoudig vlakke deur in een onversierd kozijn. Rechts ervan is een kantelende garage-deur te vinden. Verder naar rechts zit een klein, hooggeplaatst venster dat het enige venster van de achtergelegen berging is. Op de verdieping zijn vier even grote vensters te zien, in een regelmatige reeks geplaatst. Alle vier hebben zij een bovenlicht. De middelste twee bezitten in het onderraam twee draaiende vleugels, de buitenste twee vensters hebben een vast, ongedeeld onderraam.

Hoewel alle openingen in details en materiaal recent ogen, gaan zij meestal terug op een oude tot zeer oude situatie. Onregelmatigheden, zoals de in verscheidenheid voorkomende ankerschietters van balk- en koppelankers, wijzen ook op een langere geschiedenis. Bovenaan de derde vensteras steekt door de daklijst een dakkapel, die kennelijk voor bevoorrading van de opslagzolder diende.

Zijgevels rechts

Reigerstraat 8 Bij Reigerstraat 8 is de voorste helft van de plattegrond ongeveer een meter breder dan de achterste helft. Het voorste gedeelte grenst daarom aan buurpand nr. 6 en het achterste gedeelte laat een steeg vrij (beneden bebouwd; halverwege de hoogte van de begane grond voorzien van een plat dak). Aan die steeg liggen een 'achter-geveltje' van het brede voorste stuk en de zijgevel van de achterste helft van nr. 8.

Tijdens het bezoek kon deze strook buitenruimte niet worden bezocht. Niettemin was door vensters op te maken dat het metselwerk van hoge ouderdom is en er vensters van diverse generaties in voorkomen. Zo zagen we op de eerste verdieping twee kozijnen, waarvan het voorste uitwendig een historisch bolkozijn leek. Het omgevende metselwerk is echter door vernieuwingen verstoord. Het tweede venster zit schuin onder een steens ontlastingsboog met de vorm van een segmentboog. Het secundaire kozijn daar schuin onder oogt 19de-eeuws.

Reigerstraat 10 B De kernbouw van het adres Reigerstraat 10 B, van twee lagen plus kap, heeft een rechtergevel (in feite de achtergevel) op de begane grond die buiten door een aanbouw uit 1948 aan het gezicht onttrokken werd. Daar is binnen de aanbouw gepleisterd muurwerk te zien met een groot rechthoekig gat, in het verlengde van de garagedeur in de linker- of voorgevel. Ter hoogte van de verdieping is de rechtergevel van het hoofdvolume van nr. 10 B grotendeels uitwendig zichtbaar. Hier zien we zeer oud muurwerk in kruisverband. De twee stolpramen zijn recent en op een vreemde manier door een lichtgrijze gekeimde rand omgeven. Dat deze gevel nog een zeer oude is, blijkt uit enkele foto's die tonen dat er tot het laatste kwart van de 20ste eeuw kruisvensters aanwezig waren. Hun gaten zijn bij een renovatie rond het begin van onze eeuw hergebruikt. Het dakvlak is belegd met asfaltpapier. Het middengedeelte van het dak, dat afgeplat is, is met een brede zinken rand afgezoomd.

Afb.13: De overkapping van de aanbouw rechts van Reigerstraat 10 B uit 1948. Van laatstgenoemde zien we de vermomde rechtergevel.

Gevels aanbouwen rechts van 10 B

Van de grote eenlaags aanbouw uit 1948 is de rechtergevel gedeeltelijk te bekijken. We zien er metselwerk in kruisverband dat goed met de ontstaansperiode te verenigen is. De dakrand is van beton. In de rechtse gevel, die nu buitenruimte met vluchtrap van het aan het Kasteelplein gebouwde buurpand is, zien we een dichtgezette muuropening onder segmentboog.

Achter genoemde buitenruimte met brandtrap staat – ten opzichte van de Reigerstraat rechts van de grote 1948-aanbouw – nog een kleine berging. Het heeft een naar voren afwaterend lessenaarsdak. Binnen in de berging laten de vier wanden vier verschillende muren zien. Bij de bouw kon in drie muren worden ingebalkt, alleen aan de voorzijde moest iets nieuws worden opgetrokken. De wand rechts is een deel van een oude tuinmuur, die bij het vernieuwen van de bebouwing zijde Kasteelplein overeind bleef. In de genoemde buitenruimte zien we die historische tuinmuur terug; pokdalig, door nu weer grotendeels weggevalen pleisterlagen, maar interessant. Plavuizen dekken hem buiten af.

Achtergevel Reigerstraat 8 en 10

Net als de voorgevel aan de Reigerstraat, is de achtergevel sinds lang verdeeld onder de huisnummers 8 en 10. Als geheel gaat het om een kopgevel met drie bouwlagen plus de zolder: De achtergevel heeft een driehoekige geveltop en lijkt daarmee een bouwlaag hoger dan voor – hetgeen maar schijn is natuurlijk. De begane grond is in zijn geheel aan het gezicht onttrokken door de eenlaags uitbouw. De renovatiegeschiedenis van de laatste paar eeuwen heeft ertoe geleid dat de helften links (nr. 8) en rechts (nr. 10), hoewel bouwkundig een eenheid, verschillend ogen wat betreft de muuropeningen. De pleisterlaag die de gehele achtergevel bedekt, zal er ook zijn om bouwsporen en andere littekens te verbergen. Dat ontnemt ons het zicht op een groot stuk bouwgeschiedenis.

Reigerstraat 8 De linkse helft oogt het meest onregelmatig. Ter hoogte van de eerste verdieping zit iets rechts van het midden van het linkse gevelgedeelte een achterdeur. Dit komt uit op een bordesje, zes optreden boven het platte dak van de uitbouw. Het is een dubbele deur met bovenlicht in een vlak en recent kozijn. Op de tweede verdieping zijn twee vensters aangebracht die er even oud uit zien. Het gaat om dubbele draairamen met ongedeeld bovenlicht.

In de geveltop zien we een merkwaardig samengesteld venster. Onderin zijn twee draairamen geplaatst met een middenstijl. Het bovenlicht bevat drie ruiten naast elkaar. De kozijnstijlen zijn onder aangescherfd met recht, niet geprofileerd balkhout. Dit reparatiewerk sluit echter aan op oudere *uitvoerig* geprofileerde kozijnstijlen. Er is een sponning in opgenomen voor buitenluiken, waarvan ook de duimen (appeltje onder, peertje boven) nog aanwezig zijn. De stijlen zijn in de bovendorpel gepend. De bovendorpel bevat de toognagels die dit borgen en de zet de sponning voort. Het kalf of de tussendorpel waaronder de moderne draairamen zijn gevat en waarboven de vaste bovenlichten zitten, is niet zo oud als het omlopende kozijn. Sterker: waar een tussendorpel en -stijl als bij een kruisvensters zouden moeten zitten is niet aan te wijzen. De luikophanging suggereert dat het redelijk hoge kozijn geen verdere indeling heeft gekend. Wel zo handig als men de opening ten behoeve van opslag op zolder gebruikte. De dakrand is niet afgewerkt; we kijken tegen de zijkant van de pannen.

Reigerstraat 10 Het rechtse gedeelte van de achtergevel heeft twee vensters op de eerste verdieping, twee op de tweede verdieping en één ter hoogte van de zolder. Ook hier spelen meerdere perioden door elkaar. Desalniettemin zijn alle kozijnen ambachtelijk geconstrueerd met pen-gat-verbindingen en de daarbij behorende houten nagels. De kozijnstijlen zijn met een kraaltje afgewerkt. Er is nog veel (bobbelig) oud glas te zien. De overheersende kleur is crème-wit.

Het linkse venster op de eerste verdieping is een schuifvenster met vrij fijne roedenverdeling: zes ruiten in het bovenraam (2x3) en negen in het onderraam (3x3). Er vlak naast zit een klein, onbeduidend wc-raam. Verder naar rechts is een aanzienlijker venster te vinden. Het betreft een groot kozijn met middenstijl. Links en rechts zijn een boven- en onderraam aangebracht met een fijne roedenverdeling. De twee bovenramen zijn elk twaalfruits (3x4) en de onderramen zijn elk zestienruits (4x4). Dit zou vroeg 19de-eeuws, wellicht nog 18de-eeuws kunnen zijn. Opmerkelijk is dat de onderdorpel van dit grote dubbele venster een centimeter of tien hoger ligt dan van het eerdergenoemde schuifvenster links. Een ruime meter onder het dubbelvenster is een loodslab in de muur opgenomen, waarvan de breedte groter is dan die van het venster.

Op de tweede verdieping is een schuifvenster met zes ruiten in het bovenraam en zes in het onderraam geplaatst. Rechts ervan zit een groter schuifraam. Dit heeft vier ruiten onder, met

redelijk brede middenstijl, en twee ruiten naast elkaar in het bovenlicht. Hiervan is het rechtse gewijzigd in een uitzetraam. Op de penant tussen de tweede-verdiepingsvensters van nr. 8 en nr. 10 is een ondiepe vierkante nis te zien, met een oogje rechts. Het zoldervenster is slechts voor de helft beglaasd. Onderin zitten naast elkaar twee draairamen met een middenstijl. De bovenste helft van het venster is met een plaat dichtgemaakt. Dit is wel gedaan in het ruitvlak, waardoor het venster zijn dieptewerking goeddeels behield.

Het bovenste gedeelte van de gevel vertoont een aantal ankers, die niet allemaal regelmatig zijn verdeeld en verschillen van afmetingen en vorm. Zo bevindt zich op de borstwering tussen de verdiepingen een Y-vormige ankerschieter.

Afb. 14: De top van de achtergevel van nummers 8 (links) en 10. De gevel is een staalkaart van venstertypes en fases.

Constructie

Fundering

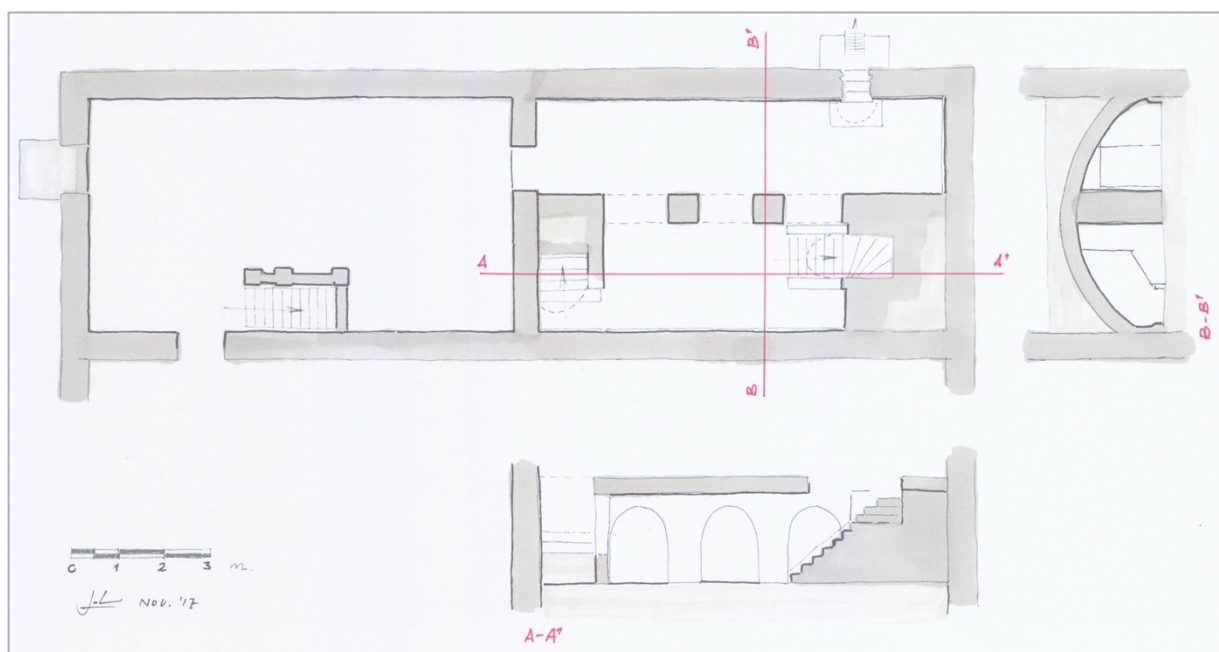
De oude kernen, het dubbelhuis Reigerstraat 8-10 en het achterhuis 10 B, zijn dermate oud dat zij op de klassieke wijze op staal gefundeerd zullen zijn. De locatie, op de rand van de zandige hoogte die de Grote Markt is, ligt dat voor de hand. Tussen- en aanbouwen zijn dermate licht, dat ook zij op grondverbetering zullen zijn gezet.

Kelder

Het grote dubbele huis aan de straat is geheel onderkelderd. Beide adressen bezitten een kelder van voor- naar achtergevel. Beide kelders hebben in beginsel een overwelling waarvan de kruin haaks op de straattrichting ligt. Bij nr. 8 is een halve eeuw geleden een nieuwe compartimentering en – deels – aankleding gemaakt, ten behoeve van magazijnruimte bij de op de begane grond gelegen winkel. Het lange tongewelf dat al als 'bestaand' op de tekeningen staat, is er evenwel nog steeds.

Bij Reigerstraat 10 is voorin een rechthoekig kelderlokaal tot stand gebracht, vermoedelijk eind 19de of begin 20ste eeuw (ongedocumenteerde verbouwing). Voor de vlakke zoldering met troggewelven heeft het oude tongewelf moeten wijken. De achterste helft van de kelder onder nr. 10 is ongeveer even groot. Deze ruimte is afgedekt door een gedrukt tongewelf, haaks op de straat. Hij is in twee beuken gedeeld. Er zijn twee inpandige stenen trappen, linksachter is recentelijk een toegang vanuit de steeg gemaakt. Een toegang vanuit de Reigerstraat is dichtgemaakt. Zie voor bijzonderheden van indeling en aankleding bij 'interieur'.

Afb. 15: Eigen opmeting en schets van de kelder onder Reigerstraat 10. [Veerman Bouwhistorie]

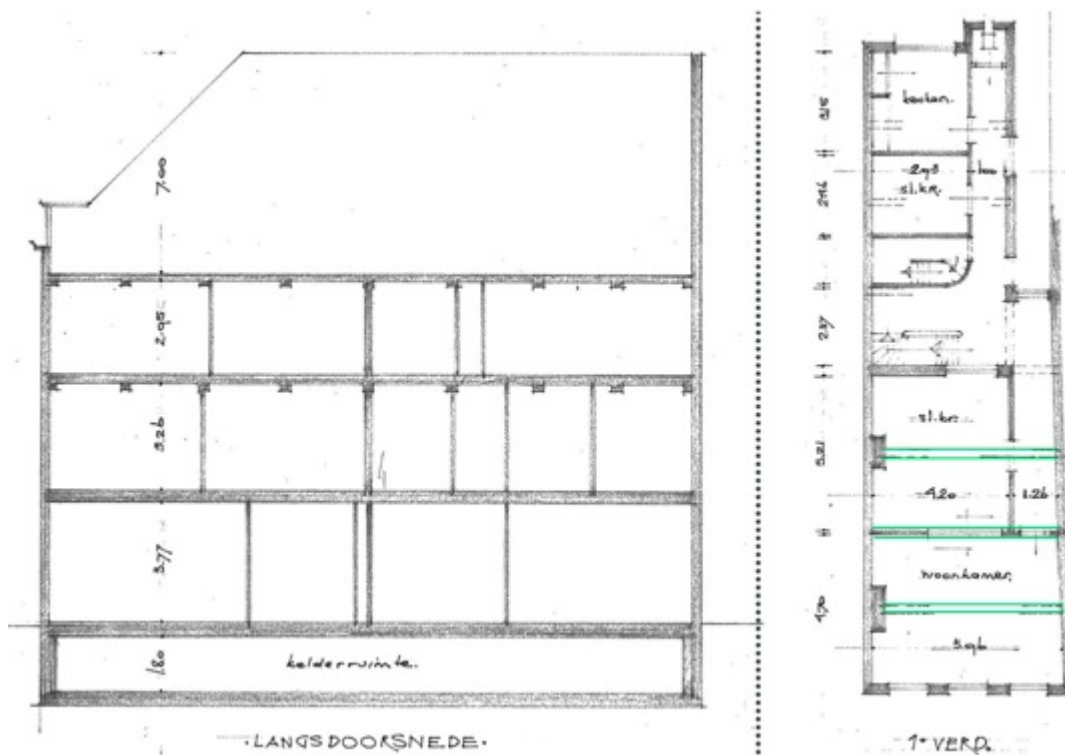
Draagconstructie

Reigerstraat 8-10 Op moderne doorsnedetekeningen wordt steevast schematisch aangegeven dat tussen de zijmuren van het grote huis nr. 8 - 10 stevige balken liggen. De plattegronden uit 1956-57 stippelen ook iets dat lijkt op moerbalken. De tussenmuur die over de gehele lengte van het pand staat, zou hierbij meedragen. Er wordt weinig nuance getekend. Toch mag worden vermoed dat het pand een complexe wordingsgeschiedenis heeft en dat de draagstructuur deze geleidelijke ontwikkeling nog reflecteert. Waar kunnen er nog samengestelde balklagen liggen? Hoeveel is in de 19de eeuw (en mogelijk al in 18de eeuw) vervangen? Hoeveel generaties stalen en betonnen portalen en onderslagen zijn er intussen boven de begane grond?

Aankankelijk moesten we het gezien de 19de-eeuwse en verlaagde 20ste-eeuwse plafonds doen met dergelijke archivalische aanwijzingen, naast reeksen ankerschietters in de linker zijgevel. Bij een tweede waarnemingsronde, konden op zolder van Reigerstraat 8 wat vloerdelen worden gelicht. Er kwamen kinderbinten in het zicht, haaks op de voorgevelrichting. Dit maakt wat meer bespiegeling mogelijk. Op de vloerconstructies gaan we daarom uitgebreider in, in het hoofdstuk Analyse.

Reigerstraat 10 B Bij het achterhuis Reigerstraat 10 B is slechts op twee plaatsen waargenomen wat de aard is van de zoldervloer. Die waarneming is voldoende aanleiding om te stellen dat op die hoogte in belangrijke mate een enkelvoudige grenen balklaag uit de vroegmoderne periode nog aanwezig is. We denken dan aan grofweg de eerste helft van de 17de eeuw. Het sleutelstuk met ojiefprofiel rechtsvoor vormt hiervoor een aanwijzing [afb. 18]. Het is niet uitgesloten dat boven de begane grond de oorspronkelijke balklaag nog ligt. Dan zou inclusief de onderste jukken van de kapconstructie het casco van drieënhalf à vier eeuwen oud er nog helemaal zijn.

Afb. 16: Twee uitsneden uit de bouwtekening van 1958 die balklagen laat zien in een plattegrond en de doorsnede van nr. 8. In groen zijn enkele vloerbalken, als voorbeeld, aangezet. [bewerkt door de auteur]

Afb. 17: Reigerstraat 8. Bij het uitnemen van grenen vloerdelen op zolder zijn op enkele plaatsen, in de voorste helft van de zolder, kinderbinten waargenomen. Mede vanwege de kleuraftekening op de onderzijde van de vloerdelen mogen we aannemen dat de vloerconstructie op zijn plek is gebleven en een samengestelde balklaag betreft.

Afb. 18: In het voormalige pakhuis, Riegerstraat 10 B, zijn enkele balken boven het systeemplafond waargenomen. Het pand blijkt een zoldervloerconstructie te bevatten met een enkelvoudige balklaag in grenenhout. In de hoek rechtsvoor is op de verdieping dit sleutelstuk zichtbaar. De bewerking / versiering maakt datering rond het begin van de 17de eeuw mogelijk.

Kapconstructie

Reigerstraat 8 en 10 De zolders van Reigerstraat 8 en 10 zijn gescheiden door de overlangse muur die het grote huis in twee helften deelt. Omdat de zolder van nr. 10 geschikt is gemaakt voor bewoning en de zolder van 8 niet, ogende ruimtes waarin zich de kapconstructies bevinden heel verschillend.

Bij Reigerstraat 8 zien we meer van de constructie, tot op het dakbeschot uit verticale vuren delen. Niettemin zien we van de acht halfspanten alleen de onderjukken. De spanten stammen uit verschillende perioden, zo te zien twee hoofdbouwfasen. Onder het voorste dakschild staan twee eiken halfspanten. In de lengterichting van het dak staan in totaal zes halfspanten; rechts ondersteunen ze een dakvlak, links liggen ze op in de scheidingsmuur. De voorste drie zijn vrij rank en uit naaldhout vervaardigd. De achterste drie, beginnend bij de versmalling van de plattegrond, zijn eiken schaarspanten van hogere ouderdom. De eiken spanten vertonen een klassieke vorm met gekromd spantbeen, dekbalk en daartussen een korbeel. De meeste houtverbindingen zijn pen-gat. Een windverband ontbreekt. Flieringen van hoge ouderdom zijn niet zichtbaar.

Op de zolder van nr. 10, de woonruimte, zijn de dakvlakken afgewerkt met plaatmateriaal. De halfspanten spelen een prominente rol in de ruimtebeleving (en hebben wat invloed op de indeling gehad). Hier ontbreken halfspanten onder het voorste dakschild. In lengterichting zien we weer zes halfspanten, in dezelfde groepen van drie als op de rechtse zolder. In deze woning is echter een derde bouwphase te bespeuren. Bij de jongste renovatie zijn steunconstructies met soms opmerkelijke vorm, toegevoegd. Aan materiaal en techniek zijn de toevoegingen eenvoudig te herkennen.

De spanten in de langsrichting van de kap blijken links en rechts van de scheidingsmuur gelijk. Er is dus sprake van twee helften, waarbij de achterste helft (rechts smaller geworden, zie plattegronden afb. 41 en 43) de oudste gebinten bevat. Hoe oud zijn zij en zijn ze hier steeds gebleven? Van wanneer zijn de rankere gebinten uit naaldhout? Bij langer kijken blijkt er meer informatie uit de gebinten te halen dan alleen constructieve opzet, materialen en verbindingen. We kijken er in het volgende hoofdstuk analyse nog eens nauwgezetter naar.

Afb. 19: Het voorlaatste halfspant op de zolder van Reigerstraat 10 is een van de vele voorbeelden in deze kapconstructie van de complexiteit die gemoeid is met de analyse, door de vele renovaties.

De dekbalk, het korbeel en het spantbeen zijn alle drie historische eiken balken. Het spantbeen is echter duidelijk niet voor deze plek gemaakt (zie het te brede pengat in de dekbalk). Het zou een vloerbalk kunnen zijn geweest. In het been ook een wisgat, eeuwen geleden bedoeld en gebruikt om de eiken balk overlangs te splijten.

Afb. 20 en 21: De zolder van Reigerstraat 8, gezien richting voorzijde respectievelijk achterzijde. Bij het houten wandje op de onderste foto versmalt de plattegrond.

Reigerstraat 10 B De kapconstructie uit vermoedelijk de vroege 17de eeuw is in opzet behouden.

In aanleg stond er een zadeldak tussen twee kopgevels. Er zijn drie gebinten aan te treffen waarvan de onderjukken in de vorm van schaarspanten met dekbalken resteren. De bovenjukken zijn eraf; het dak is tegenwoordig afgeplat. Oude stukken muurplaat en oorspronkelijke flieren liggen op in de kopgevels aan voor- en achterkant. Even boven de borstwering met daarop de muurplaat is vooraan de linkerzijde, tussen dakkapel en voorgevel, een gording toegevoegd. De rondhouten daksporen, in tegenstelling tot de variëteit aan platen waaruit het dakbeschot bestaat, ogen oud.

Dat laatste geldt voor het meeste constructiehout. Toch zijn er dermate veel onregelmatigheden en afwijkingen op de regels dat het vermoeden u bekruipt, dat wat we zien uit hergebruikt materiaal is samengesteld. Zo is de fliering aan de linkerzijde duidelijk ten prooi geweest aan brand, maar dat zien we niet bij stukken hout die erop aansluiten. Hergebruik van onderdelen zou ook het samengaan van grenen dekbalken met eiken spantbenen verklaren – waarbij laatstgenoemde ook nog eens krommers zijn, hetgeen in de 17de eeuw archaïsch begint te worden. Een grondiger opname van tel- en andere merken kan hier, net als dendrochronologie wellicht meer licht op werpen.

De aanbouw ter rechterzijde van de historische kern van Reigerstraat 10 B verrees in 1948. De dakconstructie met gordingen die een flauw-hellend zadeldak dragen, komt met die datering overeen. Het driehoekige hangwerk, het enige spantje, is zoals op de tekening aanwezig (maar zonder kreupele stijl achter?). De dakhuid, hoofdzakelijk bestaand uit golfplaten en randpannen, is later gewijzigd.

Afb. 22: De zolder van Reigerstraat 10 B, gezien naar linksvoor, met de dakkapel die als laadopening gefungeerd heeft.

Interieur

Kelder

Reigerstraat 8 De kelder onder de gehele rechterhelft van het pand is een historisch element, al dankt hij zijn aankleding grotendeels aan een verbouwing in 1964. Daarbij is het tongewelf gespaard. Er verschenen vier dwarse schijven met doorgangen. Achterin en voorin werden trappen geplaatst – de voorste kwam uit in een eveneens nieuwe (grotere) etalage. Twee openingen onder de voorgevel werden dichtgemaakt. De achterste ijzeren trap uit 1964 is heden ten dage in gebruik. Achterin komt men de kelder binnen, via de trap uit '64 (zie ook beschrijving vertrek 0.04). In de aankleding rondom de trap domineren bakstenen in halfsteens verband. De rest van de kelder heeft nog de oude vorm met een haaks op de straat liggend tongewelf. Wand en gewelf zijn gewit. In de tussenschijven van 1964 zijn getoogde (segmentboog) doorgangen gemaakt, afgezet met baksteenkoppen. Enkele dwarsmuren hebben een verkleinde deuropening.

Reigerstraat 10 De voorste kelderkamer heeft een rechthoekige plattegrond en een 'vlak' plafond uit troggewelfjes. Deze gewelfjes tussen ijzeren binten liggen evenwijdig aan de voorgevel. Een straatentree is er binnen niet meer, hoewel in de stoep nog altijd een rooster ligt. Vooraan in de rechterwand is een doorgang te vinden naar de kelder onder nr. 8 (aan die kant een schuifdeur van recente datum). Aan de linkerzijde van de achterwand bevindt zich een doorgang naar de achterkelder. Rechts in het midden van de ruimte staat een steektrap naar de begane grond ingebouwd in een portaal. De aankleding is stenig en sober. De wanden zijn gepleisterd en gewit, de vloer is bedekt met terrazzo. Achter in midden voor de achterwand een afdruk te zien die de contour lijkt te geven van een ingebouwd vierkant kamertje (stond hier ooit een kluis?). Verdere bouwsporen zijn door de aankleding aan het gezicht onttrokken.

De achterste 'kelderkamer' heeft nog een tongewelf, in de lengterichting van het pand dus haaks op de voorgevel. De kruin van het gewelf ligt amper 1,70 m hoog. Iets links van het midden van de gewelfkruin is een reeks vierkante pijlers geplaatst, met in het midden drie scheibogen. Hierdoor zijn twee beuken ontstaan. Zowel vooraan als achteraan de rechtse beuk is een trapopgang gemetseld. Beide trappen zijn buiten gebruik gesteld. Links in de voorwand zit de doorgang naar de voorkelder, terwijl achteraan in de linkermuur een opening is gemaakt naar een trapgat in de steeg naast het huis. De laatstgenoemde doorgang is gezien de slordigheid ervan, duidelijk een recente ingreep.

Door pleisterwerk en lagen witsel schemeren bouwsporen. Totdat die nauwkeurig zijn geïnspecteerd, kan een bouw- en gebruiksgeschiedenis niet worden opgesteld. Wat alvast opvalt, is dat er twee inpandige trappen op deze ruimte uitkomen, beide in de rechtse beuk. Dit lijkt een bouwfasering aan te geven.

Afb. 23: De kelder onder nr. 8 naar voor.

Afb. 24: De voorkelder van nr. 10 richting voorgevel.

Afb. 25: De achterkelder van nr. 10; de linkse beuk gezien naar voor.

Begane grond

Reigerstraat 8

- 0.01, 0.02 en 0.03 Het grootste gedeelte van de begane grond, meer dan twee-derde deel, is in gebruik bij de nagelstudio. De aankleding is strak en recent, witte wanden, systeemplafonds etc. Linksachter is een kantoortje afgescheiden (0.02), rechts daarvan loopt een gangetje naar achter. Het kantoortje heeft een soortgelijke onbelangrijke recente uitmonsteren en is niet bekeken, gezien de lage verwachting.
- 0.04 Genoemd gangetje komt uit bij een deur die een verkeersruimte ontsluit. We zijn daar nog binnen de omtrek van het historische huis. Voor je zet het gangetje zich door tot een deur in de eigenlijke achtergevel, met erachter vertrek 0.05 en 0.06. Aan de linkerhand heeft men een vide rondom de keldertrap. Deze bestaat uit steektrappen met een tussenbordes, linksachter. De trap volgende komt men in de kelder uit met de neus richting voorgevel. De trap is van staal met dikke houten treden; de vormgeving past bij het bouwjaar ervan, 1964.
- 0.05, 0.06 en 0.07 Achter de verkeersruimte gaat men door een eigenlijke achterdeur de uitbouw in – het plat gedekte deel achter het eigenlijke dubbelhuis met dakterrasje. In deze rechthoekige uitbouw ligt links een personeelsvertrekje (0.06) met ingebouwd wc'tje (0.07). De rechterwand ervan bevat glaspanelen en kijkt uit op een keukenblokje. In de achterwand zit nog een vluchtdeur ^[niet op de tekeningen 'bestaand' van Studio PUUR NL]. Achter die deur liggen de gang en verdiepingstrap van Reigerstraat 10 B.

Reigerstraat 10

- 0.08 De gehele begane grond die tot het oude huis p/a Reigerstraat 10 behoort, is ontdaan van oorspronkelijke aankleding, inrichting en aankleding. Wat we om ons heen zien staat allemaal in het teken van de kapsalon. Strakke witte wanden en andere *dito* afwerkingen. Enkele kolommen (vrij en tegen wanden) en plafondbalken wijzen op secundaire constructie-elementen.
- Ongenummerde ruimte* rechts van de winkelpui bevindt zich de voordeur van de appartementen boven. Erachter bevindt zich een trapopgang die wel wat vertelt over de jongere geschiedenis. De tegellambrisering in het portiekje achter de voordeur heeft materiaal en kleur die in het Interbellum thuishoren. De trap heeft een recente aankleding waardoor hij zijn aard niet meteen verraaft. Die aard is 19de-eeuws en schuilt in details, zoals het plintlijstje dat links in een ojief verloopt en het traphekje met paal. Laatstgenoemde onderdelen laten zien dat deze ontsluiting in de loop van de 19de eeuw gemaakt of ten minste vernieuwd moet zijn. Zie ook ruimte 1.06 hieronder.
- 0.09 – 0.12 Achter het eigenlijke huis staat de eenlaags, plat gedekte aanbouw. Hierin is een klun van functies en dus kleine ruimtes ondergebracht. 0.09 is het grootste subvertrek, een soort pantry. 0.10 is de doorgang aan de voorzijde van de uitbouw naar de winkel. 0.11 is een tochtportaal bij de deur midden in de (inmiddels inpandige) voorgevel van de ooit losstaande achterbouw 0.14 links van 10 B. 0.12 is een portaal bij een zijdeur. 0.13 is een WC'tje linksvoor.
- 0.14 Achter de aanbouw van nr. 10 staat een garage met vrijwel vierkante plattegrond. In eerste opzicht lijkt dit een bedrijfsruimte, maar er wat langer stilstaan loont. De voorwand bevat een deur met aan weerskanten een venster (onderraam met tussenstijl, groot bovenlicht). Aan een paar zaken, zoals de betimmeringen van de vensters is te zien dat we in de garage de binnenzijde van deze pui zien. Datering: grofweg begin 20ste eeuw.

Met andere woorden: achter Reigerstraat 10 lag een stukje buitenruimte en vervolgens kwam een semi-vrijstaand achterbouwtje. (*Semi* want het grensde wel aan wat nu 10 B heet.) Dit losse volume is met een tussenlid aan het linkse gedeelte van het dubbelhuis vastgemaakt. In de steeg links kunnen we daar dan ook jong metselwerk zien, terwijl de zijmuur van de wat oudere massa ruw gepleisterd is. Op oude foto's zien we er een volume staan met een zadeldak. Het raakte het grote huis niet. Dat kleine dak is er pas rond 2000 afgegaan [afb. 55, foto uit 1994 mét dak].

Afb. 25: De kapperszaak op nummer 10 in bedrijf, gezien naar achter.

Afb. 26: De begane grond van het vroeger vrijstaande bijgebouwtje achter nummer 10.

In wat nu een garage is, is de binnenzijde van de pui in de voorgevel te zien. Dit we naar de interieurkant kijken, blijkt onder meer uit vensterbetimmeringen. Overigens zijn alle wandopeningen in opzet laat-19de-eeuws, maar sterk aangetast.

Dit kwam vroeger op een binnenplaatsje uit, tegenwoordig in dienst ruimtes bij de kapperszaak.

Reigerstraat 10 B

0.16 Dit is een groot rechthoekig vertrek, linksvoor op de begane grond van het vroegere 'pakhuis', nr. 10 B. De wanden zijn gecementeerd en de vloer is belegd met straattegels. Hieraan is af te lezen dat het in een recent verleden een garagebedrijf herbergde. In de hoek rechtsvoor, naast het 'ketelhuis', is het verloop van de verdiepingstrap te volgen. De linkermuur bevatte vroeger twee grote vensters [afb. 27]. Deze zijn met behulp van kalkzandsteen-stenen dichtgezet. In het achterste van de twee is een uitzetraampje geplaatst.

In de hoek linksvoor is in 1964 het ketelhuisje voor de CV afgescheiden (0.15). Ook hier zien we een eigentijdse 'harde' aankleding. De ketel is weg, haar platform resteert tussen de dubbel-hardgebakken vloertegels. De wanden hebben omlopend een ongeveer schouderhoge lichtblauw geschilderde 'lambriserings'. Daarboven zijn de wanden wit.

0.17 Doorrijpoort in de achterste helft van de plattegrond van 10 B. De afwerkingen zijn opnieuw van harde materialen, met gepleisterde wanden en stoeptegels op de grond. Via deze poort komt men in de loods rechts van het oude pakhuis. Achter de poort is de opgang naar het appartement op de verdieping afgescheiden. Rechtsachterin is nog een wc'tje gemaakt, voor monteurs etc.

0.18 [loods*] Deze verrees in 1947 tegen de rechtergevel van het oudere bouwlichaam. Men balkte erbij in en sausde de vanaf dan inpandige gevel wit. De drie overige wanden zijn uit 1948.

0.19 [schuurtje*] Het schuurtje ontleent drie van zijn vier muren aan een ander, aangrenzend bouwsel. Het is zo een aardige staalkaart van metselwerk. Dit is hierboven bij 'Gevels aanbouwen rechts van 10 B' al besproken.

[*] = gewijzigd ten opzichte van Ivo's voorstel

Afb. 27: Vertrek 0.16 naar links, waar tot voor kort twee vensters zaten.

Eerste verdieping

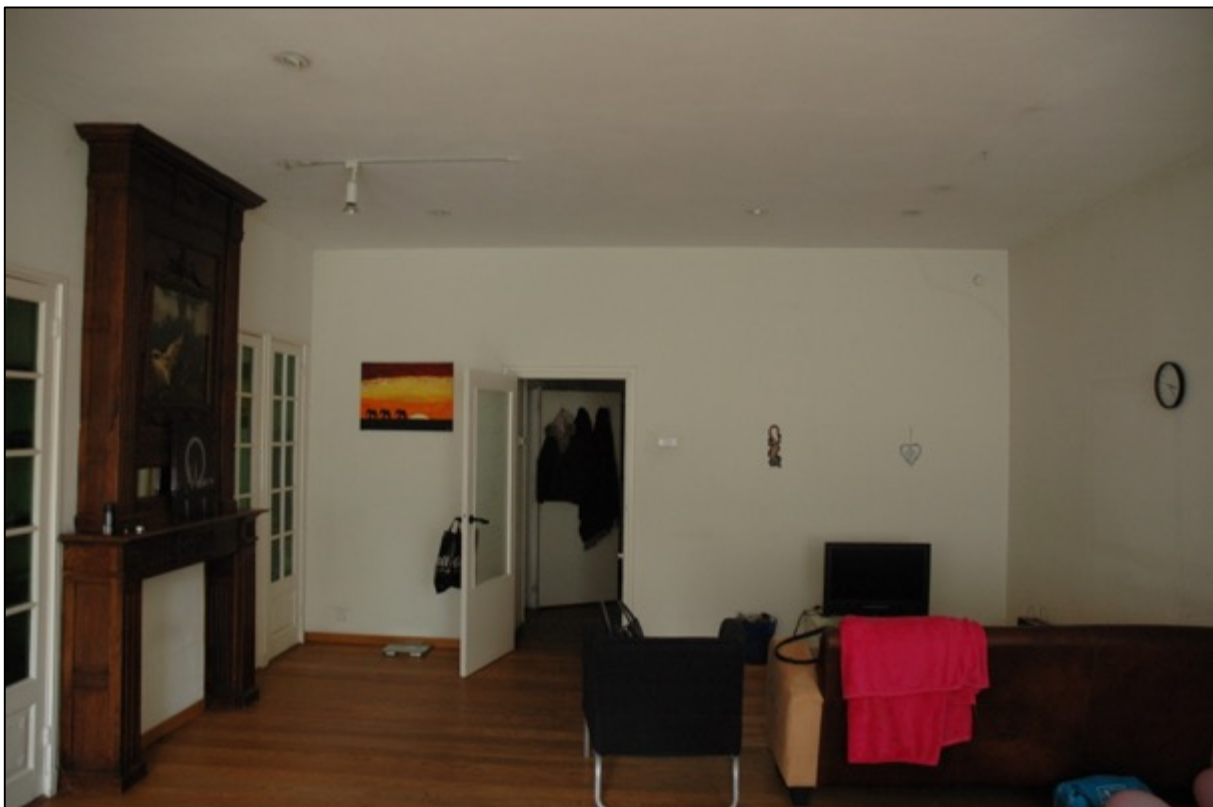
Reigerstraat 8

Reigerstraat 8 bevat een enkel appartement op de beide verdiepingen. De verkeersruimtes hebben hun hart in het midden van de plattegrond van waaruit gangen en trappen vertrekken. De voordeur van het appartement van Reigerstraat 8 bevindt zich op de eerste verdieping in de doorgaande muur die het pand van oudsher overlangs in twee helften deelt. Men deelt dus de voordeur en de daarachter gelegen trap tussen begane grond en verdieping.

1.05 Achter de appartementsvoordeur betreedt men een kleine, nagenoeg vierkante hal met een moderne strakke aankleding. Dit zet meteen de toon voor wat we elders in de appartementen tegen komen: strakke wanden en plafonds, wit gesausd en op de vloeren laminaat. Binnendeuren en puiken en andere onderdelen wijzen erop, dat de indeling grotendeels in de jaren vijftig van de 20ste eeuw tot stand kwam. Daarop zijn echter ook uitzonderingen te benoemen. In een korte rondgang komen we ze tegen. De analyse van met name wat er rond 1956-1957 is aangetroffen en aangepast, volgt in het derde hoofdstuk van deze rapportage.

1.01 Aan de voorzijde van de eerste verdieping bevindt zich het grootste vertrek van de woning. Wat hierin opvalt is dat er tegen de linkermuur – de overlangse scheidingsmuur – twee houten schouwpartijen staan. Zij hebben snijwerk in eclectische, naar neorenaissance neigende stijl. Naar verluidt zijn de elementen 19de-eeuws en van elders ingebracht. Dat geldt mogelijk ook voor de dubbele deuren van de vaste kast die de achterste van de nep-stookplaatsen flankeren. Bij andere kamers valt het ook op, maar hier te meer: het plafond is verlaagd en dat geeft een gedrongen ruimtewerking die niet past bij de allure die de voorgevel wil oproepen.

Afb. 28: De voorkamer op de eerste verdieping van nummer 8, gezien naar achter.

1.02 Rechts van het entreeportaal of halletje (1.05) ligt een centrale verkeersruimte waaraan rechts de verdiepingstrap begint en waaraan links een WC'tje ligt (1.04). Achter de centrale verkeersruimte loopt een gangetje verder. De hoek tussen de centrale verkeersruimte en de hal is afgeschuind. De gang heeft verder als linkerwand een pui met vijf glasramen en een deur. Hierachter treft men de keuken (1.03), hoewel de pui eerder het gevoel geeft dat er een kantoor-tje aan gene zijde ligt. Achterin de gang werd een rechte trap aangelegd als verbinding met de winkelruimte. De deur beneden is echter later weer dichtgezet. De achterwand van de gang is blind, hetgeen voor een oude gang niet voor de hand ligt. De tekening uit 1956 'bestaand' laat dan ook een soort privaat-uitbouw zien [afb. 41].

Daar staat tegenover dat de rechtermuur twee vensters bevat. Zeker de eerste oogt, hoewel voorzien van nieuwe ramen, historisch. Van buitenaf bekeken, door een venster aan het aanliggende trapbordes, blijkt dat sprake is van zeer oud muurwerk met herhaaldelijk aangepaste vensters. Er is zelfs een segmentboog in het metselwerk gevat, die in de huidige toestand geen ontlastende functie heeft. Door de strakgetrokken aankleding zijn dergelijke onderdelen van binnenuit niet te vermoeden.

1.03 Achterin, tot aan de achtergevel, ligt een ruime keuken. De aankleding is recent en effectief. In de achterwand is een dubbele deur met bovenlicht geplaatst, uitkomend op het achtergelegen dakplat; comfortabel maar recent.

Afb. 29: Achteraan de eerste verdieping van nr. 8 is in 1957 een trap aangelegd, die de eerste verdieping met de winkelruimte beneden verbond. Tegenwoordig is deze gebarricadeerd.

Reigerstraat 10

De opzet van deze verdieping oogt in plattegrond wat rommelig. Aan het trappenhuis, dat voor het midden van de plattegrond ligt, grensde van oudsher een tegen de overlangse scheidingsmuur *doorlopende* gang. Men heeft deze aan de achterzijde van het trappenhuis onderbroken, waardoor de verkeersruimte om de trap heen werd verlegd. Zo kon vanaf het bordes meteen de woning in het rechtse pand, Reigerstraat 8, worden ontsloten.

1.06 Deze overloop is het centrale verkeersknooppunt van het huis. Aan de voorzijde komt de trap vanaf de straatdeur boven, met nog een strookje bordes ernaast. Links is vervolgens de deur naar het appartement op deze bouwlaag gesitueerd (Reigerstraat 10A). Nadat de gang is versmald, kan men links de trap naar boven nemen. Achteraan de rechterwand – die de scheiding is tussen de twee huishelften – bevindt zich de entree naar de woning op de verdieping van Reigerstraat 8.

Het traphek met de gesneden paal en de paneeldeur in een geprofileerd kozijn links, de voordeur van het appartement, hebben een 19de-eeuws karakter [afb. 30]. Zij doen vermoeden dat de indeling van de verdieping tot ten minste die tijd terug gaat. Binnen wordt dat bewaarheid.

Afb. 30: De gesneden trappaal en het spijlenhekje op de eerste verdieping van nr. 10. Zij ogen gelijktijdig met de deur die nu de entree van het appartement vormt. Dit overloopje lijkt daarmee ongewijzigd sinds de latere 19de eeuw.

- 1.13 De entree van het appartement ligt aan de tweede kamer van twee vertrekken en suite. Het is tegenwoordig een woonkeuken. In de voorwand is de 19de-eeuwse *porte brisée* met twee draaiende vleugels behouden. Het kozijn is wat uitvoeriger geprofileerd – zij het met vrij vlakke lijsten – dan hetzelfde kozijn een bouwlaag hoger. De verdere aankleding van het vertrek is gemoderniseerd, met onder andere systeemplafonds en laminaat op de vloer. De oude omtrek is er nog.
- 1.14 De voorkamer ligt van oudsher langs de volle drie traveeën van de voorgevel. De drie schuifvensters hebben ongedeelde bovenramen en ongedeelde onderramen. In de bovenlichten is kleurloos, vierkant glas in lood gevat met een gele omlopende band. Dit oogt midden-20ste-eeuws. Er is een vooroorlogse foto behouden, uit 1931 of '32, die middenstijlen in de onderramen toont [afb. 61: bij nr. 10 met zesruiters, bij nr. 8 met T-vensters. Zie tevens de straatwandtekening uit 1951, afb. 6]. Tegen de (in aanzicht vanaf de voorgevel) linkermuur, de linkse zijgevel, is een schouwpartij geplaatst. Het heeft een neobarokke mantel uit zwart marmer. Dit type is courant in de latere 19e eeuw. De verdere aankleding van het vertrek is gemoderniseerd, maar de oude omtrek is er nog.
- 1.12 Moderne badkamer, links in het pand achter het tweede suitevertrek. Het heeft een van de in de zijgevel zichtbare zesruits schuifvensters. Met hun verbrede middenstijl zijn ze grofweg het midden van de 19de eeuw te dateren, mogelijk iets later. De oude vensterbankbetimmering is er nog, opgenomen in de tegelwand.
- 1.07 Dit is de Z-vormig verlopende gang die begint achter de suite c.q. de woonkeuken en om het trappenhuis heen loopt om weer in een langsgang, aan de scheidingsmuur, verder te gaan naar de achtergevel. In de achtergevel zit een schuifvenster met oude 2x3-ramen boven en onder. De aankleding van de gang is recent, met witte wanden, systeemplafond en synthetisch tapijt. Op de gang komen links enkele oude deuren uit en begint achteraan de trap naar de tweede verdieping. Tenslotte helemaal achterin de gang kan het wc'tjes vinden (1.09).
- 1.08 Bij dit verder sober aangeklede voorlaatste vertrek is het restant van een oude stookplaats in de vaste kast tegen de achterwand te zien. Eén zesruits venster met verbrede middenstijl (19de eeuw) in de linker zijgevel.
- 1.10 Dit is de slaapkamer achteraan op de verdieping. De aankleding is even sober en recent als elders in het appartement. In de achterwand prijkt het grote dubbele venster waarin door een middenstijl gescheiden, twee twaalfruits bovenramen en twee zestienruits onderramen zijn geplaatst. In de hoek linksvoor is van de slaapkamer een wc-ruimte (1.11) afgescheiden.

Afb. 31: De voorkamer op de eerste verdieping van Reigerstraat 10.

Afb. 32: De woning op de verdieping van Reigerstraat 10 B, gezien naar linksvoor.

Reigerstraat 10 B

1.15 Aan de voorzijde van de eerste verdieping (zijde Reigerstraat) igt een kleine ruimte die vooral verkeersruimte is. De trap vanuit de langs de rechtergevel lopende gang ^[ongenummerd vertrek] komt er boven. In de hoek linksvoor kan men een laddertje gebruiken om naar zolder te komen. Rechts in de voormuur is een deur gesitueerd naar de buitenruimte op het platte dak tussen voorhuis en deze achterbouw. Voor in de rechtermuur bevindt zich een nis onder segment-boog. Zoals beneden, heeft ook hier een doorgang gefunctioneerd naar het bijgebouw achter Reigerstraat 6.

De achterwand van het vertrekje is een gipswandje. Aan de andere kant bevindt zich het appartement van 10 B, ruimte 1.16. Eenvoudige aankleding met grijsblauwe vloerbedekking en zachtboard tegen het plafond. Rechtsvoor in dit vertrek, bij de deur naar het dakplat, is onder een grenen zoldervloerbalk een sleutelstuk te zien. Het profiel ervan leidt tot een datering begin 17de eeuw [afb. 18].

1.16 Dit is een ruim rechthoekig woonvertrek. De trapopgang vanaf de voordeur (links) bevindt zich aan de achterzijde. In de lange muren ter linker en rechterzijde zitten de vensters. De voorwand is een gipswand, die dit 1.16 van overloop 1.15 afscheidt. In de hoek rechtsvoor is een natte cel ingebouwd. In langsrichting is daarnaast een separatiwandje geplaatst, die de half-open slaapruijnte scheidt van de leefruimte. De vensters in de achtergevel zijn de opvolgers van zeer oude kruisvensters [zie rechtergevel 10 B en afb. 58 in hoofdstuk 3]. Alle aankleding stamt uit het recente verleden, zoals de laminaatvloer en het systeemplafond. Boven dat plafond is na optillen van de plaatjes de grenen enkelvoudige balklaag van de zoldervloer te zien.

Tweede verdieping

Reigerstraat 8

2.00 Dit is een kleine overloop waarop de eerste-verdiepingstrap bovenkomt. Slaat men van daar linksaf, in de richting van de voorgevel/voorkamer, dan treft men aan de linkerhand in een ombouw de zoldertrap.

2.01 De voorkamer is ruim, vanwege de samentrekking van twee kamers plus een gangetje. Hij bevat geen bijzonderheden in aankleding of inrichting. Het meeste van wat we hier zien qua interieur, zoals de vaste kasten, is in de laatste decennia tot stand gekomen, vanaf 1957.

2.02 Dit is een middelgrote kamer aan de rechterkant van de tweede verdieping. De ruimte is zonder bijzonderheden, uitgezonderd twee daklichten. Een tegen de achterwand bevestigde doek schermt een deuropening af naar een kleine achtergelegen annex (2.03). Dat vertrek heeft een venster in de achtermuur, uitkijkend op de steeg tussen nummers 8 en 6.

2.04 Een moderne badkamer, net achter het midden van de plattegrond. De gang die deel uitmaakt van het slaapvertrek 2.05 gaat er links – langs de overlangse scheidingsmuur – voorbij.

2.05 Achteraan, over de volle breedte van het adres, ligt een redelijk ruime slaapkamer. De aankleding is recent. In de achtergevel bevindt zich een tweetal vensters met elk twee draairamen plus bovenlicht. Het geheel stamt uit de latere 20ste eeuw. Vermeldenswaard is alleen dat zich tegen de linkerwand, de overlangse scheidingsmuur, een rookkanaal bevindt met erachter een vaste kast.

Reigerstraat 10

- 2.06 Dit nummer hoort bij een gang die vanaf de L-vormige verkeersruimte 2.10 in het midden van de verdieping, langs de scheidingsmuur richting achtergevel loopt. Daar komt hij uit bij een venster. Onderweg passeert men aan de linkerhand twee deuren, beide van een slaapkamer. Achteraan links treft men een traphek en de bovenkomst van de achtertrap. De gedraaide spijlen suggereren een vrij hoge ouderdom. Of dit werkelijk een 19de-eeuwse trap is, is echter niet met zekerheid te zeggen (we neigen naar ja, mede omdat nadien vergunningaanvragen voor verbouwingen waarbij hij ook kan zijn gemaakt, niet gedaan zijn).
- 2.07 en 2.08 De slaapkamer aan de achtergevel. De aankleding is recent; strakke witte wanden, systeemplafond. Vooraan tegen de rechterwand bevindt zich een rookkanaal, daarachter is de gangdeur te vinden. De achtertrap neemt daarachter een hap uit het vertrek. Linksvoor is de inlooptrap 2.08 ingebouwd. Geen venster in de linkermuur, aan de steeg, wel in de achterwand een groot zesruits schuifvenster.
- 2.09 Dit is een bescheiden bemeten vertrek in de tweede helft van de plattegrond. In de linkermuur, die grenst aan de steeg, zit een minder belangrijk klein venster.
- 2.10 Een onbeduidend stukje gang, L-vormig, tussen de keuken annex tweede suitekamer en de gang die verder naar achter langs de tussenmuur loopt.
- 2.11 Moderne badkamer, links in het pand achter het tweede suitevertrek. Het heeft een van de zesruits schuifvensters uit grofweg het midden van de 19de eeuw. De oude vensterbankbepijling is er nog, opgenomen in de tegelwand.
- 2.12 Overloop van de trap die eerste verdieping, tweede verdieping en zolder verbindt. Hieraan ligt de voordeur van dit appartement, Reigerstraat 10C. De aankleding is recent, sober en strak, maar – zoals hierboven al aan de orde gesteld – de trap zelf is er sinds op zijn laatst de late 19de eeuw.
- 2.13 Gangetjes tegen de overlangse scheidingsmuur dat het centrale trappenhuis verbindt met de voorkamer en via een eigen deur met de tweede kamer, van het appartement; de woonkeuken (2.14).
- 2.14 Dit is het tweede vertrek van twee kamers *en suite*, vanaf de voorgevel: 2.14 is het voorste, gelegen aan de straatkant. Dit tweede vertrek is aangekleed als eetkeuken. De aankleding is recent. Het venster in de linkerwand is een zesruits (2x1+2) schuifvenster. De verbrede middenstijl wijst op ontstaan rond of voor het midden van de 19de eeuw. De voorwand van het vertrek wordt grotendeels gevormd door een deurpartij met twee vleugels. Deze *porte brisée* omvat twee tweevaks paneeldeuren in een geprofileerd kozijn. De deuren zijn van oudsher draaiend uitgevoerd.
- 2.15 Het bijna vierkante voorvertrek kan worden betreden vanuit de woonkeuken 2.14 en vanuit het halletje 2.13. Met laatstgenoemde is de kamer via een 19de-eeuwse deur in dito kozijn verbonden. De voorkamer is volgens hedendaagse, eenvoudige maatstaven aangekleed en strak getrokken. De wanden zijn wit gesausd, het plafond is een systeemplafond en de vloer heeft synthetische blauwgrijze vloerbedekking. In de genoemde suitedeuren schuilt iets van de 19de-eeuwse grandeur van het pand. Iets vergelijkbaars schemert door bij de stoekplaats tegen de linkerwand. Het zwart-marmeren (of gedeeltelijk houten?) schouwje met vleermuisconsoles laat zich grofweg rond het midden van de 19de eeuw (of iets later) dateren. In de voorgevel zijn drie grote schuifvensters te zien. Het glas in lood in het bovenlicht oogt midden-20ste-eeuws.

Afb. 33: De *porte brisée* in de suite van twee kamers aan de voorzijde van de tweede verdieping van Reigerstraat 10.

Afb. 34: In de badkamers van beide verdiepingen van nr. 10 zijn 19de-eeuwse schuifvensters inclusief een gedeelte van hun betimmering behouden. Deze foto is op de tweede verdieping genomen.

Zolder Reigerstraat 10 B

2.16 en 2.17 De zolder van 10 B is een van oudsher niet ingedeelde ruimte. Met een gipswand is daar in onze tijd een separatie in aangebracht. Het achterste gedeelte is daardoor het grootste vertrek geworden en het voorste (2.16) het kleinste vertrek. In het voorste komt de zoldertrap, in de vorm van een in een trapgat gestoken ladder, linksvoor boven.

Dit gedeelte is meteen het interessantste. Vooraan in de linkerborstwering zijn nissen te zien die vermoedelijk bij schuivende ramen hebben gehoord. Aan de tegenovergelegen zijde steekt als een dakkapel een deurpartij uit het dakvlak. De deur die erin zit, gaat net als op de twee ondergelegen bouwlagen, in de richting van de achterbouw van Reigerstraat 6. Uit de vrij jonge gebruiksgeschiedenis – zie voorgaand hoofdstuk – is op te maken dat er een eigendomsverband heeft bestaan. Maar de paneeldeur die we hier zien gaat daar ver aan vooraf; hij is vroeg 18de- of misschien 17de-eeuws. Een verplaatst element of een relict van een geschiedenis ter plaatse?

De grotere zolder die hierachter ligt (2.17) is vooral vanwege zijn rommelige dakconstructie van belang. Deze oogt bij eerste aanschouwing indrukwekkend oud, tot men gaat inzien dat er hout uit allerhande perioden door elkaar is gebruikt. Dat is elders al belicht.

Afb. 35: Bouwdeel 10 B bevat op drie bouwlagen vooraan in de rechtermuur een nis of doorgang die getuigt van vroegere verbondenheid met het rechts aangrenzende gebouw, behorend tot Reigerstraat 6.

Deze deur op zolder oogt eeuwenoud (17de eeuw?), waarbij mogelijk is maar niet zeker dat hij van oudsher bij dit gebouw hoort.

Zolder

Reigerstraat 8

3.00* De zolder van het rechtse huis, nr. 8, is slechts voor een gedeelte ingedeeld. Aan de achterzijde is met een houten wand het vertrekje 3.02 afgescheiden. In de grotere ruimte 3.00 die zich van voorgevel tot op drie-vierde van de lengte uitstrekt zijn de voornaamste structurende elementen de spanten, het trapgat achter het midden van het pand, een stukje houten tussen wand rechts daarvan en enkele vaste kasten tegen de doorlopende scheidingsmuur links. Achter die vaste kasten sluit een rookkanaal aan, waarop meteen het voorwandje van ruimte 3.01 volgt. Een ander rookkanaal tegen de linkermuur staat op ongeveer zeven meter uit de voorgevellijn.

Men heeft hier vooral het hout van de vloer, van de constructie en van het dakbeschot om zich heen. Zie hierover meer, hierboven bij 'constructie'. De doorlopende scheidingsmuur links is afgewerkt met een grove cementpleister. Vermoedelijk onttrekt de laag bouwsporen aan het oog. Vermeldenswaard is nog de olijfgroene verf op het linkse van de twee strijksparanten onder het voorste dakvlak, kennelijk is het ook een restant van een vertrekindeling. Maar daarbij moeten we ons voor ogen houden dat het spant van elders (in deze zolder?) is gekomen.

3.01 Achterin is een kamer afgescheiden door middel van een houten dwarswandje. In het kamer-tje is een paneeldeur gevat met zesruits venstertje daarin. Veel van het beschot en ander hout is wit geschilderd, het voorwandje donkergroen. Deze kamer was kennelijk een bescheiden verblijfsruimte.

*= foutje in de nummering, te billijken vanwege doornummering van de gehele zolder

Reigerstraat 10

3.03 Dit vertreknummer is toegekend aan de trapopgang vanaf de tweede verdieping. Men komt boven op een recentelijk aangekleed overloopje, waaraan de vlakke deur naar het appartement zich bevindt. Boven je hoofd zie je een dekbalk van een van de oudste kapgebinten.

3.06 en 3.07 Achter in de zolder is een slaapkamer met een kleine natte cel afgescheiden. Ook hier is de aankleding recent. In de achtermuur bevindt zich een klein venster. Van buitenaf is goed te zien, dat de bovenste helft van dit venster is geblindeerd. Een bijzonderheid in deze slaapkamer is het half vrijstaande spant. Zoals bij 'kapconstructie' vermeld, zijn hier enkele oude langsbalken bij te zien: een gording langs het dakvlak en verder naar binnen een balk die bij een vlieringvloer gehoord kan hebben. De dekbalk van het spant is gedeeltelijk grijs-wit geschilderd. Nabij het been en het korbeel is het hout echter blank gelaten. Dit duidt op een vroegere indeling met een wandje, dat een vertrekje tegen de scheidingsmuur rechts afscheidde.

3.08 De verblijfsruimte van het appartement ligt in de voorste helft. De aankleding stamt uit het recente verleden. Het witte plaatmateriaal tegen de dakvlakken en de gestuukte en gewitte muur te rechter zijde contrasteren met de stoere en soms curieuze spantconstructies. Halverwege de plattegrond van de etage zijn daar van afgescheiden de ombouw rond de trapopgang 3.03 (en inclusief meterkast), met erachter een entreegangetje 3.02 en de badkamer 3.04. Links gaat de verblijfsruimte over in het open keukentje. De overgang wordt gemarkeerd door dat het blauwe tapijt verandert in laminaat.

Afb. 36: De zolder van Reigerstraat 10. In de slaapkamer achteraan is een van de oudere eiken spanten behouden. De kleurafwerking, die scherp afbreekt, is het restant van een vroegere indeling van de zolder.

Afb. 37: Overzichtsfoto, van achter naar voor. Je ziet gedeelten van een aantal onderjukkan, die elk op eigen wijze zijn verstevigd, in ten minste drie hoofdbouwfases. Interessant en gecompliceerd.

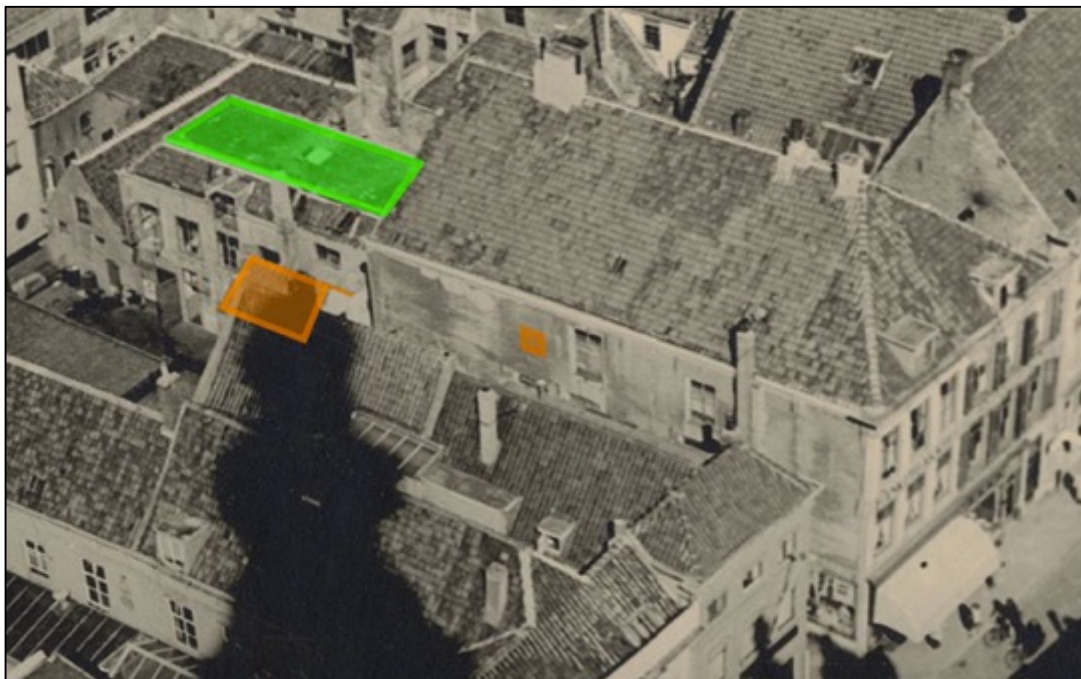
3 Bouwhistorische analyse

20ste-eeuwse ingrepen in vogelvlucht

De vogelvluchtopname die in 1952 vanaf de Grote-Kerktoeren werd gemaakt (afb. 38), laat zien dat in die tijd het dak van het oude pakhuis (10 B) al was afgeplat. De bouwmassa van het grote huis zag er hetzelfde uit als nu, het kleinste venster op de tweede verdieping van de linker zijgevel is nadien nog toegevoegd. Het kleine bijgebouw achter Reigerstraat 10 en links van 10 B had nog een zadeldakje. Het dak was niet aangesloten op de achtergevel van het grote huis.

De interieurs geven te kennen het eeuwenoude huis in de tweede helft van de 19de eeuw én begin 21ste eeuw zijn meest beeldbepalende renovaties onderging. Aan de gevels is meer af te lezen over tussentijdse ingrepen. De geschiedenis van de winkelpuien komt hieronder nog aan bod. We kijken eerst even kort naar wat de bewaarde bouwtekeningen leren over veranderingen. Welke situatie bestond er en waar leidden de ingrepen toe? Welke veranderingen kunnen we aanwijzen of aanvoelen, maar zijn niet met archiefstukken te reconstrueren?

Afb. 38: Uitsnede uit de luchtfoto uit 1952 (zie afb. 8); nauwelijks anders.

De 19de-eeuwse plattegronden en de ingrepen van 1956-57

Reigerstraat 8 Met het oog op Reigerstraat 8 laat de tekening uit 1956, naar onze opvatting, overwegend nog de toestand zien die sinds de latere 19de eeuw bestond.

Echter, voor de begane grond van Reigerstraat 8 geldt dat niet. Die kwam in 1956 neer op een opzet in vier achter elkaar liggende ruimtes, met rechts een verbindende gang in de diepterichting. Uit 1918 stamt namelijk een bouwaanvraag die rechtsvoor een portiek toont met daarachter een naar de achtergevel doorlopende binnengang. Links ervan zijn een groot (winkel)vertrek, een dubbel trappenhuis en een achterkamer te zien. De aanvraag betrof wijziging van de achterkamer. Daar werd de genoemde gang bijgetrokken (met uiteraard voorzieningen die de verwijderde gangmuur constructief verving in balklaag). De winkel was al of werd later nog opgedeeld, waarbij ook het voorste gedeelte van de gang vanaf het voordeurportiek moest vervallen. Dat blijkt uit tekeningen uit 1927 die meteen wijziging van de onderpui betreffen. Dat was ook de situatie die als ‘bestaand’ na het midden van de 20ste eeuw werd vastgelegd.

In 1956 lag voorin een winkelruimte, met direct daarachter een tweede vertrek dat in toen ook ‘winkel’ heette, maar in aanleg misschien een meer besloten ruimte was. De gang begon in de achterwand van het voorste winkelvertrek, met een deur rechts in de achterwand en liep langs de tweede winkelruimte. De derde zone was een verkeersruimte met trappen. Op tekening oogt het wat ingewikkeld, omdat er twee trappen naar boven gaan met een keldertrap ertussen. De verdieplingsplattegrond verheldert dit: er was een prominente trap en een secundaire trap naar boven. Links van de trappen lag een bergruimte, als zodanig op tekening aangeduid. De vierde zone was eveneens een ‘bergr.’, maar die bezat een stookplaats en een brede doorgang naar de buitenruimte (later overkapt) erachter en zal een wat comfortabeler plek zijn geweest. Na 1957 was die hele indeling weg. Achterin maakte men een (dienst)trap naar de verdieping. Bij renovaties van 1964 en later is de aankleding steeds strakker / soberder geworden.

Op de eerste verdieping van Reigerstraat 8 bestond tot 1956 een indeling met andermaal – en logischerwijs – het trappenhuis in het midden van de plattegrond. Omdat de gang ter rechterzijde van het pand was overbouwd, was de voorste helft van de beide verdiepingen plus de zolder aan die rechterzijde verbreed. Zoals beneden, lag aan de voorgevel een gevelbrede kamer met rechts in de achterwand een toegang tot een gang in langrichting. Links ervan bevond zich een tweede voorkamer, welke ‘en suite’ met het voorste vertrek was verbonden. Daarop volgde een zone met een, zo te zien, voorname trap met twee tegendraads stijgende steektrappen (ook de langsgang vanaf de voorkamer kwam hier rechts op uit). Achter het trappenhuis liep aan de rechterzijde van de – inmiddels ingesnoerde – etage een langsgang door tot de achtergevel, waar een toilet was uitgebouwd. Rechts van die langsgang bevonden zich drie ruimtes: twee kamers en daarvoor een vertrekje met een dienst(?)trap.

De indeling van deze eerste verdieping ging in 1956-57 op de schop. Het stijgpunt bleef in het midden gevestigd, maar men veranderde de trappen. De hoofdtrap ging naar rechts, nog slechts de eerste met de tweede verdieping verbindend. De twee voorkamers met gang rechts werden opengebrouwen tot een enkele ruimte. Achter het trappenhuis bleef een gang aan de rechterzijde gehandhaafd, maar de vertrekken links ervan smolten samen tot een enkele ruimte. Het privaatuitbouwtje tegen de achtergevel werd opgegeven. Binnen kwam een nieuwe diensttrap tot stand als verbinding met de begane grond.

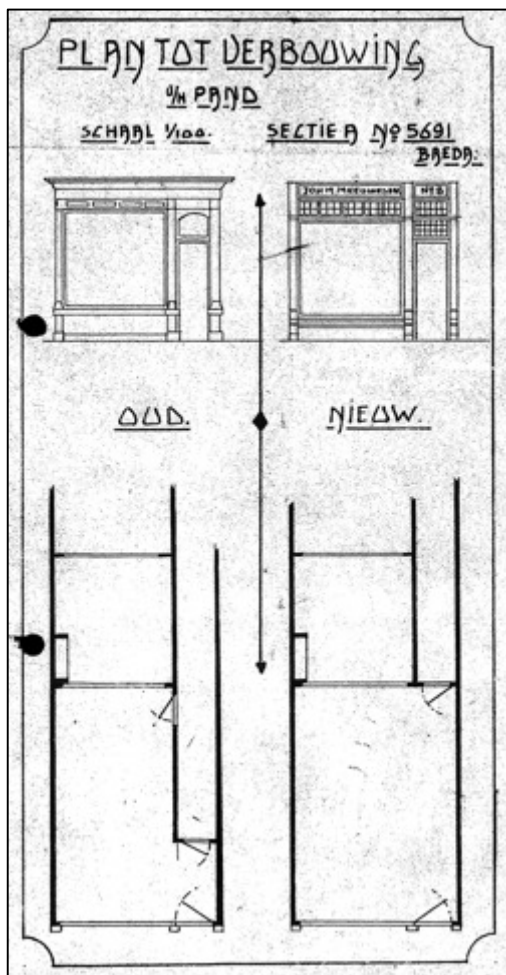
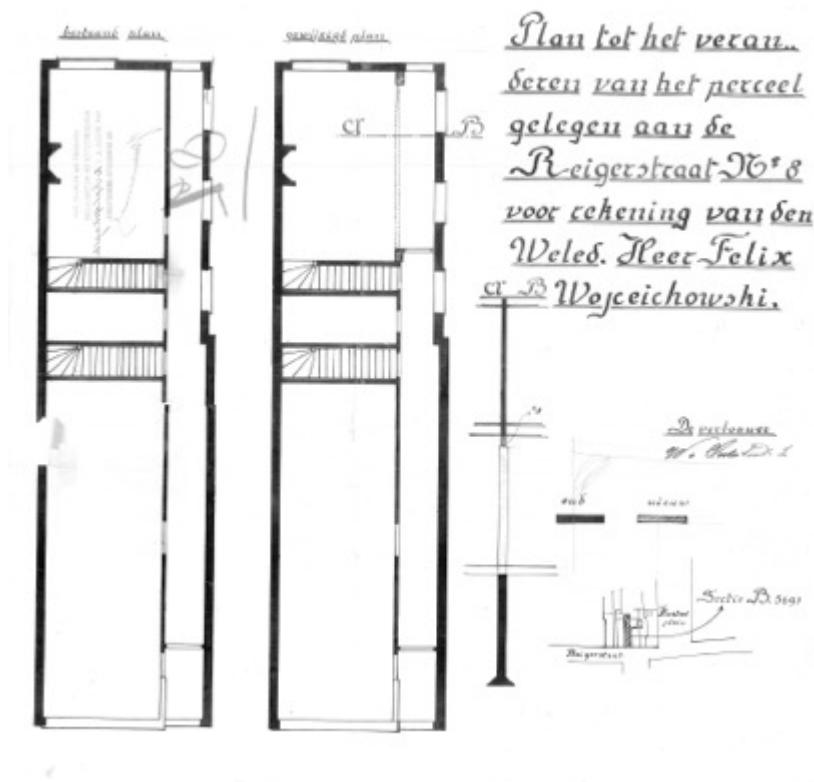
De tweede verdieping van Reigerstraat 8 had anno 1956 al een wat blokkerig verholte indeling. Vooraan was geen sprake van – mogen we althans voor de eerste verdieping aannemen – rede-

lijk luxueus uitgeruste laat-19de-eeuwse kamers en suite, maar van kleine slaapkamers en alko-ven. De ontsluiting van de tweede verdieping was naar linksmidden, tegen de grote scheidingsmuur, verschoven. Aan alle zijden kwamen hierop kleine kamers uit. Bij de ingreep van 1956-57 heeft men zijn best gedaan dit quasi-labyrinthische geheel overzichtelijker te maken, door vanaf het trappenhuis zowel naar voor als naar achter een gang aan te leggen waarop de her-schikte kamers uitkwamen. Voorheen lag de grootste kamer achter, voortaan lag hij voor. Het enige element dat intussen op zijn plek bleef was de zoldertrap. Deze indeling is in onze tijd grotendeels intact gebleven, met als belangrijkste wijziging een grote badkamer achter het midden van de plattegrond, waardoor ook de slaapkamer tegen de achtergevel weer van vorm veranderde en iets rianter van omvang werd. Een andere constante die we steeds op de teke-ningen zien is op de eerste en tweede verdieping een dwarsmuur, met – het moet gezegd – in de tijd soms verschoven doorgangen.

Reigerstraat 10 Bij Reigerstraat 10 is door ontbreken van tussentijdse bouwtekeningen minder scherp in beeld wat van de 19de-eeuwse indeling werd afgesnoept. De begane grond is onher-stelbaar aangepakt, aangezien van een oude indeling niets resteert. In 1976 vond een grote in-greep plaats – zie de behandeling van de winkelpui hieronder – die de begane grond onom-keerbaar heeft aangetast. Op de verdiepingen valt het erg mee.

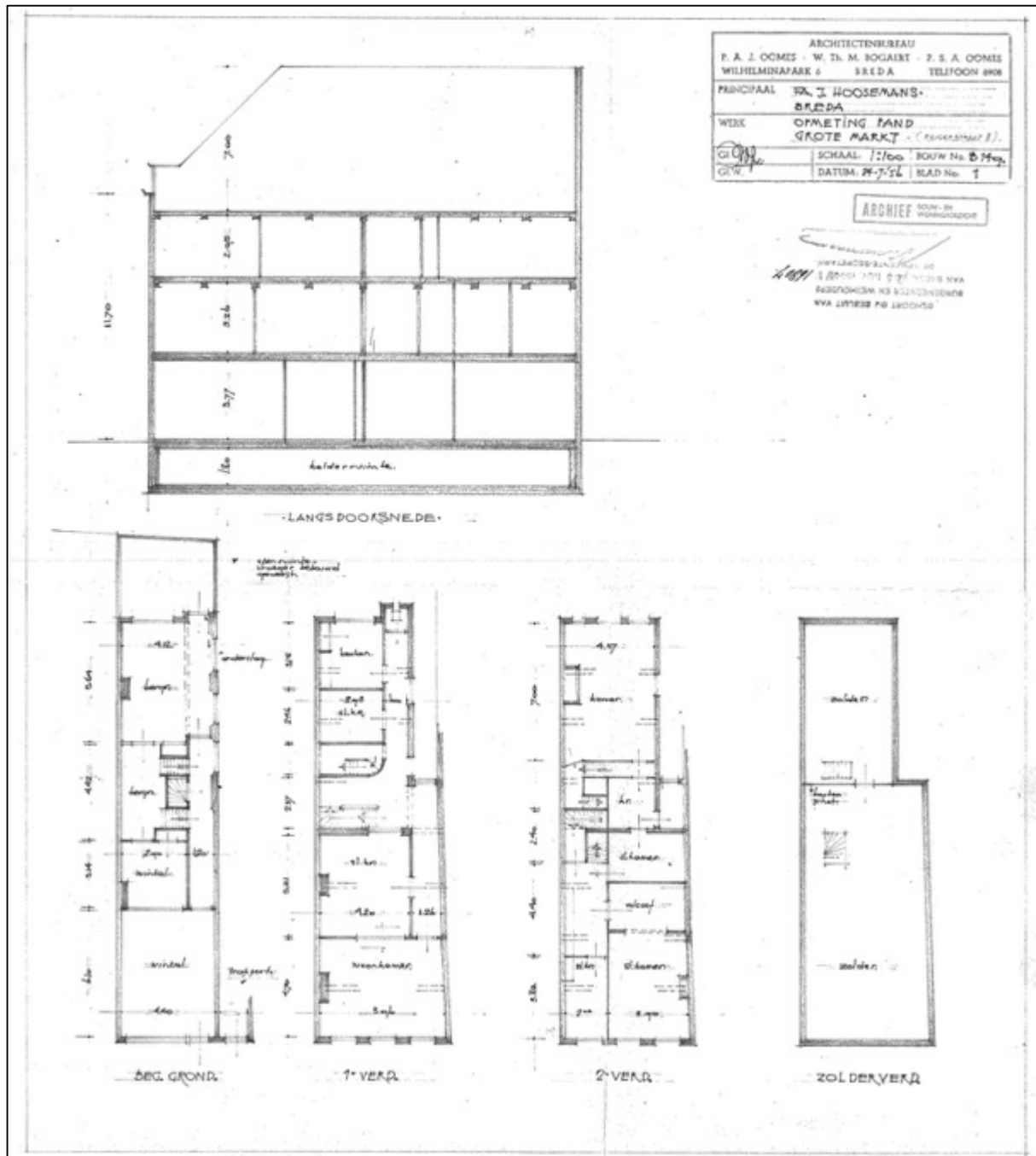
De tegenwoordige indeling in ogenschouw genomen, met aandacht voor vensters en binnen-deurpartijen, mogen we stellen dat de in of kort na het midden van de 19de eeuw gecreëerde indeling van de twee verdiepingen er grotendeels nog is. Alleen heeft men de centrale rol van het trappenhuis gewijzigd, door de gang langs de overlangse, historische muur daar te onder-breken. Het verkeer is er als het ware omgeleid – alleen om het appartement 8A te kunnen ontsluiten en als brandcompartiment? – en naar de oude gang teruggeleid. Dat gebeurde op de eerste en op de tweede verdieping.

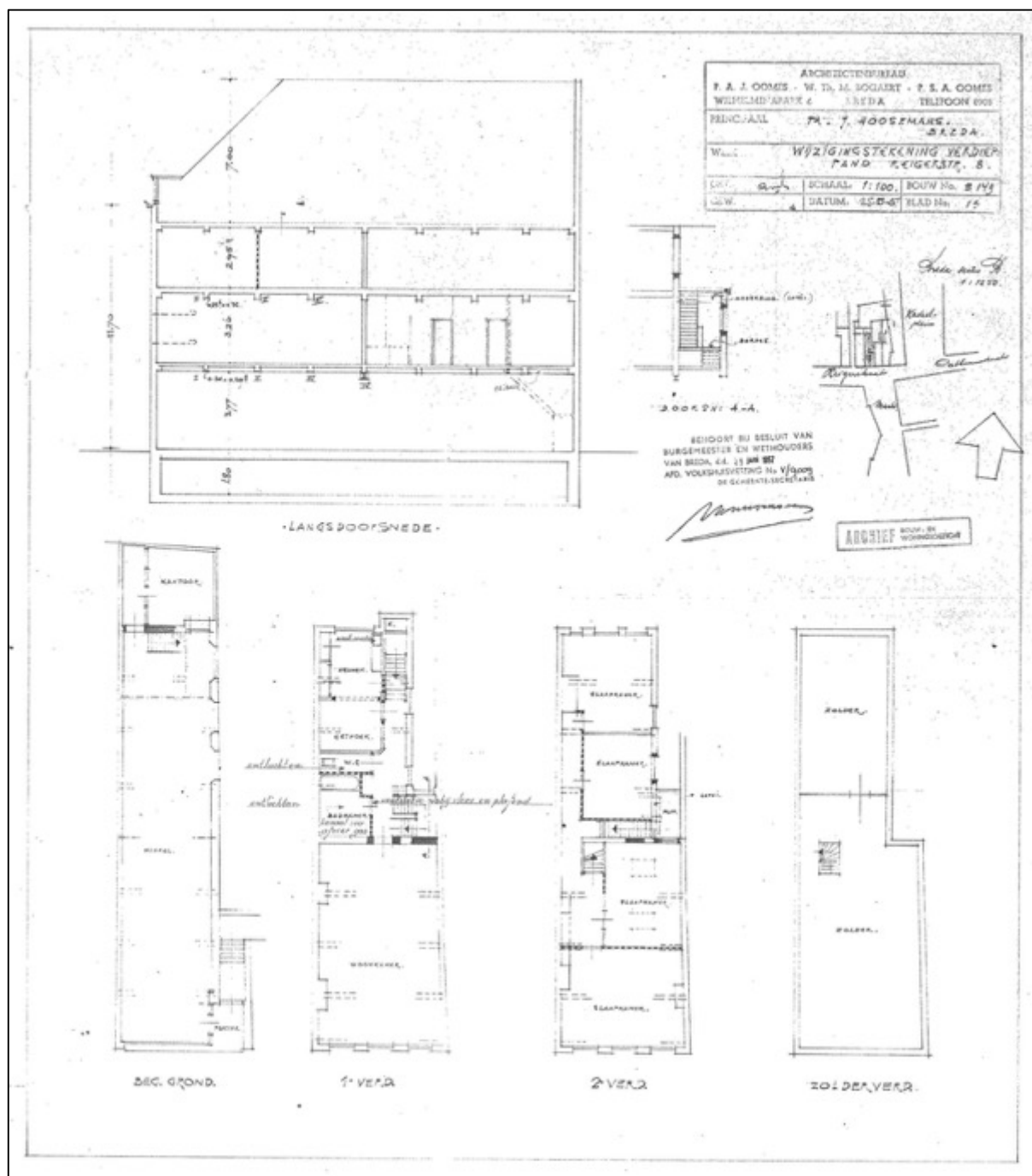
De aankleding van de twee verdiepingen is in het recente verleden gemoderniseerd en aange-past naar de eisen van verhuurbaarheid. Dat zien we terug op zolder, waar tot de late 20ste eeuw wel een indeling heeft bestaan (zie de afwerking op de kaspanten achteraan), maar niet ten dienste van permanente bewoning.

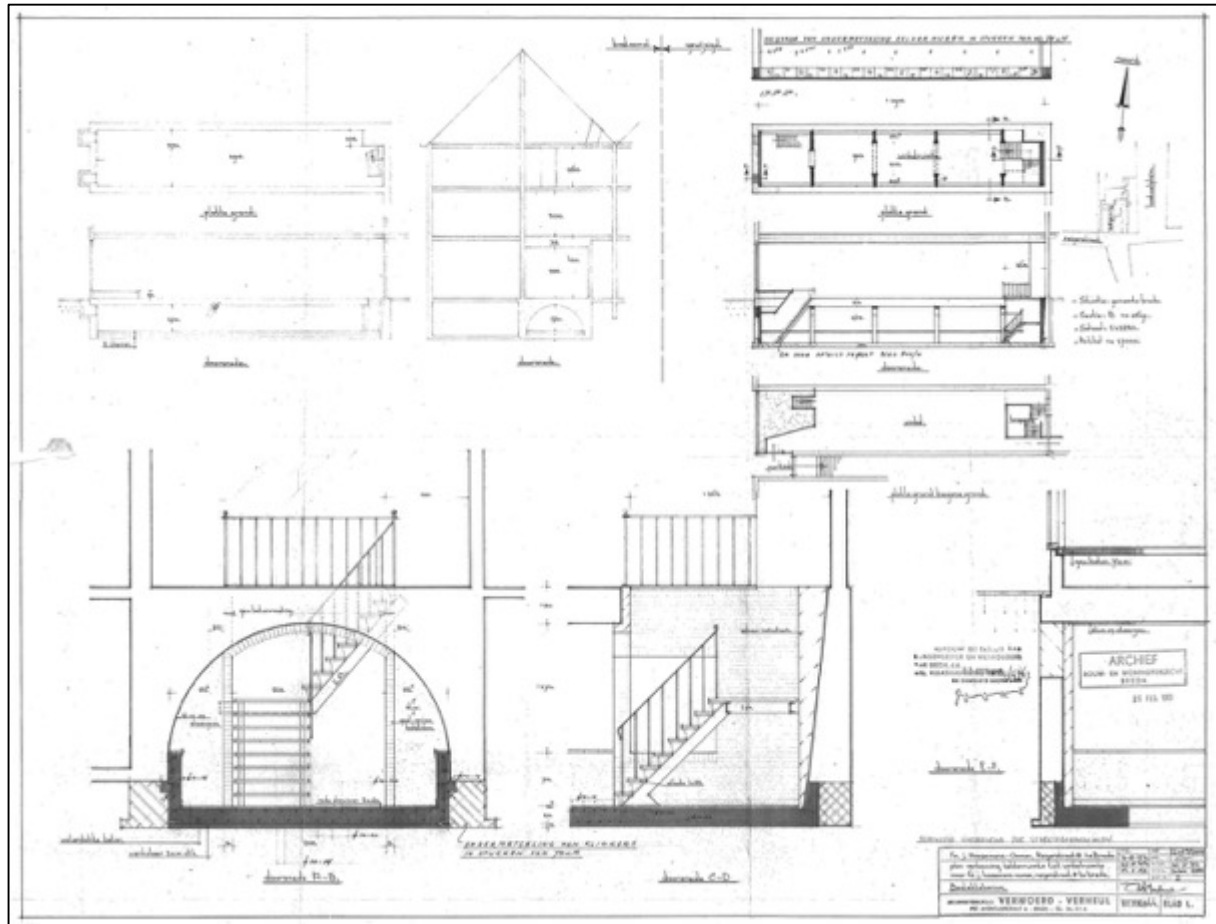
Afb. 39: In 1918 werd vergunning aangevraagd voor een bescheiden ingreep op de begane grond van nr. 8. Dit is de eerste plattegrond waarover we kunnen beschikken. [SAB]

Afb. 40: In 1927 werd de winkel op nr. 8 gemoderniseerd. Dankzij deze aanvraag weten we hoe de 19de-eeuwse pui er in hoofdopzet uitzag. [SAB]

Afb. 42: De bouwtekening met het ontwerp uit 1957 maakt duidelijk dat de 19de-eeuwse indeling in hoge mate werd aangepast. Vergelijking met de *nu* bestaande toestand wijst uit dat op zijn beurt de jaren-vijftig-indeling op de schop is gegaan, niet alleen de aankleding die tegenwoordig sober en strak is. [SAB]

Afb. 43: In 1964 werd de kelder van nr. 8 gerenoveerd ten behoeve van de winkel. De laatmiddeleeuwse of vroegmoderne opzet met haaks tongewelf werd behouden, zij het ingepakt. [SAB]

Dubbelhuistypologie

Het huis volgt een voor Breda zeldzame typologie. Dergelijke dubbelhuizen die haaks staan op de rooilijn, met een zadeldak tussen kopgevels en een doorlopende overlangse scheidingsmuur, komen hier weinig tot niet (meer) voor. Kenmerkend is die scheidingsmuur die van keldervloer tot daknok over de gehele lengte van het pand doorloopt, afgezien van een enkele doorbraak uit het recente verleden. Het dubbelhuis is met zijn lengte van ongeveer 20 m en totale breedte van ruim 10 m behoorlijk aan de maat. [Overigens stond een ander ons bekend voorbeeld van zo'n overlangs gedeeld huis stond tot enkele jaren geleden in de Halstraat (nr. 8-10). Dit was echter klein, met slechts een lage verdieping. Het was gedeeltelijk als vakwerk opgetrokken en stamde van net voor het midden van de 16de eeuw.]

Aparte woningen uit de middeleeuwen op deze kavels aan de Reigerstraat zijn waarschijnlijk de uitgangspunten geweest van waaruit in de vroegmoderne periode een nieuw, groot casco werd opgetrokken. Mede gezien hun breedte van ongeveer 5 m is goed denkbaar dat de begrenzing van de twee bestaande beuken vele eeuwen geleden al vast lag. Dat de huizen samen aan de voorzijde een meter buiten de rooilijn van de Reigerstraat ligt, is evenwel curieus – dit zal toch zeker een latere begrenzing zijn?

In de lengterichting is een duidelijke tweedeling te zien. Vrijwel precies halverwege het pand kan op meerdere fronten een cesuur worden aangewezen. Het keldercomplex van Reigerstraat 10 heeft in die zone een dikke dwarsmuur. De stenen trap er direct achter, begint wel in de tweede kelderruimte, maar draait linksom in de richting van de dikke tussenmuur. (Is de trap primair of secundair? Hij moet onder de vloer, middenin de kapsalon zitten) Een dwarsmuur zien we door de beide helften van het gebouw steeds terug – in elk geval als suggestie op tekeningen, hier en daar als een tussenmuur. In Reigerstraat 8 is op de verdieping sprake van een tussenwand van naar schatting anderhalve steen dik.

Doordat op zolder de borstwering rechts halverwege de plattegrond insnoert, realiseert men zich dat alleen de voorste helft van het pand op de twee verdiepingen verbreed is. Men heeft ingebalkt bij de burens op nr. 6. De gang die rechts tussen nrs. 6 en 8 ligt, is overbouwde buitenruimte gebleven. (Helaas was die gang tijdens de bouwhistorische opname niet bereikbaar. Goed mogelijk dat er balken boven je hoofd te zien zijn; eventueel sleutelstukjes waarvan de profielen grof dateerbaar zijn?) De verdeling in en voor en achter is ook aan de kapsanten af te lezen, maar dan moet je goed kijken.

Kapconstructie Reigerstraat 8 en 10

De dakhuid met strakke grijze golfpannen buiten en liggend dakbeschot uit smalle vuren delen binnen oogt jong. Die huid ligt op gordingen, die op hun beurt steunen op spanten van uiteenlopend model, uit uiteenlopende bouwfasen. Het exacte moment van de laatste dakvernieuwingen is niet bekend, maar zij moeten ergens in de 20ste eeuw liggen. Verbindingen met bouwen en moeren geven datzelfde aan. De kap boven het linkse gedeelte is recentelijk nog versterkt, een renovatiefase die rechts niet plaatsgevonden heeft.

Op de rechtse zolderhelft (nr. 8) is ondanks het samen gaan van constructiehout uit meerdere perioden nog een vrij samenhangend historisch beeld te vormen. Bij nr. 10 is de situatie zo verrommeld dat een analyse – mede gezien de huidige woninginrichting – veel moeilijker is.

Reigerstraat 8

De rechtse zolderhelft is afgezien van een enkel dwarswandje achterin, een trapgat in het midden en een enkel ander stukje houten wand, niet ingedeeld. Dat geeft overzicht. Het achterkamertje is witgeschilderd, inclusief dak- en kaponderdelen, verder zien we blank hout. Door een plafondje, zijn van de constructie alleen de onderste meters zichtbaar.

De dakschilden voor en rechts sluiten in de hoek rechtsvoor met een keper op elkaar aan. De gordingen van het voorschild worden door eiken halfspanten ondersteund. Een staat er tegen de overlangse scheidingsmuur, de ander staat ongeveer in het midden van het zichtbare dakvlak (met een dakkapel ertussenin). Het gaat in beide gevallen om een oud type spant, met gekromde benen, een dekbalk en een korbeel die beide als schuine balk nog eens verbindt. Zoals historische flieringen – balken in de lengterichting onder het dakvlak die rusten op de gebintbalken – zo ontbreekt ook een traditioneel windverband in de vorm van zijdelingse schoren. De verbindingen zijn traditioneel van aard met getoognagelde pen-gat-verbindingen. Het korbeel staat op een borst en is daar aan het spantbeen gespijkerd. Overigens is het korbeel bij het tegen de muur geplaatste halfspant verdwenen, maar aanwijsbaar gebleven.

De dekbalken lopen ver door. Die van het vrijstaande spant loopt door tot de haaks aansluitende dekbalk van het eerste spant uit de spantenreeks in de lengterichting van het dak. Het spant langs de tussenmuur heeft een nog langere dekbalk. Nadat het de dekbalk van het genoemde dwarsspant halfhouts kruist, gaat het verder om in het rookkanaal (circa 7 m vanuit de voorgevel). De dekbalk is daarmee langer dan voor de breedte van deze zolderhelft nodig zal zijn.

In de lengterichting heeft de kapconstructie zes spanten. Dat zijn alle halfspanten, met rechts schuine en/of gekromde spantbenen onder een dakvlak en links oplegging van de dekbalken in de overlangs geplaatste tussenmuur. Zoals gezegd, zijn alleen de onderjucken zichtbaar.

De voorste drie spanten hebben een traditionele opzet, maar zijn uit rank en recht vuren hout samengesteld. Alleen het eerste spant heeft een dikke eiken dekbalk – net genoemd als balk die gekruist wordt door de dekbalken van de spanten van het voordakvlak. Deze balk moet hergebruikt zijn uit een eerdere constellatie. Wat hem extra interessant maakt, is het pengat nabij de tussenmuur. Dit gat is recht, hetgeen wijst op aansluiting met een verticale stijl (bij aansluiting met een schorende balk, zoals een korbeel, is moet ook het pengat (minstens één) schuine zijden(n) hebben). Het tweede en derde spant zijn homogeen en ogen in hun geheel relatief jong.

De drie spanten daarachter (spanten vier, vijf, zes) staan in de smallere helft van de zolder. Het gaat opnieuw om traditionele schaargebinten. Het voorste van de drie wijkt in maatvoering en constructiedetails wat van de andere af. Het vijfde en zesde spant bevatten bovendien telmerken (zie verderop), wat bij het voorafgaande vierde niet is gevonden. Ten slotte van betekenis is, dat de drie achterste spanten op merkwaardige wijze met de borstwering (ongeveer een meter hoog) zijn verbonden. De gekromde spantbenen zijn ooit *voor* die borstwering geplaatst maar het pleisterwerk – en logischerwijs ook metselwerk – is er met gebogen, holle lijnen tegenaan gewerkt. Zo zijn de spantbenen een soort pilasters tussen borstwering-nissen geworden.

Reigerstraat 10

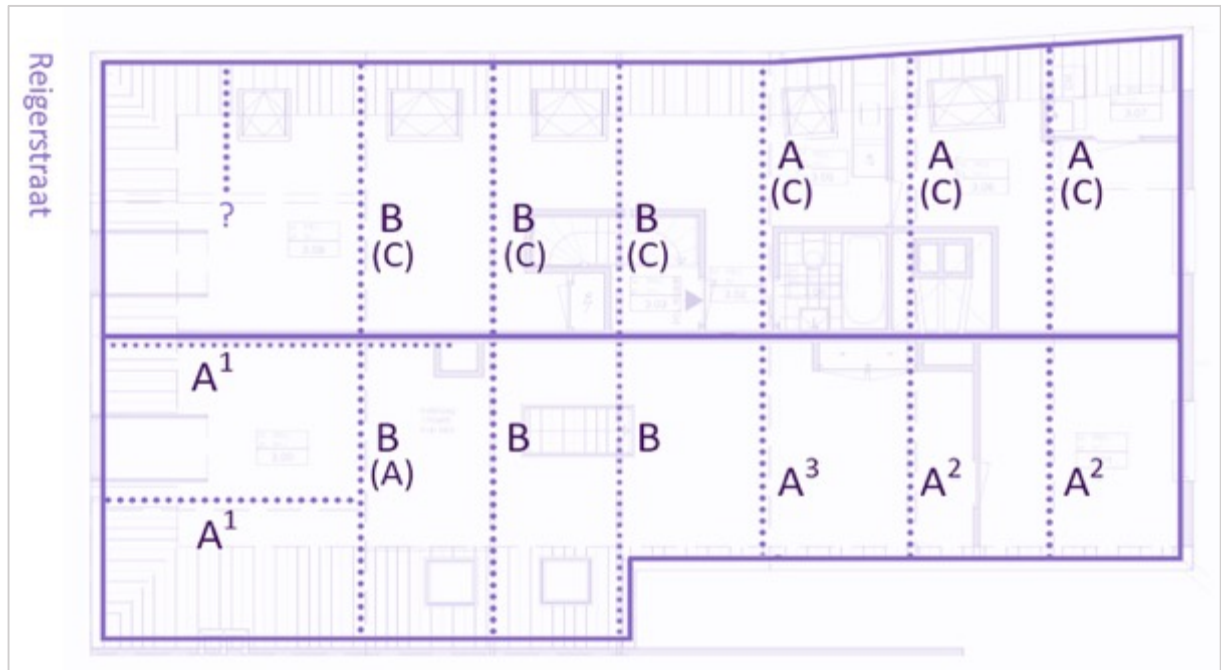
In het recente verleden, vermoedelijk begin deze eeuw, heeft een renovatie van zolder en dak plaats gehad, waardoor de bovenste bouwlaag als appartement gebruikt kan worden. De dakvlakken zijn aan de binnenzijde bekleed.

Onder het dakschild aan de voorkant zijn geen halfspanten te vinden. In de diepterichting kent deze zolderhelft zes gebinten, zoals het gedeelte rechts. Er zijn materialen, technieken en methoden uit verschillende perioden door elkaar te zien; geen enkel spant is zuiver uit één enkele fase afkomstig. Dankzij de analyse van de constructie op de rechtse zolder, kan ook links een deel van de puzzel gelegd worden.

Steeds zijn er ingrepen van de laatste renovatie zichtbaar, die soms tot een opmerkelijke tweede constructie leiden – dan eens schorend, dan eens scharend. Aan het verse materiaal zijn die toevoegingen goed te herkennen. Denkt men ze weg, dan blijken de zes spanten ook hier uit twee groepen te bestaan. De spanten 1 t/m 3 zijn van rank vurenhout. De spanten 4 t/m 6 zijn overwogen van eiken, met onregelmatiger hout en forsere maten. Het gaat in alle gevallen om de onderjukkan van schaargebinten, waarbij de voorste rechte benen hebben en de achterste gekromde.

Alle kleine aanpassingen per spant zijn wel interessant, maar voor de waardenstelling die uit deze rapportage moet komen, niet essentieel. Constaterend dat zich in deze kap drie hoofdbouwfases aftekenen waarbij de jongste niet relevant is, ga ik aan die bijzonderheden voorbij.

Enkele uitzonderingen moeten echter wel vermeld worden. Bijvoorbeeld dat aan de zijde van nr. 10 andere onderdelen uit de oudste constellaties behouden zijn: een stuk van een gording bij het keukenblokje en op minstens twee plaatsen de bovenjukken (o.a. gezien na oplichten van plafondplaatjes in de badkamer). Het gaat daarbij – zo te zien – om eenvoudige driehoekige halfspantjes uit vrij rank grenenhout. De spantbenen daarvan staan naar verhouding ver van het dakvlak af, naar binnen ten opzichte van de spantbenen van het onderjuk. Daarbij is op één plek een oude langsbalk gezien haaks op de dekbalk van het onderjuk, maar aan de *binnenzijde* van het A-spant. Het lijkt erop dat deze balk qua ontstaanstijd bij het onderjuk hoort. Een indicatie van een vliering (tweede zoldertje) in een zeer vroeg gebruiksstadium?

Afb. 44: Schema van de kap met een aanduiding van de verschillende typen spant. Die met de letters A behoren tot het oudste, eiken type. Het gaat daarbij om de onderjucken van gestapelde gebinten met de vorm van een schaarspant. Het toegevoegde cijfer geeft aan dat vermoedelijk sprake is van drie generaties. B is het latere, slankere type spant in vuren hout. De letter tussen haken geeft aan of er een ouder element (A) werd verwerkt dan wel nieuwe onderdelen (C).

Afb. 45: In blauw aangezet de telmerken van het meest rechtse halfspant onder het voorste dakschild: 3 met richting-aanduiding.

Telmerken

Telmerken zijn aangebracht door de timmerman om tevoren, beneden in de loods bijvoorbeeld, op maat gemaakte onderdelen van een houten kapconstructie te bestemmer plaatse op juiste wijze te assembleren. Het systeem met pen-en-gatverbindingen vereiste dat, omdat de aansluitingen strak passend werden voorbereid. Daarnaast kon ook de vorm van het gebouw een dergelijke precisie vereisen. Vanwege een kleine verdraaiing in de plattegrond of een onregelmatig gevormd dak moest een spant wel op de plek komen waarvoor hij was bedoeld, en niet verwisseld met een exemplaar verderop.

Dergelijke telmerken staan idealiter op alle relevante (in geen geval te verwisselen) onderdelen van een spant. De nummering volgt een logische volgorde. De onderdelen van het eerste spant hebben dan het nummer 1, die van het tweede het nummer 2 enzovoorts. Men kan ook achter begonnen zijn, maar als de spanten door elkaar staan, is er meestal wat aan de hand. Dat geldt nog meer als per spant meerdere nummers door elkaar voorkomen. Dan kan het bijna niet anders of de zaak is ingrijpend gewijzigd, tijdens de bouw of (veel) later.

Op de zolder van Reigerstraat 8 vinden we op vier spanten een telmerk. Zij zijn waargenomen op vier van de vijf spanten, alle behorend tot de groep 'eiken, oud'. Op de halfspanten onder het voorste dakschild vinden we merken voor 2 en voor 3. De merken zijn in het hout gekraste of gegutste strepen, zoals Romeinse cijfers II en III. Er is nog een schuine streep tegen het laatste streepje aangezet. Dit moet verstaan worden als een aanduiding van de zijde of richting. Zo'n toevoeging komt maar aan één uiteinde van een spant voor en maakt duidelijk of het hout links of rechts op zolder moet worden verwerkt.

Bij de spanten vijf en zes van de reeks in de diepte van Reigerstraat 8 komen we ook weer merken tegen. Het gaat weer om merken met een richtingaanduiding. Het opmerkelijke is, dat het achterste spant het nummer 3 lijkt te dragen en het voorlaatste een 2. Dit leert ons dat de kap van de achterste zolderhelft vanuit het midden van de etage genummerd moet zijn. Het betekent tevens een conflict: het rechter uiteinde van spant 2 hadden we al aan de voorzijde.

Duiding

De gebinten links en rechts van de middenmuur vormen een geheel. Constructief zijn het hele spanten met een ondersteuning in het midden.

De oudste eiken (half)spanten vormen een groep. De achterste drie zijn schijnbaar op hun plek gebleven. De voorste zijn vervangen. Wel staan er twee halfspanten onder het voorste dakschild die vergelijkbaar zijn met de overgebleven drie. Gezien de eigenschappen van materiaal en verbindingen is een datering in de vroegmoderne periode mogelijk. Eikenhout met deze formaten en schaarspanten met kromme spantbenen zijn vanaf de 17de eeuw in deze contreien niet meer gebruikelijk. Wanneer we het hebben over de huisarchitectuur uit die periode, moeten we ons hoge topgevels voorstellen. Men bouwde bij diepe huizen aan de voorzijde doorgaans een driehoekige geveltop, vaak in de vorm van een trapgevel. Een lijstgevel met een dakschild evenwijdig aan de rooilijn was niet gebruikelijk. Bij Reigerstraat 8 - 10 zal deze lijstgevel ook pas in latere instantie tegen het bestaande casco zijn gezet. De halfspanten onder dat voorste dakvlak zullen er dan ook niet van oudsher bestaan hebben. Waar komen zij vandaan?

De eerste drie spanten in de huidige reeks van zes die het lange zadeldak ondersteunen zijn zeker jonger dan de drie laatste. Zij moeten oudere exemplaren hebben vervangen. Daarbij ligt het voor de hand dat er nog een vierde spant is geweest, namelijk vooraan. De constructie ver-

toont tussen voorgevel en wat nu het voorste spant is, een groot gat. Er zou er netjes één tussen passen. Of tegen de geveltop die de voorgevel ooit bekroonde ook ooit een strikspant heeft gestaan is niet meer na te gaan. Gezien andere Bredase kappen uit de vroegmoderne periode is dat een gereede mogelijkheid.

De halfspanten die we nu onder het voorste dakschild vinden, kunnen prima uit de later vervangen reeks gebinten zijn gekomen. De rest – afgezien van de eerste dekbalk! – is dan afgevoerd (kan gedacht worden aan het pakhuis Reigerstraat 10 B bijvoorbeeld?). Het moment waarop dit gedaan is, moet gezocht worden in de 19de eeuw. De voorgevelarchitectuur, met dit type lijstgevel inclusief de ornamentiek van het hoofdgestel dat de gevel afsluit, wijst op die eeuw. Het voorste dakschild moet gelijktijdig ontstaan zijn.

De eerste dekbalk met zijn pengat zou bij gelegenheid nog eens beter onderzocht moeten worden. Zoals hierboven al eens is gezegd, blijkt uit het rechte pengat dat er een verticaal geplaatste balk bij gehoord heeft. Deze stond bij een ongewijzigde positie van de balk midden in de kap. De huidige muur staat eigenlijk iets links van het midden. Had elke spantbalk een dergelijke ondersteuning, dan hoeft de scheidingsmuur er niet te zijn geweest. Dit maakt het mogelijk dat de zolder open was. Het maakt zelfs denkbaar dat het huis als geheel niet strikt in tweeën gedeeld is geweest, althans niet met een doorlopende stenen bouwmuur. Die muur kan later naast de spantstijlen zijn gebouwd, waarna die stijlen konden vervallen. Hypothesen die wellicht later eens getoetst kunnen worden.

Wat als ‘probleem’ nog overblijft, zijn de telmerken en de fasering. We bezitten twee halfspanten met $|| \setminus$. Gezien het richtingteken moeten zij van dezelfde zijde van de (een) kap afkomstig zijn. Dan moeten er twee afzonderlijke reeksen geweest zijn en kan de constructie niet uit een en dezelfde bouwfase gestemd hebben. (We laten hierbij om het niet nog ingewikkelder te maken, nog buiten beschouwing dat het voor-voorlaatste spant afwijkend oogt.)

Vragen bij verder onderzoek

Bieden de merken een blik op de stapsgewijze groei van het pand? De nummering loopt niet van kopgevel naar kopgevel door, maar begint in de achterste helft opnieuw. Het kan zijn dat een korter dak is verlengd, het kan zijn dat een lager en korter huis is verhoogd en verlengd. Vond de vergroting naar voor of naar achter plaats? Was de tussenmuur, ter hoogte van de verbreding van de bouwmassa, een voor- of een achtermuur? Sprong het grote huis pas na de verbouwing aan de voorzijde uit de rooilijn van de Reigerstraat? Of was dat van oudsher een sprong die voorafging aan het domein van 's-Heren Herberghe, dat aan de andere kant van de steeg begon? Voer voor tijdens de bouwwerkzaamheden.

Transformaties van de voorgevel

De oudste foto's stammen van omstreeks 1870. Wie die slecht bekijkt, zou kunnen concluderen dat het pand dan een dwarsdak heeft. In dat geval wordt de gevel van Reigerstraat 6 voor de 'onze' aangezien. Die lijstgevel bezit echter slechts vier traveeën. Reigerstraat 8-10 is niet op de foto's te zien. Maar wat te zien *zou zijn* mocht het er zijn geweest, is een dwars liggend dak. Het moet dan op dat van nr. 6 hebben aangesloten. Maar daar is ruimte. Slotsom: het zadeldak tussen voor- en achteregevel was er in de tweede helft van de 19de eeuw. Wanneer het dak-schild voor er kwam is niet te zeggen.

De verdiepingsvensters van de voorgevel hebben tot in de jaren vijftig een indeling bezeten, die er toen uit ging. Nummer 10 bezat zesruits schuifvensters (2x1+2) en nummer 8 bezat T-vensters. Omdat op veel oude foto's de rolluiken grotendeels dicht zijn, is de glasindeling niet altijd goed zichtbaar. Er zijn niettemin voldoende bronnen; de geveltekening uit 1951 klopt in dit opzicht. De later ten behoeve van grote, enkelvoudige glasvlakken verdwenen stijlen en regels in de ramen wijzen op een ontstaanstijd in de loop van de 19de eeuw. Dat er toen ingrijpend verbouwd is, blijkt ook uit andere zaken.

Winkelpuien

Zoals gezien bij de beschrijving van de voorgevel is op beide adressen niets van een historische winkelpui behouden. Aan de hand van historische foto's en enkele bouwkundige tekeningen is de geschiedenis vanaf de late 19de eeuw van beide wel te volgen. Zie de afbeeldingen hierna. In elk geval vanaf de tweede helft van de 19de eeuw hadden de begane gronden bedrijfsmatige functies, het waren vooral verkoopruimtes.

De oudste foto's laten zien dat nummer 10 nog een driedeling kende met twee vensters en een deur rechts daarvan. De verschillende bouwlagen vormden een eenheid. In die periode bestond op Reigerstraat 8 al een etalage-achtige indeling van de pui, met een groot venster en rechts daarvan de winkel deur, plus de deur die de buitengang rechts van het pand ontsloot. Van nummer 8 kunnen we beschikken over twee bouwdoSSIERS, waaruit blijkt dat in 1917 en in 1928 de winkel werd gemoderniseerd. In de tussentijd kreeg ook nr. 10 een 'moderne' winkelpui, maar het precieze ontstaansmoment is niet te bepalen. De voorhanden foto's laten een pui zien die in de eerste jaren van de 20ste eeuw courant was.

Zo weten we globaal hoe tot stand kwam wat we zien op de voorgeveltekening uit 1951. Met de grote verbouwing van 1956-'57 kreeg Reigerstraat 8 een eigentijds vormgegeven winkelpui, die weinig tot geen relatie meer had met de bovengevel. De 19de-eeuwse of vroeg-20ste-eeuwse pui van nr. 10 heeft er tot 1976 in gezeten. Toen zijn voor het pand de bouwvakkers gefotografeerd die de winkels en puien uniformeerden naar wat toen al een poosje op nr. 8 bestond. In de laatste decennia is de hele begane grond-zone op een vrij schrale manier vernieuwd.

Afb. 46: Deze foto van omstreeks 1870 kan verkeerd geïnterpreteerd worden. Het pand Reigerstraat 6 staat er prominent op, maar het dak van nr. 8 - 10 is niet te zien (ook niet tussen de kapjes van de kooromgang). [SAB]

Afb. 47: Straatbeeld waarop de 19de-eeuwse toestand van de voorgevel te zien is. De pui van nr. 8 lijkt op wat later als 'bestaand' op tekening werd gezet, maar de grote ruit heeft nog een bovenlicht met indeling. Reigerstraat 10 heeft een onderpui met drie traveeën zoals op de verdiepingen. [SAB]

Afb. 48: Ontwerp voor een nieuwe winkelpui van nr. 8 in 1927. [SAB]

Afb. 49: Uitsnede uit de tekening van de straatwand uit 1952 (zie afb. 6). [SAB]

Afb. 50 en 51: De vroeg 20ste-eeuwse pui van Reigerstraat ging er in 1976 uit.

Afb. 52: De zijgevel aan de rechterkant van Reigerstraat 8 met geaccentueerde bouwsporen.

Rechtergevel Reigerstraat 8

Deze gevel is nauwelijks waargenomen tijdens de opname, echter net voldoende om te kunnen stellen dat er vroegmoderne secties in behouden zijn. Ter hoogte van de eerste verdieping werden enkele foto's gemaakt door het venster bij de trap naar de tweede verdieping.

Daar viel op dat grote lappen metselwerk in staand verband zijn gemetseld, met een wat onregelmatig karakter. Elders in Breda (zie het Begijnhof) is vast te stellen dat dat in de eerste helft van de 16de eeuw voor niet al te prominente gevels gebruikelijk was. [*Koppen oranje; strekken groen. Laatste zijn belangrijkst*]

Net naast de as van het achterste venster is in dit vermeend vroeg-16de-eeuwse metselwerk een ontlastingsboogje behouden. [Groen], dat geen dienstdoet voor het daar nu aanwezige venster. Hier vertoont zich een bouwfaseverschil. Kan *dat* venster 19de-eeuws zijn, het meer naar voren geplaatste venster oogt beslist ouder. Het lijkt het kozijn van een later aangepast kloostervensters, dat een onder- en bovenraam heeft bevat. (Zie ook het kozijn van het oude dubbelvenster in de top van de achtergevel van nr. 8.)

Voor dat oude kozijn is het muurwerk veranderd, de dagkant opnieuw gemetseld. [*Paars*] Wat tot de conclusie voert, dat de muur nog ouder is dan het toch al oude venster.

Deze gevel bevindt zich net achter de sprong in de bouwmassa [al eerder behandeld?] en is dikker op de begane grond dan wat eraan vooraf gaat.

Zo lijken enkele waarnemingen het 'venster' te openen op een reconstructie van de vroege bouwgeschiedenis. Helaas bood het voorliggende onderzoek geen gelegenheid dit verder uit te diepen.

De achtergevel van nummers 8 en 10

Bij de beschrijving is al vermeld dat de achtergevel van het grote huis vensters uit diverse periodes door elkaar bevat. Het oudste kozijn treffen we ter hoogte van de zolder van nr. 8. Dit zou tot de 17de eeuw terug kunnen gaan, al zijn de ramen binnen het kozijn meerdere keren vernieuwd en veranderd. Daar direct onder zijn de jongste kozijnen te vinden, stammend van de jongste renovaties. Achter Reigerstraat 10 zijn 19de, misschien zelfs 18de-eeuwse kozijnen te zien, waarvan de *ramen* met roedenindeling en dikwijls ook het glas eeuwenoud is.

Achter nummer 10 staat sinds lang bebouwing. Te oordelen naar de zij- en achtergevels alsmede naar het platte dak is wat we zien allemaal betrekkelijk recent tot stand gekomen. Toch staat een los bijgebouwtje met de omtrek van het achterste bouwdeeltje al op de kadastrale minuutkaart van bijna tweehonderd jaar geleden. Een belangrijke foto wordt bewaard in het archief van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed [afb. 54]. Hij is ongedateerd, maar stamt vermoedelijk uit de jaren 1970 tot '90. Talloze nadien verdwenen onderdelen zijn te zien. Zo heeft het gebouwtje achter 10 nog zijn verdieping met kapje. De kelderentree in de poort naast nr. 10 is nog niet gemaakt. Het vroegere pakhuis, nr. 10 B bezit nog oude vensters, deels met van buiten afgetimmerde kozijnen.

Onder het grote venster van Reigerstraat 10 is in de muur een lange loodslag opgenomen [afb. 53]. Het dakje van het achtergebouwtje is nooit helemaal tot de achtergevel van nr. 10 doorgetrokken. Had het dakje aan die kant een derde dakschild met een goot langs de achtergevel van nr. 10? De slab wijst ons in elk geval op het feit dat we eigenlijk niet weten wanneer het tussenlid. Op de vooroorlogse kadasterkaartjes wordt er buitenruimte weergegeven, al is dat niet steeds heel duidelijk. Er tekenen zich in het niet gepleisterde stukje zijmuur twee bouwfasen af, met het hoogste stuk in kruisverband en een strook daarop van jonger datum, in halfsteens verband.

Afb. 53:
Detail van de
achtergevel
van Reiger-
straat 10.
[Foto Ivo de
Bruin / Studio
PUUR NL]

Afb. 54: Foto uit het laatste kwart van de vorige eeuw met de achtergevels van met name Reigerstraat 10 en de zijgevel van 10 B. [RCE]

Afb. 55: In 1994 werden achtergebouwen van Reigerstraat 12 afgebroken.

De achtergevel van het bijgebouwtjes van nr. 10 had inmiddels geblindeerde vensters.

De gevel aan de linkerkant van 10 B staat er duidelijk op.

De gevels van 10 B

De zijgevel van nr. 10 B is feitelijk de voorgevel, gelegen aan het zich plaatselijk verbredende gang naast het complex. Het pand stond ooit te boek als 'pakhuis' en is lange tijd bedrijfsgebouw geweest. In 1947 onderging het pand een renovatie, om op de begane grond een garagebedrijf te vestigen. Op de verdieping bleef, volgens de bouwtekening [afb. 57], zijn oude indeling houden. De gevel links is daarbij vernieuwd. In de daaropvolgende decennia is er nauwelijks meer iets aan gedaan. De twee oude foto's, waar een generatie tussen kan zitten, wijzen uit dat voor 1994 het pleisterwerk is aangepakt. De vensters waren intussen zeer slecht.

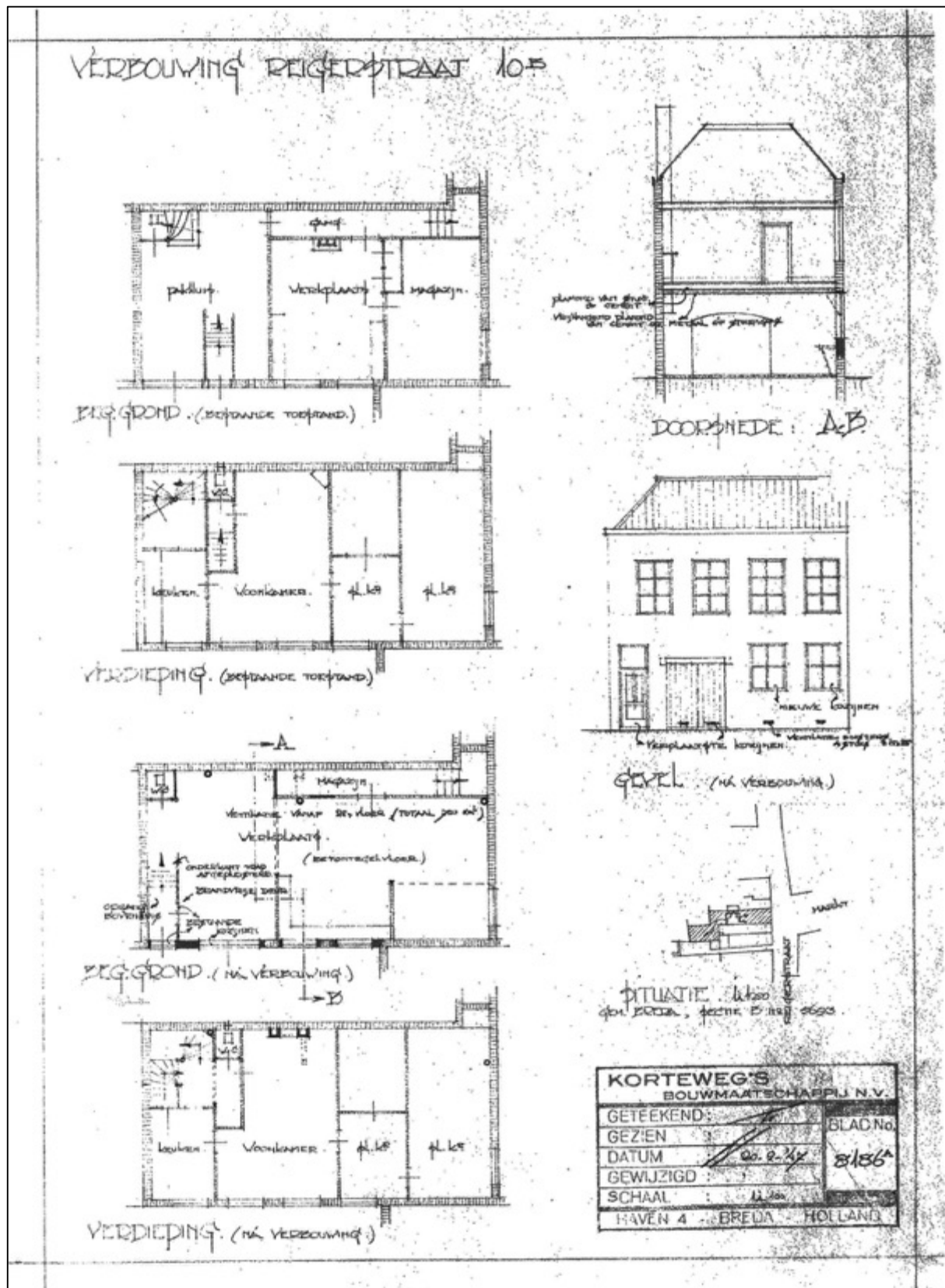
Van de gevel aan de rechterkant lijkt het zeker, dat er gedurende eeuwen niets behalve oplapwerk is uitgevoerd. Toen enkele decennia geleden zaten er nog twee (gehavende) kruisvensters in de rechtse lange gevel. Het dak was intussen al afgetopt en gedekt met mastiek. Begin 21ste eeuw zijn er twee nieuwe stolpramen geplaatst op de plek van de kruisvensters, die onbemand spoorloos verdwenen.

Indeling

De bouwtekening maakt vergelijking van de 'bestaande' met de indertijd 'nieuwe toestand' mogelijk. Hier kunnen wij onze eigentijdse plattegronden weer naast leggen. Het is helder, dat er van een oude indeling weinig over is. De gang langs de rechtergevel ligt op zijn oude plek. De trap naar de woning zit achterin aan dezelfde kant van de plattegrond als de historische, maar werd in het recente verleden vernieuwd en veranderd. Vroeger was er een spiltrap in de hoek rechtsachter, zoals de naoorlogse tekeningen nog laten zien. Mogelijk ging die trap op de hoofdbouwphase in de vroege 17de eeuw terug.

Afb. 56: De zijgevel aan de linkerkant van Reigerstraat 10 B in 2017.

Afb. 57: Tekening uit 1947 van Reigerstraat 10 B, waarop de bestaande en de beoogde toestand zijn weergegeven. Zo'n beetje het enige nu nog te vinden oude element is de dwarsgang op de begane grond. [SAB]

Afb. 58: Ongedateerde foto van G. Dukker (laatste kwart 20ste eeuw), met daarop nog de restanten van de kruisvensters in de rechtergevel van 10 B. [RCE]

Afb. 59: Dezelfde gevel tegenwoordig.

Afb. 60: De Reigerstraat in de jaren zeventig van de 19de eeuw. [SAB]

Afb. 61: De parade draait de Grote Markt op. Op de achtergrond de beletterde gevel van Reigerstraat 8 en 10. [SAB]

4 Waardenstelling

Inleiding

Bij de waardenstelling zijn de uitgangspunten gevolgd van de *Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek*, gepubliceerd in 2009. Deze zijn als download beschikbaar via de website van de Rijksgebouwendienst en via bouwhistorie.nl

Een *hoge monumentwaarde* wordt toegekend aan onderdelen die van cruciaal belang zijn voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied. Elementen met een *positieve monumentwaarde* zijn van belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied, maar niet cruciaal. Een *indifferente waarde* hebben onderdelen die van gering belang zijn.

In een uitzonderlijk geval kan sprake zijn van een *negatieve waarde*. Deze wordt gesignaleerd als een element duidelijk afbreuk doet aan het geheel en vervanging of verwijdering ervan zonder meer gerechtvaardigd zijn.

Een waardenstelling is geen dictaat. Naarmate cultuurhistorische of monumentwaarden hoger zijn, zal men wel met kracht van argument – mede vanuit andere overwegingen – moeten verdedigen dat men ze wil aantasten.

Contextuele waarden

Algemene historische waarden Indifferent. Voor zover mij bekend is, hebben zich in en om de panden geen gebeurtenissen of ontwikkelingen van boven-lokale betekenis voorgedaan.

Stedebouwkundige en ensemblewaarden Hoge waarden. Stedenbouwhistorisch ligt het complex op een uiterst belangrijke plek, als oostelijke begrenzing van de middeleeuwse voorhof van het Heerlijke kasteel, waarop later de Herberghe tot ontwikkeling kwam. Daarom is ook de buitenruimte links van Reigerstraat 10 van grote betekenis. Als deel van de straatwand van de Reigerstraat én van de Grote Markt is het pand onmisbaar. De onderpuien hebben daarin echter een indifferente waarde.

Architectuurhistorische waarden Hoge en positieve waarden. Zoals betoogd is een dergelijk groot dubbelhuis, haaks op de straat typologisch een zeldzaamheid voor Breda. In zijn huidige verschijningsvorm is het pand een lokaal meer alledaags voorbeeld van een ouder huis dat in de loop van de 19de eeuw een nieuw gezicht kreeg, met gepleisterde lijstgevel, en naar behoefte in de daaropvolgende anderhalve eeuw verder transformeerde.

Bouwhistorische waarden Het complex bevat interessante relictten uit diverse fasen van zijn ten minste vijfhonderdjarige geschiedenis. De onderzoekspotentie is na dit onderzoek onverminderd hoog.

Gebruikshistorische waarden Positief. Voor de Bredanaar is het complex met name vanwege de nering in de voorbije eeuw van betekenis. Men kent het als vestigingsplek van diverse zaken: pianofabriek, autogarage, bakker en chocolaterie tot en met de cosmetische zaken die nu beneden gevestigd zijn. De bewoning van de verdiepingen heeft van oudsher minder betekenis.

Interne waarden

Exterieur

Reigerstraat 8 en 10

Bouwmassa

Hoog / positief / indifferent. De bouwmassa van het grote huis haaks op de straat gaat terug tot de vroegmoderne periode en dateert vermoedelijk uit de 16de of 17de eeuw. De dakvorm met een derde schild aan de voorkant boven de gevelijst is 19de-eeuws.

De uitbouwen aan de achterzijde zijn van recenter tijd; het linkse tussenlid is 20ste-eeuws, het rechtse heeft een 19de-eeuwse (of eerdere) oorsprong. Er was echter nog wat buitenruimte tot men alles hier in de 20ste eeuw aaneen klitte.

Gevels

Voor De voorgevel kent een 19de-eeuwse opzet. Onderdelen die hierop terug gaan hebben een hoge waarde. Dat geldt bijvoorbeeld voor de gevelijst (hoofdgestel) en de vorm van de vensters op de beide verdiepingen, inclusief omlijstingen. Duidelijk recentere vernieuwingen hebben een indifferente waarde. Dat geldt voor de invulling van de genoemde vensters en de puien op de begane grond.

Links De zijgevel van het grote huis aan de poort of steeg bevat veel sporen van de bouwgeschiedenis, al of niet zichtbaar; de grijze cementpleister onttrekt deze gedeeltelijk aan het zicht. Als beeld is de waarde minder dan in materiele zin, derhalve een *gemiddeld* positieve waarde.

De zijgevel in het verlengde ervan, behorend tot de aanbouwen, bestaat uit twee delen. Het voorste stuk wordt indifferent gewaardeerd, het achterste vanwege zijn vermoede ouderdom en wellicht verstopte bouwsporen positief, ondanks het bescheiden (geworden) architectonische beeld.

Rechts Hoog. De gevel aan de rechterzijde is bouwhistorisch zeer interessant en heeft daarom een hoge cultuurhistorische waarde.

Achter Hoog tot indifferent. De achtergevel heeft afgezien van de doorgebroken begane grond, haar historische vorm behouden. Zij bevat, vooral in de vorm van vensters en een enkele nis, overblijfselen uit vele fasen van de bouwgeschiedenis. Bouwhistorisch is het daarmee een waardevolle gevel. De afwerking (witgeverfde pleister, crèmewitte vensters) en de detaillering van met name de jongste generatie wandopeningen doet hieraan afbreuk.

Reigerstraat 10 B

Bouwmassa

Hoog en indifferent De rechthoekige plattegrond en de opzet met twee bouwlagen plus zolder is zeer oud, vermoedelijk vroeg-17de-eeuws. De huidige dakvorm met het platte middenstuk is het gevolg van een liefdeloze onderhouds- / herstelklus en leidt tot een indifferent gewaardeerde dak-contour.

De bebouwing rechts van deze kern hoort intussen wel bij het complex, als deel van de massa en van de geschiedenis. In monumentaal opzicht is de waarde evenwel gering; licht-positief.

Gevels

Voor De voorgevel van dit bouwdeel bestaat alleen boven het platte dak van het eenlaags tussenlid. Mede vanwege het afgeknotte dak, waarbij ook de geveltop is afgesneden, heeft deze gevel weinig monumentale kwaliteiten.

Links Deze gevel over twee bouwlagen bevat nog slechts een deel van de (vermoede) 17de-eeuwse structuur. Op de begane grond zijn de meeste openingen verplaatst of verwijderd. Boven zijn de vensters vernieuwd ter plaatse van de oude, die we van foto's en tekeningen nog kennen. Gezien de historiciteit van een gedeelte van het muurwerk (en de bouwsporen die zonder twijfel achter de pleisterlagen schuilgaan) een *gemiddeld* positieve monumentwaarde.

Rechts De zijgevel rechts bevat, zichtbaar, nog oud metselwerk maar er is te veel aan veranderd voor een hoge waardering. Positief (= zuinig zijn met wat resteert van het historische).

Achter Deze is alleen op oude foto's gezien. Het lijkt van oudsher een blinde muur. Wordt hier niet gewaardeerd.

Opmerkingen aanbouwen

Zoals hierboven al eens gesteld, zijn de bijgebouwen rechts op het terrein inmiddels wel onderdeel van de bouw- en gebruiksgeschiedenis, maar is hun 'intrinsieke' monumentale waarde niet hoog.

Constructie

Reigerstraat 8 en 10

Kelder De kelders hebben als structuur een hoge waarde. De huidige vorm, indeling en aankleding van de drie kelderdelen hebben verschillende waarden. De kelder onder Reigerstraat 8 heeft zijn oude opzet met tongewelf behouden (hoog), maar een compartimentering en aankleding van een halve eeuw oud (indifferent).

De voorkelder van nr. 10 is vermoedelijk eind 19de of begin 20ste eeuw grondig gewijzigd. Dát hier een (toegankelijke) kelder ligt is van grote betekenis, zeker gezien de verbinding met de achtergelegen, veel authentiekere kelder. Bij laatstgenoemde, waar het gewelf intact is, inclusief secundaire ondersteunende arcade, oude trappen, vloer en pleisterlagen gelden de hoogste waarden.

Draagconstructie Boven de begane grond moet de balklaag bij zowel nr. 8 als 10 grondig zijn aangepast, gezien het aantal meedragende wanden dat werd verwijderd. Omdat we niet weten wat te midden hiervan aan historisch materiaal is behouden, stellen we de waarde voorlopig op *gemiddeld* positief.

De vloerconstructies boven de twee verdiepingen lijken nog hun oude samengestelde balklagen te bevatten. In elk geval voor de vloer boven de tweede verdieping (= zoldervloer) is dat op enkele plaatsen vastgesteld. Hoge waarde.

Kapconstructie Het dak heeft nog een historische vorm die in de vroegmoderne periode ontstond en in de 19de eeuw werd aangepast naar de mode (lijstgevel aan de straat met dakschild erboven). Die vorm is monumentaal. Het materiaal waaruit de constructie bestaat is gedeeltelijk hoog-monumentaal en gedeeltelijk van minder belang. [De wellicht wat merkwaardig overkomende *confettislinger* op de waarderingsplattegrond symboliseert dit.]

Reigerstraat 10 B

Draagconstructie De balklaag boven de eerste verdieping (= zoldervloer) is historisch en stamt vermoedelijk uit de bouwtijd van het gebouw. Hoge waarde.

Of een dergelijke oude vloerconstructie nog boven de begane grond ligt, kon niet worden vastgesteld.

Kapconstructie De kap van 10 B bevat historische onderjukken in een gewijzigde constellatie. Onregelmatigheden zijn wel toegeschreven aan brand, maar er kan evengoed sprake zijn van meerdere renovaties waarbij men oud hout van elders haalde. De meeste onderjukken zijn hoog-monumentaal, het overige constructiehout moet *niet overgewaardeerd* worden.

Interieur

Reigerstraat 8 en 10

Begane grond De begane grond is in beide helften van het dubbelhuis opgeofferd aan de commerciële activiteiten. Hoewel zeker bij nr. 8 bekend is wat voor indeling er is geweest, is de snering onomkeerbaar. Indifferente waarde oor indeling en aankleding.

Verdiepingen Reigerstraat 8 Indifferent tot positief. Op de eerste en tweede verdieping zijn de indeling en aankleding enkele keren goed op de schop gegaan. In 1957 verdwenen goeddeels de 19de-eeuwse interieurs. In de afgelopen decennia is het geheel nog eens verder gewijzigd en, qua aankleding, strak getrokken. Een enkel bouwkundige lijn, de dwarsmuur halverwege de plattegrond, lijkt een historische constante. Deze heeft dan ook meer waarde.

Verdiepingen Reigerstraat 10 Gemiddeld positief. De in vermoedelijk de tweede helft van de 19de eeuw ontstane indeling is op hoofdlijnen bewaard gebleven. Het trappenhuis en de twee kamers en suite vooraan op beide verdiepingen geven dit aan, net als een aantal oude onderdelen zoals paneeldeuren in hun oorspronkelijke kozijnen. Deze aspecten hebben hoge monumentale waarde. De verschraalde aankleding heeft een dergelijke waarde niet.

Zolders De zolders van Reigerstraat 8 en 10 hebben beide geen historische indeling of aankleding van belang. Indifferente waarden. Hier dient vanzelfsprekend wel rekening te worden gehouden met de waarden van de dakconstructie.

Reigerstraat 10B

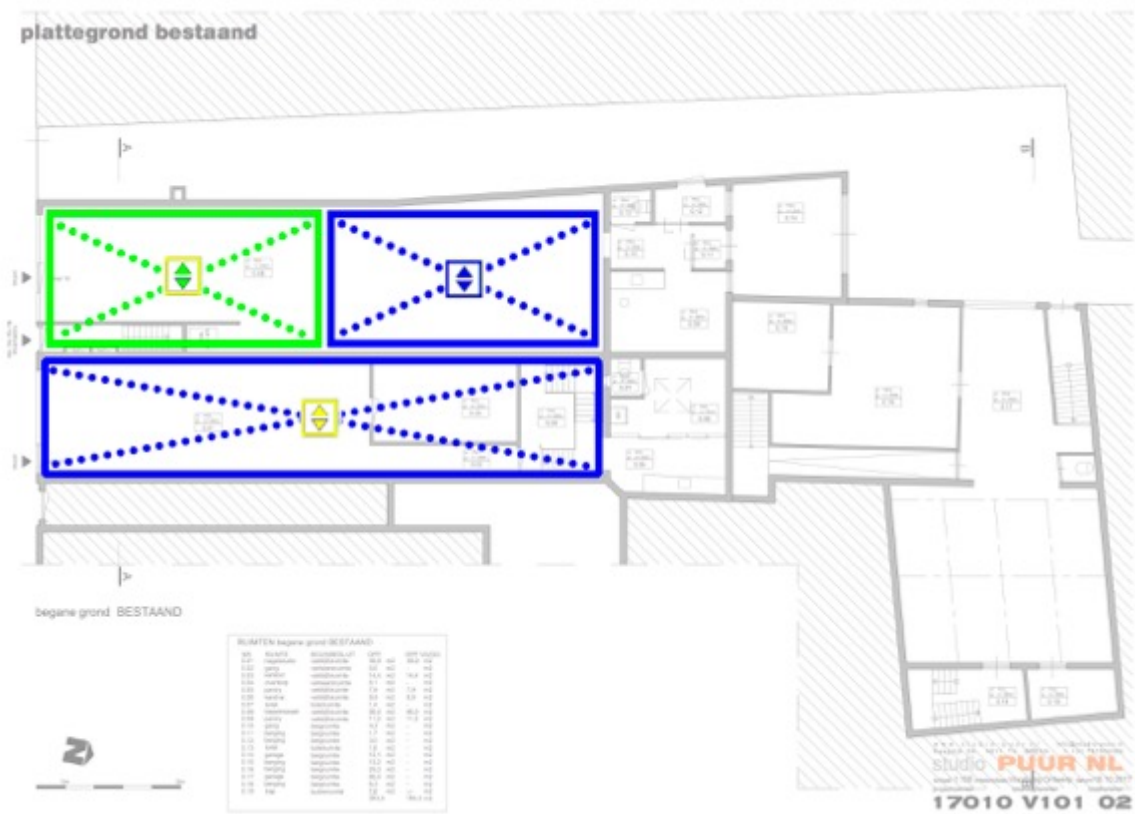
Begane grond Indeling en aankleding zijn aantoonbaar in de 20ste eeuw geheel gewijzigd. Geen monumentale aspecten.

Eerste verdieping Indeling en aankleding zijn aantoonbaar in de 20ste eeuw geheel gewijzigd. Geen monumentale aspecten.

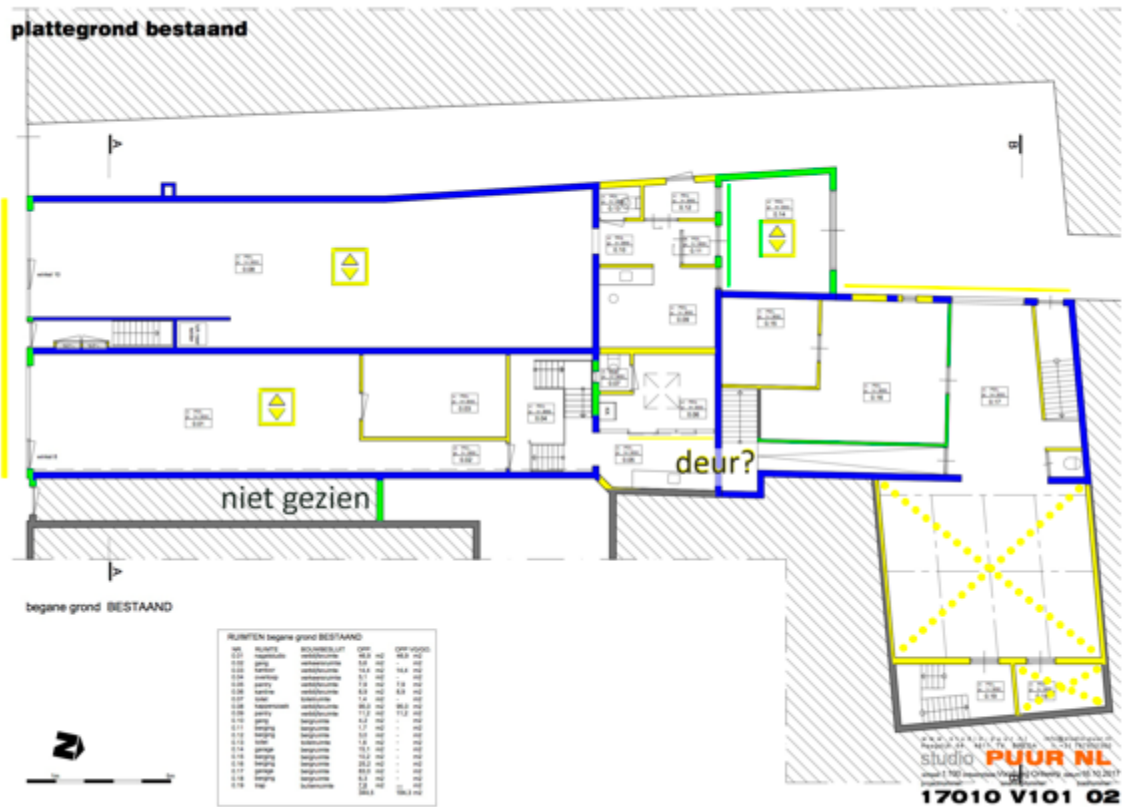
Zolder De zolder heeft geen indeling of aankleding van betekenis. Uitzondering is de oude paneeldeur die rechtsvoor ingebouwd is; behoudenswaardig en dus hoog gewaardeerd. De oude onderdelen van de kap behoren tot de bepalende elementen (monumentaal). Vanzelfsprekend moet zijn dat met de kapconstructie behoedzaam wordt omgegaan.

Waarderingsplattegronden

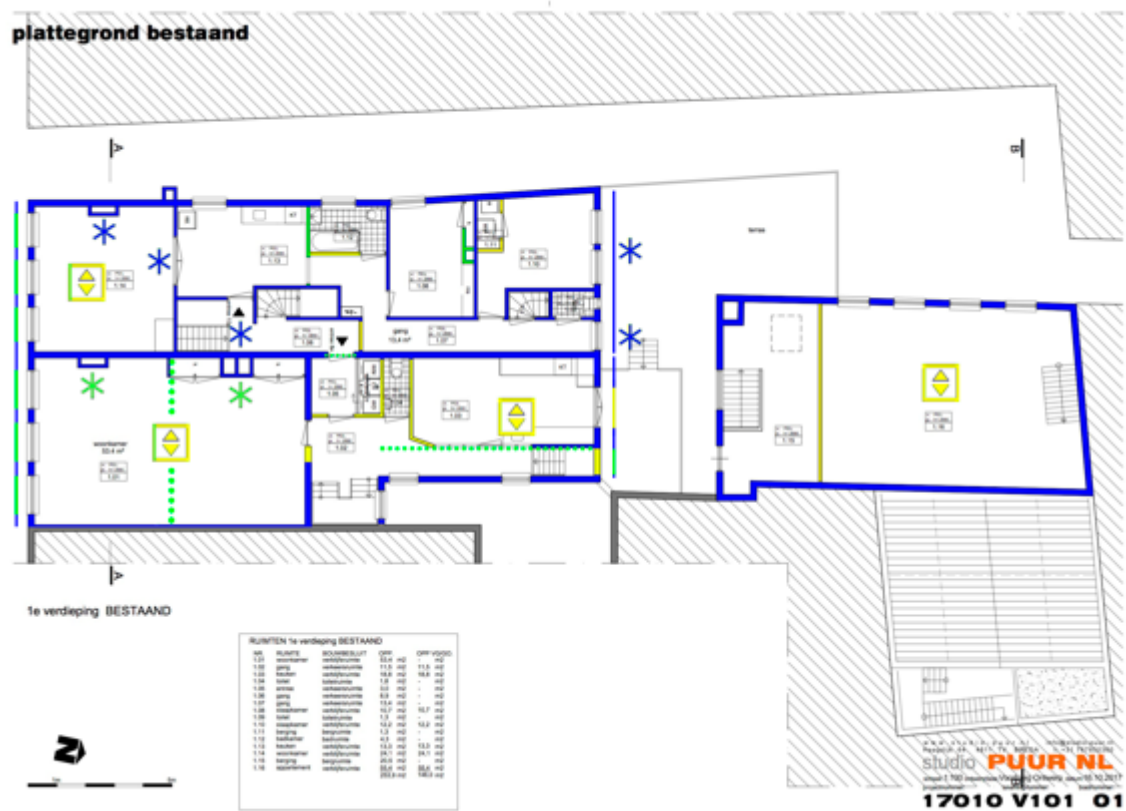
- hoog
- positief
- indifferent
- balklaag of kap
- aankleding wanden
- plafond
- bekleding vloer
- element

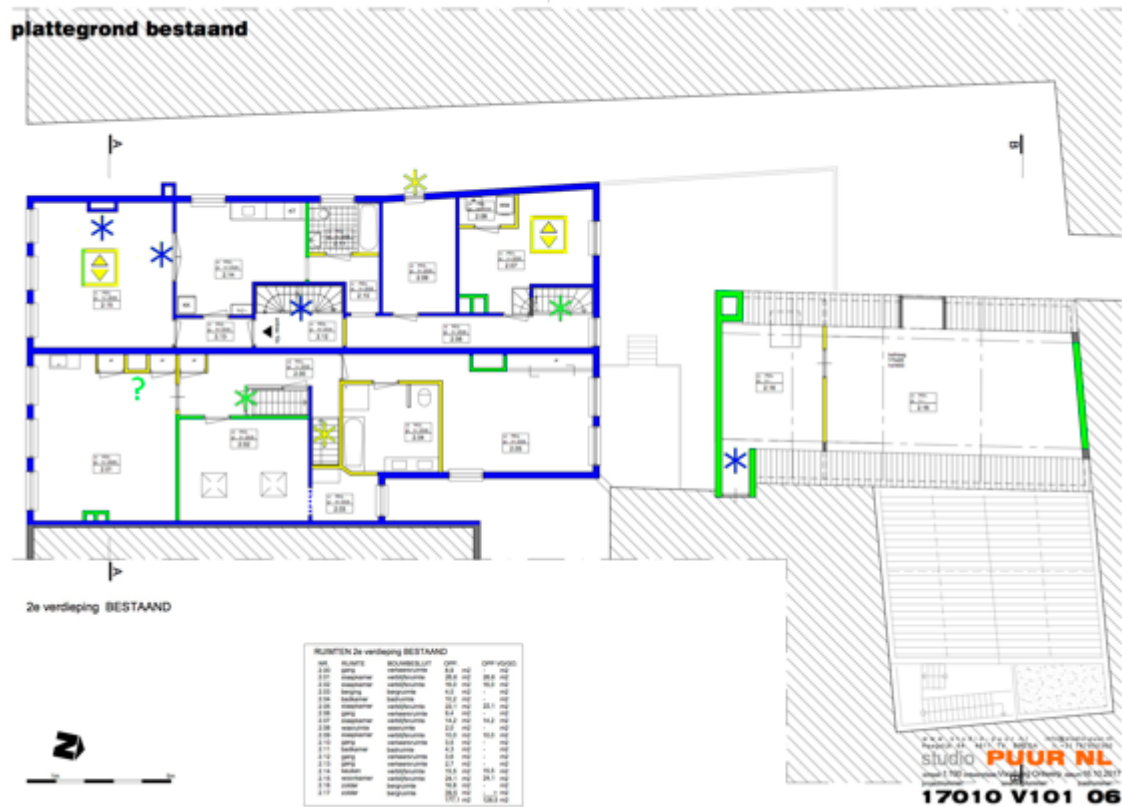
Kelders

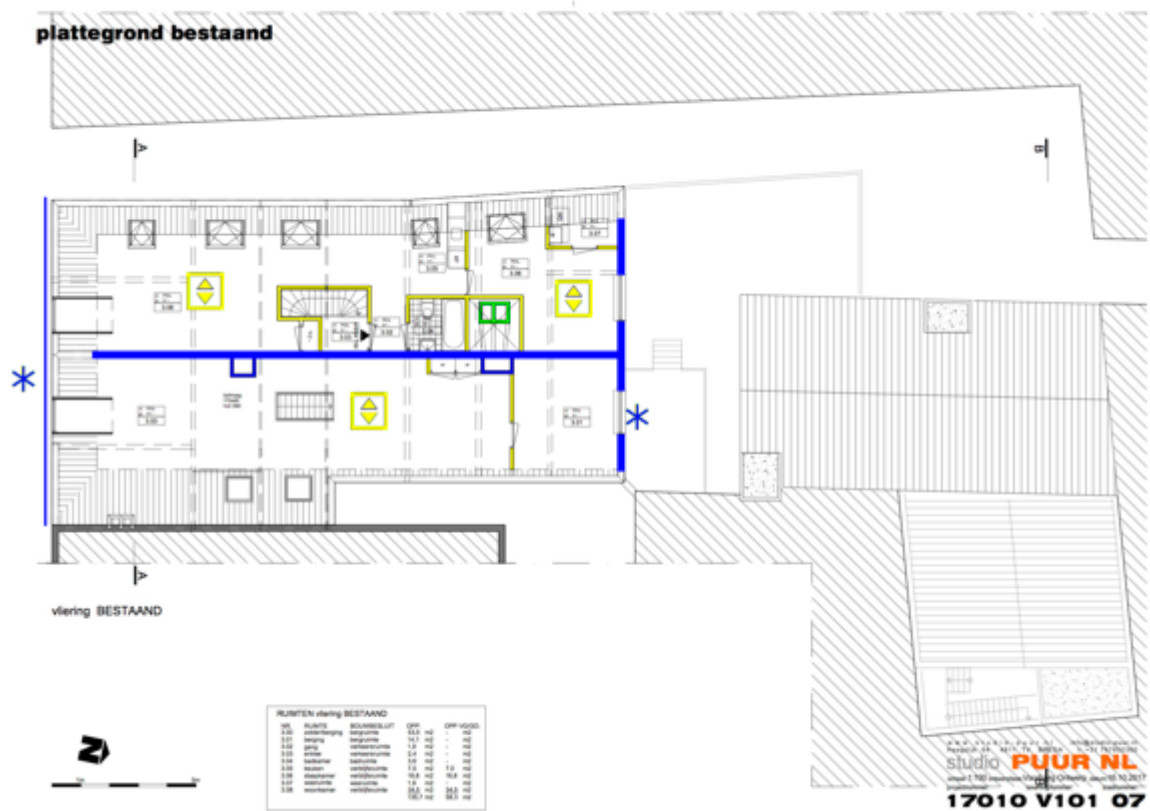
Begane grond

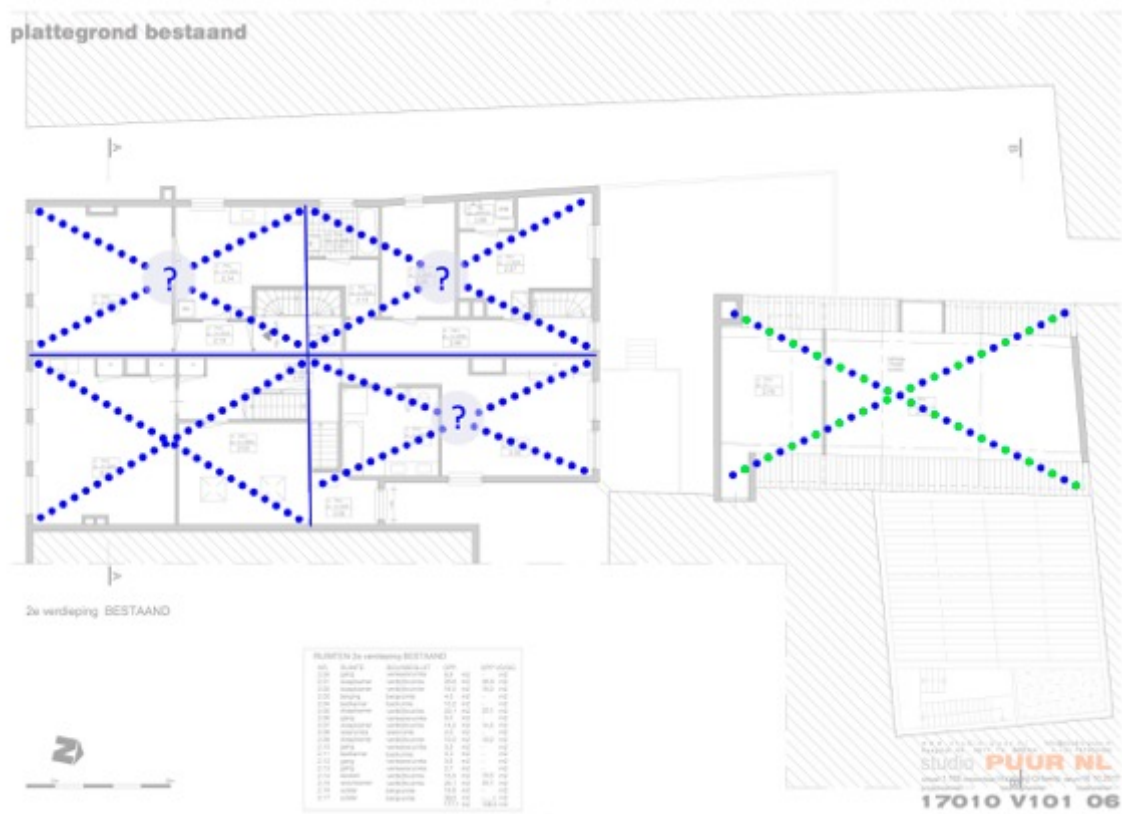

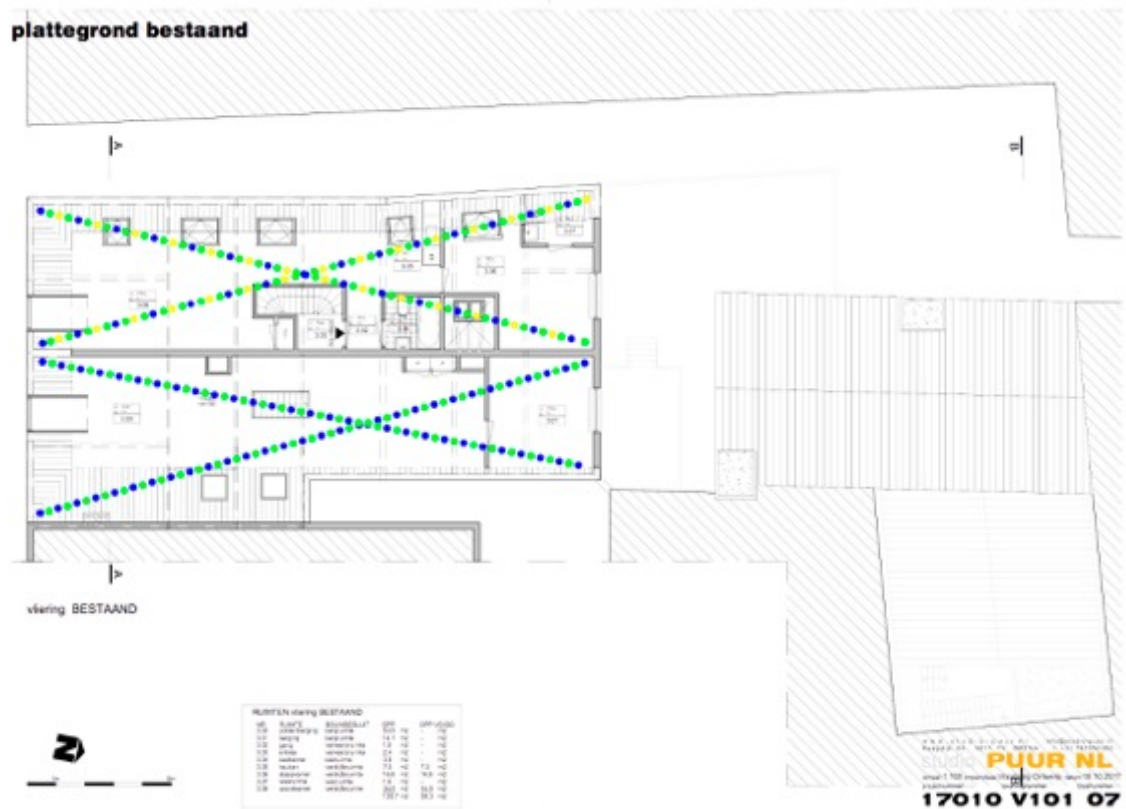
Eerste verdieping

Tweede verdieping 8 en 10 / zolder 10 B

Kapconstructies 8 en 10

5 Conclusies en adviezen

Behouden en versterken van de waardevolle elementen is het eerste advies. Dat geldt voor de bouwmassa's van het grote dubbelhuis en in principe ook voor het oude pakhuis 10 B. Bij het laatste is het afgeplatte dak in dit licht wel een minpunt.

Aanbouwen worden met ambivalente houding bekeken. Zij horen intussen wel bij het complex, maar zijn voor het behoud van het karakter van het complex en de stedenbouwhistorische betekenis geen must.

De oudste aanbouw is het vroeger losstaande volume op vierkante grondslag achter Reigerstraat 10. Dit is in verminkte staat overgeleverd. Er weer een kwalitatief en 'duidelijk' gebouw van maken mag een mooie ontwerpopgave genoemd worden.

Er zijn bouwsporen in de gevels van nummers 8, 10 en 10 B behouden maar grotendeels verstopt. Documentatie is gewenst, mocht er meer van in het zicht komen. Zo heeft ondergetekende ook de wens om de gang en de gevels aan de rechterkant van Reigerstraat 8 beter te bekijken.

Bij de indeling van alle bouwlagen gaat op dat er veel is gewijzigd en de oorspronkelijke structuur – als we het hebben over een 17de-eeuwse of misschien eerdere hoofdbouwphase – zich niet meer laat aanwijzen.

De begane grond is bij alle drie de adressen volledig veranderd. Dankzij de keldertrappen in de achterkelder van Reigerstraat 10 is te reconstrueren waar vroeger de stijpunten lagen. Daarnaast is helder dat er een separatie tussen voor- en achterzijde bestond in de beide huishelften.

Bij een eventueel nieuwe indeling van de begane gronden kan men zich baseren op wat bij de bovengelegen etages met zekerheid op de historische toestand terug gaat. Bij nr. 8 kan men zich bovendien op de jaren-vijftigtekeningen oriënteren. Ook van nr. 10 B is dankzij tekeningen meer bekend, zoals dat er een grote spiltrap achterin heeft gestaan.

Op de verdiepingen hebben we wat meer houvast. De 19de-eeuwse versie van het dubbelhuis is in het linkse gedeelte, Reigerstraat 10, nog ten dele aanwezig, al heeft men verkeersruimtes tot een rommelig geheel omgeleid. De rij vertrekken langs de zijgevel kan als richtinggevend voor toekomstige indeling worden opgevat. Het trappenhuis idem dito.

Wat aan historische interieuronderdelen relevant is, laat zich makkelijk herkennen, al is niet steeds duidelijk waar oude plafond- of vloerafwerkingen nog behouden kunnen zijn. Het

rechtse huis, nr. 8, is inwendig meer dan eens op de schop gegaan. Hier is alleen de plek van de stijgpunten met zekerheid nog oorspronkelijk.

Hou bij een eventueel nieuwe indeling in het oog dat de overlangse scheiding belangrijk is. Bovendien: halverwege de plattegronden vinden we steeds dwars die lijn terug, die het restant lijkt van een oude separatie. Op enkele plaatsen blijkt dit een dikke muur, wat ouderdom suggereert.

In de rechtermuur zitten enkele sprongen die zo'n historische cesuur *voor-achter* bevestigen; op de begane grond is een 'verdunning' van de rechter zijmuur geëgaliseerd (zie tekeningen 1956-1957) en op zolder vertoont zich halverwege een duidelijke sprong in de bouwmassa.

Meer onderzoek is nodig om de vloerconstructies en dragende muren in kaart te brengen. De op de rechter zolder waargenomen kinderbinten en de (stippel-) lijnen op de tekeningen uit 1956-'57 doen vermoeden dat de moerbalken boven de beide verdiepingen intact zijn.

Bij de intrigerende maar onbetrouwbaar overkomende kap van nummer 10 B zou een wat intensievere opname resultaat kunnen bieden. Een grondiger opname van tel- en andere merken kan hier, net als dendrochronologie wellicht meer licht op werpen.

Kleuronderzoek van de gevels, met name de voorgevel, zou een aantal interessante handvatten kunnen opleveren bij de renovatiekeuzes.

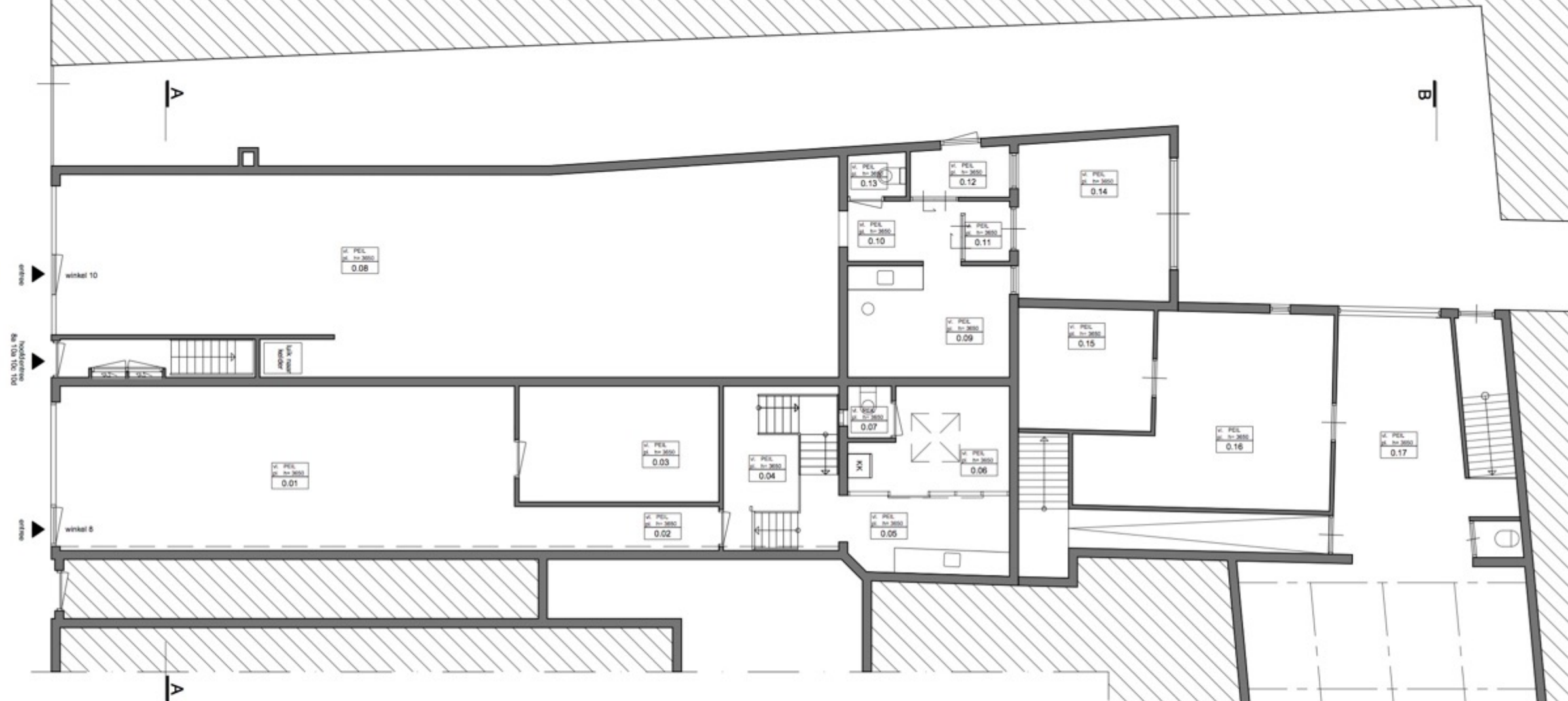
Ook binnen is alles dermate 'verwit' dat een kleurstudie aanbeveling verdient, mocht men overwegen meer kleur te gaan verwerken. In dat geval zijn de oude kleuren op o.a. deuren en kozijnen nog op te zoeken. Mogelijk is er daarnaast meer van stucplafonds behouden.

Ten slotte, zoals duidelijk geworden moge zijn, is de eigendoms- en gebruiksgeschiedenis nog niet volledig in kaart gebracht. Hiervoor zijn niettemin meer bronnen dan de door mij gebruikte voorhanden.

Plattegronden bestaande toestand

Studio PUUR NL 2017

plattegrond bestaand

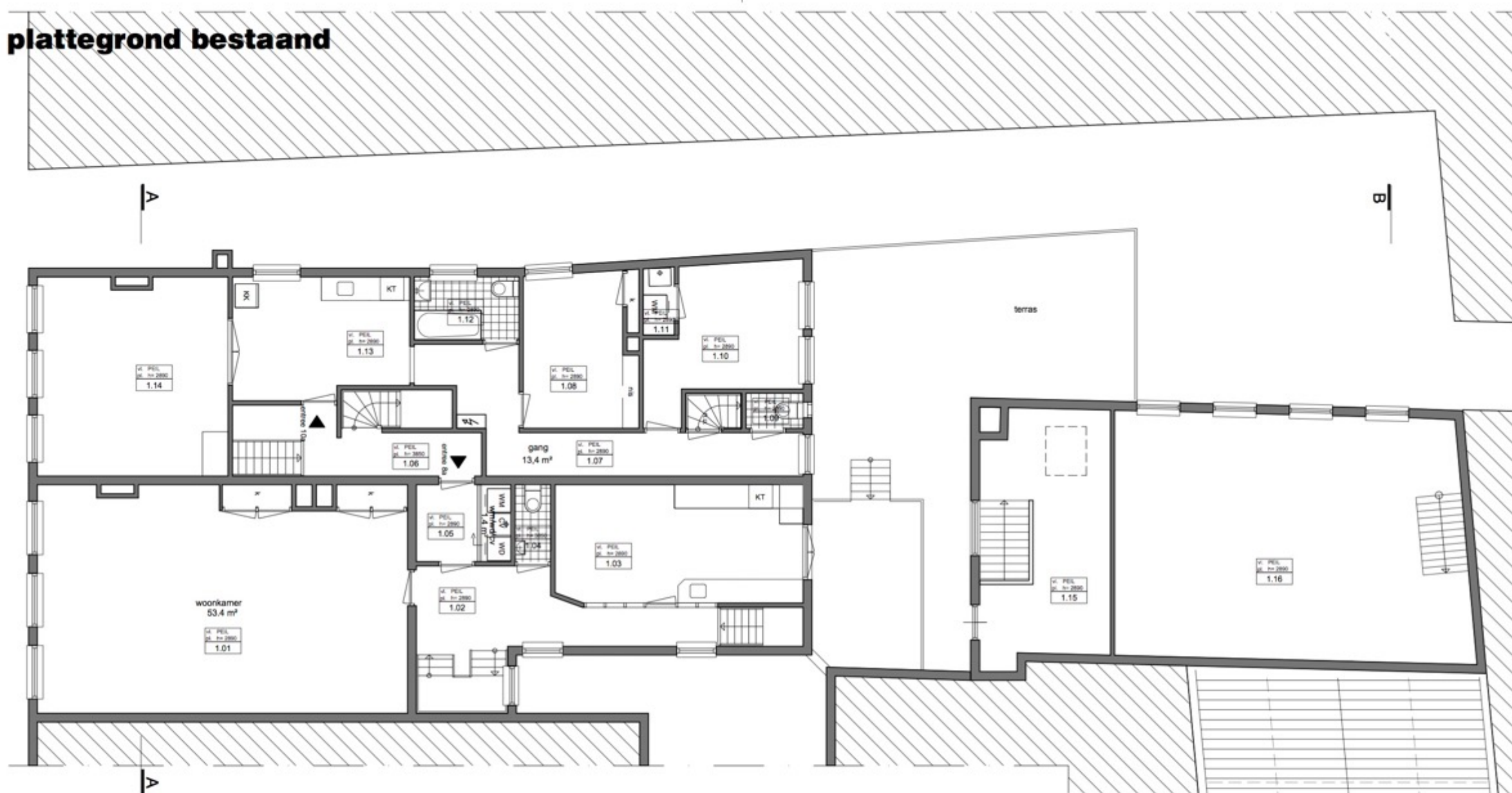
begane grond BESTAAND

RUIMTEN begane grond BESTAAND				
NRL	RUIMTE	BOUWBESLUIT	OPP.	OPP. VQGO.
0.01	nagelsstudio	verblifruimte	46,9 m2	46,9 m2
0.02	gang	verkeersruimte	5,6 m2	- m2
0.03	kantoor	verblifruimte	14,4 m2	14,4 m2
0.04	overloop	verkeersruimte	5,1 m2	- m2
0.05	pantry	verblifruimte	7,9 m2	7,9 m2
0.06	kantine	verblifruimte	8,9 m2	8,9 m2
0.07	toilet	toilet ruimte	1,4 m2	- m2
0.08	kapperszaak	verblifruimte	95,0 m2	95,0 m2
0.09	pantry	verblifruimte	11,2 m2	11,2 m2
0.10	gang	bergruimte	4,2 m2	- m2
0.11	berging	bergruimte	1,7 m2	- m2
0.12	berging	bergruimte	3,0 m2	- m2
0.13	toilet	toilet ruimte	1,6 m2	- m2
0.14	garage	bergruimte	15,1 m2	- m2
0.15	berging	bergruimte	10,2 m2	- m2
0.16	berging	bergruimte	25,2 m2	- m2
0.17	garage	bergruimte	83,0 m2	- m2
0.18	berging	bergruimte	6,3 m2	- m2
0.19	trap	buitenruimte	7,8 m2	- m2
			344,5	184,3 m2

www.studio-puur.nl info@studio-puur.nl
 Hoofdijk 64 4811 TV BREDA t. +31 767850380
studio PUUR NL
 schaal: 1:100 ontwerp: Vandaag Ontwerp datum: 16.10.2017
 projectnummer: tekennummer: bladnummer:
17010 V101 02

plattegrond bestaand

1e verdieping BESTAAND

NR.	RUIMTE	BOUWBESLUIT	OPP.	OPP. V.G.O.
1.01	woonkamer	verblijfsruimte	53,4 m ²	- m ²
1.02	gang	verkeersruimte	11,5 m ²	11,5 m ²
1.03	keuken	verblijfsruimte	18,8 m ²	18,8 m ²
1.04	toilet	toiletruimte	1,8 m ²	- m ²
1.05	entree	verkeersruimte	3,0 m ²	- m ²
1.06	gang	verkeersruimte	8,9 m ²	- m ²
1.07	gang	verkeersruimte	13,4 m ²	- m ²
1.08	slaapkamer	verblijfsruimte	10,7 m ²	10,7 m ²
1.09	toilet	toiletruimte	1,3 m ²	- m ²
1.10	slaapkamer	verblijfsruimte	12,2 m ²	12,2 m ²
1.11	berging	bergruimte	1,3 m ²	- m ²
1.12	badkamer	badruimte	4,3 m ²	- m ²
1.13	keuken	verblijfsruimte	13,3 m ²	13,3 m ²
1.14	woonkamer	verblijfsruimte	24,1 m ²	24,1 m ²
1.15	berging	bergruimte	20,5 m ²	- m ²
1.16	appartement	verblijfsruimte	55,4 m ²	55,4 m ²
			253,9 m ²	146,0 m ²

www.studio-puur.nl info@studio-puur.nl
 Hoofdijk 64 4811 TV BREDA t. +31 767850380
studio PUUR NL
 schaal: 1:100 ontwerp: Voordelig Ontwerp datum: 16.10.2017
 projectnummer: tekennummer: bladnummer:

17010 V101 01

plattegrond bestaand

2e verdieping BESTAAND

NR.	RUIMTE	BOUWBESLUIT	OPP.	OPP VG/GO.
2.00	gang	verkeersruimte	8,9 m ²	- m ²
2.01	slaapkamer	verblijfsruimte	26,6 m ²	26,6 m ²
2.02	slaapkamer	verblijfsruimte	16,0 m ²	16,0 m ²
2.03	berging	bergruimte	4,0 m ²	- m ²
2.04	badkamer	badruimte	10,2 m ²	- m ²
2.05	slaapkamer	verblijfsruimte	22,1 m ²	22,1 m ²
2.06	gang	verkeersruimte	9,4 m ²	- m ²
2.07	slaapkamer	verblijfsruimte	14,2 m ²	14,2 m ²
2.08	wasruimte	wasruimte	2,0 m ²	- m ²
2.09	slaapkamer	verblijfsruimte	10,0 m ²	10,0 m ²
2.10	gang	verkeersruimte	3,5 m ²	- m ²
2.11	badkamer	badruimte	4,3 m ²	- m ²
2.12	gang	verkeersruimte	3,6 m ²	- m ²
2.13	gang	verkeersruimte	2,7 m ²	- m ²
2.14	keuken	verblijfsruimte	15,5 m ²	15,5 m ²
2.15	woonkamer	verblijfsruimte	24,1 m ²	24,1 m ²
2.16	zolder	bergruimte	16,8 m ²	- m ²
2.17	zolder	bergruimte	39,5 m ²	- m ²
			177,1 m ²	128,5 m ²

plattegrond bestaand

